

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SPECIALIOSIOS PEDAGOGIKOS FAKULTETAS
SOCIALINĖS PEDAGOGIKOS IR PSICHOLOGIJOS
KATEDRA

Vilma PAKALNIŠKYTĖ

**IKIMOKYKLINIO AMŽIAUS VAIKAS TĖVŲ
SKYRYBŲ PROCESĖ: TĖVŲ IR SPECIALISTŲ
SĄVEIKA NETIPINĖJE SITUACIJOJE**

MAGISTRO DARBAS

Darbo vadovė
doc. dr. Liuda Radzevičienė

Šiauliai, 2006

TURINYS

I VADAS.....	3
1. TRAUMUOJANČIOS VAIKO PSYCHIKĄ SITUACIJOS SAMPRATA RAIDOS TEORIJOSE.....	8
1.1. Šeimos samprata ir jos kaita šeimos irimo situacijoje	14
1.1.1. Šeimos funkcijų ypatumai ir kaita irimo procese.....	18
1.1.2. Ikimokyklinio amžiaus vaikas, išgyvenantis tėvų skyrybas	21
1.2. Ikimokyklinio amžiaus vaiko emocinė raida ir elgsena netipinėje situacijoje	30
1.3. Tėvų ir specialistų bendravimas ir bendradarbiavimas netipinėje situacijoje	34
1.4. Tėvų ir specialistų sąveikos galimybės, sprendžiant ikimokyklinio amžiaus vaiko ugdymo netipinėje šeimos situacijoje problemas	40
2. TĖVŲ SKYRYBOS: VAIKO SITUACIJA SPECIALISTŲ IR TĖVŲ SĄVEIKOS POŽIŪRIU	48
2.1 Tyrimo struktūra ir tyrimo eiga	48
2.2. Tyrimo imties charakteristika	50
2.3. Specialistų požiūris į ikimokyklinio amžiaus vaiko, išgyvenančio tėvų skyrybas, pedagogines psichologines charakteristikas ir pagalbos galimybes	53
2.4. Tėvų požiūris į vaiko elgesio kaitą, nulemtą šeimos iširimo	72
2.5. Galima tėvų ir specialistų sąveika, optimizuojant vaiko, išgyvenančio tėvų skyrybų procesą, psichopedagoginė situacija	88
IŠVADOS	95
REKOMENDACIJOS	99
SUMMARY	104
PRIEDAI.....	108

IVADAS

Tėvų skyrybos - tai vaiką traumuojanti patirtis. Jos paliečia ne tik psichosocialinę jo raidą, bet veikia ir gebėjimą efektyviai dalyvauti ugdomajame procese. Laiku nekoreguojant po skyrybų iškilusių vaiko problemų, vėliau jos gali tapti asmenybės ir socialinės adaptacijos problema. Deja, visuomenėje egzistuoja nepagrįstas požiūris, kad vaikai „išaugs savo bėdas“, jos trumpalaikės ir nevertos suaugusiųjų susidomėjimo.

Šiuolaikinėje modernioje visuomenėje tradicinė šeima išgyvena krizę: mažėja santuokų, o skyrybų skaičius pastebimai didėja (<http://www3vdu.lt/life/pv/STsv.htm>) - 1990 metais vedybų užregistruota 36310 (9.8 % 1000 gyventojų), skyrybų – 12747 (3.4 % 1000 gyventojų); 2004 metais vedybų – 19429 (5.7 % 1000 gyventojų), skyrybų – 11122 (3.2 % 1000 gyventojų). Vis daugiau vaikų auga nepilnose (išsituokusiose) šeimose su vienu iš tėvų arba yra auklėjami patėvio, pamotės.

Skaudžiausiai šeimos irimas ir tėvų skyrybos paliečia vaikus, jie patiria didelę nuoskaudą dėl to, kad juos paliko tėvas ar motina. Statistiniai tyrimai rodo, kad 69 % išsiskyrusių tėvų nepalaiko jokių ryšių su vaikais, o 31 % epizodiškai aplanko vaikus, bet auklėjimo procese nedalyvauja. Mokslininkų (Hetherington, 1979; Kurdek, 1981; Wallerstein, 1983; Gardner, 1990; Dovydaitienės, 2001 ir kt.) atlikti tyrimai apie tėvų skyrybų poveikį vaikams ir jų prisitaikymo ypatumams leidžia daryti išvadą, kad tėvų skyrybas išgyvenę vaikai yra labiau emociškai pažeidžiami. Manoma, kad vaikų reakcija į tėvų skyrybas kaip į psichologinę krizę pasireiškia nestabilumu, elgesio pokyčiais, polinkiu į nusikaltimus, susilpnėjusiais suvokimo procesais, pasikeitusiais santykiais su bendraamžiais ir artimais žmonėmis. Taigi, skyrybos vertinamos kaip streso sukeltas bendravimo sutrikimas, kurį sukelia išgyvenamas skausmas ir kančia.

Skyrybos paliečia vaiko psichinę raidą: 3 – 6 metų amžiaus vaikai pajunta kaltės ir pažeminimo jausmą, 7 – 8 metų – pyktį ir pagiežą vienam iš tėvų arba jiems abiemis. Daugiau kaip trečdalis vaikų pradeda blogiau mokytis, o protestuodami prieš netinkamus tėvų ryšius, tampa nedrausmingi, agresyvūs, ima konfliktuoti su bendraamžiais. Kai kurie skyrybų padariniai vaikams išryškėja ne iškart, o tik po daugelio metų. Pastebima, kad asmenys, vaikystėje skaudžiai išgyvenę tėvų skyrybas, brandžiam amžiuje vengia įsipareigoti, dažnai jiems nesiseka karjera, jie sunkiau sukuria tvirtą santuoką ir patys linkę dažniau skirtis (Miškinis, 2003). Pastaraisiais dešimtmečiais psichologai, psichiatrai ir pedagogai atkreipė dėmesį į tai, kad būtina padėti vaikams, išgyvenantiems tėvų skyrybas, įveikti psichologinę traumą. Vaikai turi jausti suaugusiųjų palaikymą, suvokti, jog nėra palikti vieni likimo valiai, kad gali išsakyti savo baimes ir netikrumo jausmus, taip sumažindami emocinę įtampą. Tarpusavio santykiai lemia šeimos gyvenimo būdą, bet ne visada įsisąmoninama, kad tik santykių darna būna strategiškai reikšminga sveikam vaiko vystymuisi. Vaiko ateitis priklauso nuo to, kokie jo santykiai su šeimos nariais. Darna šeimoje –

šventas dalykas. Dėl jos tenka sąmoningai atsisakyti neigiamų jausmų, žodžių ar veiksmų, kurie pažeistų šeimos pusiausvyrą. Bendravimas šeimoje neįmanomas be konfliktų. Konfliktai yra normalus šeimos gyvenimo reiškinys, tačiau juos būtina spręsti laiku ir išmintingai. Neišspręsti konfliktai tampa pagrindine skyrybų priežastimi (Bajoriūnas, 1997).

Temos iširtumo laipsnis. Tėvų skyrybų sukelta netektis vaikams Lietuvoje yra pakankamai plačiai tyrinėta. Bajoriūnas (1994; 1997) ir Miškinis (1993; 2003) analizavo vaikų ugdymo šeimoje problemas, pateikė bendrų žinių apie santuoką ir skyrybas. Matulienė (1997) nagrinėjo ikisantuokinį laikotarpį, santuoką ir šeimą, jos reikšmę vaikų vystymosi ypatumams; atskleidė skyrybų įtaką vaikams ir sutuoktinių gyvenimui. Navaitis (1996; 1997; 1999; 2002) gilinasi į šeimyninio gyvenimo sunkumus, jų priežastis ir pagalbos būdus. Dovydaitienė (2001) atskleidė tėvų skyrybų poveikį vaikams, jų socialinei adaptacijai ir pažymėjo, jog skyrybas patyrusieji vaikai yra emociškai labiau pažeidžiami ir sunkiau įveikia sunkumus (adaptaciją, kontakto užmezgimą ir palaikymą). Butvilas (2004) gilinasi į jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų netekties išgyvenimą ir socializacijos aspektus.

Ši tema aktuali ir užsienio mokslininkams. Wallerstein (1983) tyrė skyrybų sukeltą stresą ir jo poveikį asmenybės prisitaikymui. Gardneris (1990) atskleidė skyrybų ir šeimos konfliktiškumo poveikį vaikui ir pažymėjo, kad tėvų tarpusavio konfliktai tiesiogiai susiję su vaiko psichine sveikata: kuo vaikas labiau įtraukiamas į tėvų konfliktus, tuo didesnė psichikos sutrikimų tikimybė. Hetherington (1979) tyrė, kaip vaikai įvairiais amžiaus tarpsniais vertina šeimos skyrybas. Kurdekas (1981) analizavo išsiskyrusių šeimų vaikų požiūrį į skyrybas ir jų įsitikinimų reikšmę prisitaikymui prie pokyčių.

Tyrimo aktualumas ir naujumas. Mokslinėje literatūroje labiau skiriamas dėmesys psichologiniams vaiko, patyrusio tėvų skyrybas, pokyčiams. Pakankamai analizuota ir pati šeimos situacija skyrybų procese. Tačiau nepakanka mokslo studijų, atskleidžiančių vaiko, patyrusio tėvų skyrybas, ugdymo ypatumus ir galimas specialistų bei tėvų sąveikas ikimokyklinio amžiaus vaikų ugdymo įstaigose. Specialistų ir tėvų sąveikos tokioje situacijoje būtinumą rodo emocijų ir elgesio pokyčiai, kurie ne tik trikdo ikimokyklinio amžiaus vaiko psichosocialinę raidą, bet ir veikia jo gebėjimą sėkmingai dalyvauti ugdymo procese.

Atliktas tyrimas siekia atskleisti, kokios yra efektyvios specialistų ir tėvų sąveikos galimybės, lengvinančios tėvų skyrybų sukeltas psichologines pasekmes, kurios tampa akivaizdžios vaikui lankant ikimokyklinio ugdymo įstaigą. Parengtas efektyvios sąveikos modelis palengvintų visų netipinės situacijos dalyvių (vaiko, tėvų, specialistų) adaptacinius procesus, tausotų psichinę sveikatą bei padėtų spręsti gyvenimo kokybės klausimus, kurie šioje situacijoje tampa nestabilūs ir pažeidžiami.

Tyrimo probleminiai klausimai:

1. Ar specialistų ir tėvų požiūris į vaikų, išgyvenusių tėvų skyrybas, elgesio ir emocijų pokyčius tapatūs?
2. Ar yra ir kokios specialistų ir tėvų bendradarbiavimo galimybės, sprendžiant ikimokyklinio amžiaus vaikų, išgyvenusių tėvų skyrybas, elgesio ir emocijų raidos problemas?

Tyrimo problema. Kokia turi būti sąveika tarp tėvų ir specialistų optimizuojant ikimokyklinio amžiaus vaikų, išgyvenusių tėvų skyrybas, elgesio ir emocinę raidą.

Tyrimo objektas – ikimokyklinio amžiaus vaikų, patyrusių tėvų skyrybas, elgesio ir emocinės raidos optimizavimas tėvų ir specialistų sąveikos kontekste.

Tyrimo tikslas. Nustatyti ikimokyklinio amžiaus vaikų, išgyvenusių tėvų skyrybas, elgesio ir emocijų raidos optimizavimo galimybes tėvų ir specialistų sąveikos kontekste.

Tyrimo uždaviniai:

1. Atskleisti ikimokyklinio amžiaus vaikų, gyvenančių nepilnose šeimose, emocijų ir elgesio problemas mokslinės literatūros studijose.
2. Remiantis mokslo darbų analize, parengti tyrimo instrumentą, įvertinantį tėvų ir specialistų požiūrį į vaiką, išgyvenantį tėvų skyrybas.
3. Nustatyti tėvų ir specialistų sąveikos galimybes, optimizuojant ikimokyklinio amžiaus vaikų, patyrusių tėvų skyrybas, emocinę raidą.
4. Pateikti atlikto tyrimo išvadas, argumentuojančias galimą efektyvų tėvų ir specialistų bendradarbiavimą, siekiant sušvelninti elgesio ir emocijų raidos problemas, kylančias išsiskyrus ugdytinio tėvams.
5. Parengti rekomendacijas ikimokyklinių įstaigų pedagogams ir tėvams, auginantiems vaikus nepilnose šeimose.

Tyrimo hipotezė. Tikėtina, kad ikimokyklinio amžiaus vaikų reakcija į tėvų skyrybas bus mažiau nepalanki, jei vyks glaudesnis tėvų ir specialistų bendradarbiavimas.

Tyrimo metodai.

1. Teoriniai duomenų rinkimo metodai – mokslinės literatūros analizė.
2. Empiriniai tyrimo duomenys rinkti kiekybiniu tyrimu (pusiau uždaro tipo klausimynas).
3. Statistiniai metodai – tyrimo duomenų apdorojimas aprašomosios statistikos metodais (SPSS kompiuterine programine įranga). Kintamųjų priežastingumo hipotezei tikrinti buvo taikomas Chi - kvadrato testas, kuris atmetamas $p \geq 0,05$ reikšmingumo lygmeniu. Tiesiniam statistiškai reikšmingam ryšiui tarp požymių įvertinti naudotas koreliacinės analizės metodas. Ryšių stiprumas vertinamas koreliacijos koeficientu, kuris kinta nuo +1 (tiesioginis koreliacinis ryšys) iki -1 (atvirkštinis funkcinis ryšys). Tyrime skaičiuotas Pearson koreliacijos koeficientas. Ryšio stiprumas siejamas su požymio reikšmingumo (p) lygmeniu.

Tyrimo imtis. Tyrimas atliktas 2005 metų vasario – gegužės mėnesiais, jame dalyvavo 100 pedagogų, dirbančių Šiaulių lopšeliuose - darželiuose („Salduvė“, „Saulutė“, „Žibutė“, „Ežerėlis“) ir vaikų dienos centre „Mūsų draugas“ bei 94 skirtingas ikimokyklinės įstaigas lankančių vaikų tėvai, gyvenantys ne santuokoje.

Magistro darbe vartojamų sąvokų žodynėlis

Šeima – mažoji socialinė grupė; susideda iš drauge gyvenančių tėvų ir vaikų, kartais ir kitų giminių; pagrįsta santuoka arba kraujo ryšiais; jos nariai tvarko bendrą ūkį, tarpusavio santykius grindžia dorovine atsakomybe, savitarpio supratimu ir pagarba (Leonavičius, 1993).

Ištuoka arba **skyrybos** – tai santuokos nutraukimas, kai sutuoktiniai yra gyvi (Leonavičius, 1993).

Emocijos – tiesioginis aplinkoje vykstančių reiškinių ir situacijų reikšmės išgyvenimas; būdamos labai susijusios su individo poreikiais, subjektyviu situacijos vertinimu, emocijos lemia elgesio vidinio reguliavimo būdus (Psichologijos žodynas, 1993).

Agresyvumas – tai priešiškas, prieštaraujantis normoms elgesys. Šis psychosocialinės adaptacijos sutrikimas gali pasireikšti įvairiomis formomis: žodine (verbaline), fizine agresija (smurtas) (Psichologijos žodynas, 1993).

Pyktis – priešiška emocinė reakcija į asmenybės poreikių tenkinimo, tikslų įgyvendinimo kliūtis (Psichologijos žodynas, 1993).

Nerimas – emocinė būseną, neapibrėžtas, nekonkretus grėsmės, realaus ar įsivaizduojamo pavojaus jausmas. Nerimo reakcijos būna adaptyviosios ir dezadaptyviosios. Adaptyviosios nerimo reakcijos skatina veiklos produktyvumą, nedidelis nerimas netgi reikalingas asmenybės saviraiškai. Tačiau dezadaptyviosios nerimo reakcijos trikdo veiklą ir ryšius su aplinka (Psichologijos žodynas, 1993).

Nerimastingumas – individualus psichologinis ypatumas, kuris pasireiškia polinkiu perdėti jaudintis įvairiose situacijose (Psichologijos žodynas, 1993).

Depresija – afektinė psichinė būseną: neigiamas emocinis fonas, pasyvumas, motyvacijos, pažintinių vaizdinių sutrikimas (Psichologijos žodynas, 1993).

Bendravimas – informacijos perdavimo, priėmimo arba pasikeitimo aktas, idėjų raiškos menas (Ališauskienė, 2005).

Bendradarbiavimas – tai darbas kartu, sujungus intelektines jėgas, pagalba vienas kitam, bendras problemos sprendimas ir bendras sprendimo priėmimas (Ališauskienė, 2005).

Sąveika – abipusio veikimo procesas, bendriausia, universali judėjimo, vystymosi forma (Leonavičius, 1993).

1. TRAUMUOJANČIOS VAIKO PSICHIKĄ SITUACIJOS SAMPRATA RAIDOS TEORIJOSE

Vaikai, kaip ir suaugusieji, augdami susiduria su įvairiomis sunkiomis, kartais nekontroliuojamomis situacijomis, gyvenimo pokyčiais, su kuriais turi susidoroti. Vaikams tai gali kilti ir dėl pokyčių šeimos gyvenime. Svarbu suprasti, kad jie reaguoja net į nedidelius pokyčius – dažnai suaugusiems nereikšmingi sunkumai vaikui gali atrodyti dideli ir sunkiai įveikiami. Gyvenimo pokyčiai dar vadinami krizėmis. Krizė - tai situacija, kai susiduriama su sunkumais norint realizuoti žmogui svarbius tikslus, kai negalima jų įveikti įprastais būdais (Plužek, 1996). Nurodoma (Plužek, 1996; Butvilas, 2004), kad vaikai gali susidurti su krizėmis esant šioms situacijoms:

- Tėvų skyrybos.
- Artimo žmogaus netektis.
- Patiriama prievarta (fizinė, emocinė, seksualinė).
- Paties vaiko ar jam artimo žmogaus liga.
- Staigūs aplinkos pokyčiai (persikraustymas į naują butą, miestą, šalį, darželio pakeitimas).
- Ekstremalūs išgyvenimai (autokatastrofos, gaisrai ir t. t.).

Krizinės situacijos vaikams sužadina įvairias reakcijas: pykčio, agresijos. Jos būna nukreiptos prieš aplinkinį pasaulį, prieš kitus asmenis, kartais ir prieš save. Vaikai, išgyvenantys krizes, tampa irzlūs, jautrūs, dažnai kaitaliojasi jų nuotaikos.

Šeima – tiek vaikų, tiek ir suaugusiųjų gyvenimo pilnatvės pagrindas, emocinio saugumo vieta. Deja, šiuolaikinėje modernioje visuomenėje vis daugiau šeimų patiria skyrybas. Skyrybos – tai santuokos panaikinimas, vyro ir žmonos santuokinių ryšių pabaiga, gražinant abiem sutuoktiniams tą pačią teisinę padėtį, kurią jie turėjo prieš susituokiant (Bikulčius, 1995). Dažnai skyrybos laikomos lengviausiu ir patogiausiu būdu suaugusiesiems išvengti nemalonių tarpusavio santykių ir susikurti asmeninę laimę.

Mokslininkų (Hetherington, 1979; Kurdek, 1981; Wallerstein, 1983; Gardner, 1990; Dovydaitytė, 2001 ir kt.) atlikti tyrimai apie tėvų skyrybų poveikį vaikams ir jų prisitaikymo ypatumams leidžia daryti išvadą, kad tėvų skyrybas išgyvenę vaikai yra labiau emociškai pažeidžiami. Manoma, kad vaikų reakcija į tėvų skyrybas kaip į psichologinę krizę pasireiškia nestabilumu, elgesio pokyčiais, polinkiu į nusikaltimus, susilpnėjusiais suvokimo procesais, pasikeitusiais santykiais su bendraamžiais ir artimais žmonėmis. Taigi, skyrybos vertinamos kaip streso sukeltas bendravimo sutrikimas, kurį sukelia išgyvenamas skausmas ir kančia.

Vaikų raidos psichologai krizes suvokia kaip tam tikrus ontogenezės periodų sunkumus. Aprašant ontogenezės periodus, siekiama paaiškinti stebimus pasikeitimus ir kurti raidos teorijas.

Teorija – tai logiškas praktikos patyrimo apibendrinimas; faktų, reiškinių aiškinimo principai (Leonavičius, 1993). Teorija padeda paaiškinti stebimą ar tiriamą reiškinį, interpretuoti patyrimą ir formuoti hipotezes, kurias galima patikrinti (patvirtinti ar atmesti). Jomis siekiama paaiškinti stebimus įvykius ir numatyti kitų pasirodymą ateityje. Stebėjimai ir atskiri faktai vieni patys nedaug ką tereiškia. Jie tampa prasmingi tik tada, kai interpretuojami remiantis tam tikra teorija. Žinomos šios raidos teorijos:

Psichoanalitinė teorija. Šios teorijos pradininkas S. Freudas. Jo mintimis pagrįsta psichoanalitinė teorija, iš kurios kyla dvi pagrindinės idėjos, su kuriomis dauguma psichologų sutinka ir šiandien:

- Geriau atpažinti ir įsisąmoninti savo norus, mintis, baimes, negu jas neigti.
- Tėvų įtaka yra lemiamas veiksnys formuojantis sveikai asmenybei.

Pilna šeima - tėvas ir motina - daro didžiulę įtaką vaikui mokantis reguliuoti trijų asmenybės teorijų komponentų *Id*, *Ego*, *Superego* tarpusavio sąveiką. *Id* yra žmogaus sąmonės impulsų šaltinis, siekiantis patenkinti poreikius, veikia pagal malonumų principą, kuris reiškia, kad asmuo nori to, kas atrodo malonu ir žavu, ir nori to būtent dabar. Prasidėjus *Ego* raidai, vaikas pamažu sužino, kad egzistuoja ir kiti žmonės ir kad kai kada tenka palaukti, kol jo norai bus įvykdyti. Konflikto tarp *Id* ir *Ego* pobūdis priklauso nuo to, kaip vaikas buvo atpratintas nuo motinos krūties ir kaip buvo mokomas naudotis tualetu. Ketverių – penkerių metų vaikui prasideda *Superego* raida, nes jis pradeda tapatinti save su tėvų moraliniais standartais. Tai prasideda tada, kai vaikas išsprendžia Edipo arba Elektros kompleksą. Edipo kompleksas – tai sūnaus seksualinių vaizdinių ir jausmų, daugiausiai nesąmoningų, kompleksas, kurį sudaro lytinis potraukis motinai ir su tuo susijęs priešiškus tėvui, noras fiziškai jį pašalinti (Psichologijos žodynas, 1993). Elektros kompleksas – tai nesąmoningas dukters siekimas lytinio intymumo su tėvu. Dėl šio siekimo duktė jaučia priešiškus motinai (Psichologijos žodynas, 1993). Abu šie kompleksai sukelia kaltės jausmą bei bausmės baimę ir dėl to sąmonėje vaikas išgyvena konfliktą. Iš šio konflikto vaikas gali išsivaduoti identifikuodamasis su tėvu ar motina. Tapatinimasis yra pagrindinis vaiko lytį atitinkantis vaidmenų įsisąmoninimo mechanizmas. Iš pradžių visi vaikai stengiasi tapatintis su motina. Ikimokyklinio amžiaus berniukai jau nori būti panašūs į tėvą, o mergaitės stengiasi būti panašios į motiną. Šiuo laikotarpiu vaikai perima tos pačios lyties tėvų elgesį ir moralines vertybes. *Superego* yra tarsi nuolatinė, nepailstanti sąmonė, kuri skiria gera nuo blogo. *Superego* susideda iš: sąžinės ir iš *Ego* idealo. Sąžinę sudaro tėvų draudimai. Kaip tėvai bausdavo vaiką, taip sąžinė individą baudžia kaltės jausmu. Terminas *Ego idealas* atspindi elgesio standartus, kurių vaikas siekia. Kaip anksčiau vaiką už kokį nors elgesį teigiamai vertindavo tėvai, taip dabar jį teigiamai vertina *Ego* idealas savo vertės ir išdidumo jausmu. *Superego* priešinasi tiek *Id*, tiek *Ego* reikalavimams. Jis baudžia, apdovanoja, kelia reikalavimus. Asmenybė yra vieninga visuma, o *Id*,

Ego, Superego yra trys asmenybės teoriniai komponentai (Plužek, 1996).

Konfliktai tarp *Id, Ego, Superego* sukelia kančią ir įtampą, kurią Freudas (cit. Žukauskienė, 2002) pavadino *nerimu*. *Ego* mėgina realistiškai mažinti nerimą. Kai *Superego* pradeda pernelyg vyrauti arba *Id* primygtinai reikalauti, *Ego* nebegali jų suvaldyti, žmogus nevalingai pradeda ginti save nuo *Superego* atakų ir nuo *Id* siunčiamų gąsdinančių impulsų, naudodamas gynybos mechanizmus. Gynyba gali reikštis mintimis, veiksmais, kuriuos psichoterapeutai vadina simptomais. Simptomai gali būti: fobijos, įkyrios mintys, depresija, agresija. Pagrindiniai **gynybos mechanizmai**:

- **Regresija** – kai asmuo pradeda elgtis kaip jaunesnis asmuo.
- **Represija** – kai kokia nors mintis arba prisiminimas išstumiami iš sąmonės, nes žmogui yra pernelyg sunku su jais gyventi. Teiginys, kad jau vaikas gali turėti nesąmoningų (išstumtų iš sąmonės) minčių ir troškimų, kurie turi įtakos elgesiui, yra viena iš svarbiausių ir naudingiausių psichoanalitinės teorijos idėjų.
- **Sublimacija** – trokštamo, bet nepasiekiamo ar draudžiamo potraukio pakeitimas socialiai priimtiniu.
- **Projekcija** – siekimas matyti nemalonų, keliantį kaltės ir gėdos jausmą savo asmenybės bruožą kituose žmonėse.
- **Introjekcija** – kitų žmonių vertybių perkėlimas į save siekiant sumažinti savo nerimą.
- **Izoliacija** – vertybių išskyrimas.
- **Intelektualizacija** – kelianti nerimą situacija nagrinėjama tik teoriškai.
- **Racionalizacija** – įvykis, dėl kurio asmuo jaučia kaltę, aiškinamas pseudoprotingai. Tai padeda nuslėpti savigarbai kenkiančius savo norus ir poelgius.

Psichologiškai sveikas vaikas, augantis pilnoje, darnioje šeimoje, pamažu susiformuoja stiprų *Ego*, galintį susitvarkyti su *Id* ir *Superego* reikalavimais. Padedant gynybos mechanizmams, tas procesas reguliuojamas visą gyvenimą. Psichoanalizės šalininkų nuomone, kiekvienas asmuo paveldi daugybę problemų ir būdus, kaip tas problemas būtų galima išspręsti jau vaikystėje. Freudas pateikia šiuos socializacijos būdus vaikystėje: imitacija, kai vaikas kopijuoja savo tėvų ir kitų šeimos narių elgesį ir identifikacija, kai vaikas perima kitų, pirmiausia tėvų, elgesio modelį kaip savąjį ir savo elgesį sutapatina su juo. Vaiko, augančio nepilnoje šeimoje ir išgyvenančio tėvų skyrybas, sutrinka *Superego* raida, nes jis gyvendamas tik su vienu iš tėvų neturi idealo „su kuo“ tapatinintis, neturi galimybės perimti tos pačios lyties tėvų elgesį ir moralines vertybes, nes tapatinimasis yra pagrindinis vaiko lytį atitinkantis vaidmenų įsisąmoninimo mechanizmas. Trečiaisiais – šeštaisiais gyvenimo metais vaikas ypač prisiriša prie vieno iš tėvų ir jaučiasi taip, lyg konkuruotų su kitu tėvu. Šiuo metu skyrybos gali sukelti rimtų vaiko raidos problemų. Ankstyvoji patirtis turi reikšmės visam tolimesniam žmogaus gyvenimui: gebėjimui geriau, arba blogiau

susidoroti su kasdieninio gyvenimo stresais ir problemomis.

Individo raida vyksta stadijomis, o raidos stadijos pagal Freudą skirstomos atsižvelgiant į tai, kurios kūno vietos tam tikro amžiaus individų yra malonumų pojūčių šaltinis ir yra stipriai sužadindamos (Žukauskienė, 2002). Nuo gimimo iki vienerių metų - **oralinė stadija** (*Id raida*): burna yra malonių kūdikio kūno pojūčių šaltinis. Maitinimas yra labiausiai vaiką stimuliuojanti veikla. 1 – 3 metai - **analinė stadija** (*Ego raida*): išangė (analinė anga) yra malonių kūno pojūčių šaltinis, mokymas naudotis tualetu yra svarbiausia veikla. 3 – 6 metai - **falinė stadija** (*Superego raida*): lytiniai organai yra tiesioginis malonumų šaltinis. Ši stadija dar vadinama Edipo kompleksu. Tai vaiko perėmimo tos pačios lyties tėvų elgesį ir moralinių vertybių laikotarpis. Jeigu kurioje nors stadijoje sužadinama per daug intensyviai, pasireiškia fiksacija. **Fiksacija** – vaiko priešinimasis perėjimui į kitą raidos stadiją. Ji gali pasireikšti tuomet, kai vaikas tam tikroje raidos stadijoje patiria per daug arba per mažai malonumo.

Kitas psichoanalizės šalininkas E. Eriksonas praplėtė Freudų teoriją, pasiūlęs naują viso gyvenimo raidos sampratą vietoj Freudų teorijoje skiriamų penkių psychoseksualinės raidos stadijų, pasibaigiančių paauglyste. Eriksonas (cit. Žukauskienė, 2002) pasiūlė aštuonias raidos stadijas, pabrėždamas, kad kiekvienai iš jų būdingas tam tikras konfliktas, arba krizė, kuri turi būti įveikta. Kiekvienoje gyvenimo stadijoje individas susiduria su nauja augimo krize. Pozityviai įveikus krizę, padidėja individo jėgos, o patirta nesėkmė ją sprendžiant pasireiškia žmogaus elgesiu. Sėkmė arba nesėkmė tam tikroje stadijoje turi įtakos žmogaus raidai vėlesniais gyvenimo periodais. Eriksonas raidą į stadijas suskirstė pagal kiekvieno asmens ryšį su socialine aplinka, pabrėždamas socialinių ir kultūrinių veiksnių poveikį žmogaus raidai.

Eriksono teorijoje akcentuojama, jog vaikystė nėra viso žmogaus gyvenimo pagrindas. Žmogaus asmenybė formuojasi visą gyvenimą. Eriksonas vaiko emocinę ir socialinę raidą vertino kaip svarbiausią asmenybės tapsmo sritį. Pagal tai jis išskyrė svarbiausius žmogaus amžiaus tarpsnius. Nuo gimimo iki vienerių metų: formuojasi **saugumas** arba **nesaugumas**. Vaikas išmoksta pasitikėti arba nepasitikėti kitais asmenimis, kurie rūpinasi jo svarbiausiais poreikiais. Jei vaikui nestinga individualaus dėmesio, jei jis nepatiria neigiamų išgyvenimų dėl globos stokos, atsiranda pasitikėjimo tėvais, suaugusiais ir aplinka jausmas. Jei kūdikiui trūksta meilės, elementarios priežiūros, jei jaučia tėvų susierzinimą ir pyktį, atsiranda nepasitikėjimo suaugusiais ir aplinka jausmas. Šiame amžiaus tarpsnyje iširus šeimai, vaikui susiformuos nepasitikėjimas ir tai turės reikšmės visam tolimesniam jo gyvenimui, bei santykiams su kitais žmonėmis. 1 – 3 metai: formuojasi **autonomiškumas** arba **gėda**. Vaikas mokosi pats pasirūpinti savimi: savarankiškai naudotis tualetu, valgyti, vaikščioti, kalbėti. Savimi ir kitais pasitikintis vaikas drąsiau eksperimentuoja, o jei suaugusieji jį skatina, atsiranda savarankiškumo ir savigarbos jausmai. Aplinka nepasitikintis vaikas veikia atsargiau, o jei suaugusieji jį dažnai bara, pradeda abejoti savo

sugebėjimais, praranda savigarbą ir norą veikti. Šiame amžiaus tarpsnyje iširus tėvų šeimai, gali būti sutrikdytas vaiko savarankiškumo ir savigarbos formavimasis. 3 – 6 metai: formuojasi **iniciatyvumas** arba **kaltė**. Vaikas nori atlikti daugelį veiksmų, ką moka ir atlieka suaugusieji, todėl jis kartais peržengia tėvų nustatytas ribas ir dėl to jaučiasi kaltas. Šiame amžiaus tarpsnyje išgyvenus tėvų skyrybas, tolimesnė vaiko raida formuosis veikiamą kaltės jausmo.

Adlerio individualioji psichologija. Ši teorija pabrėžia tikslo vaidmenį žmogaus asmenybės struktūroje. Pagrindinis žmogaus veiklos motyvas yra noras būti stipriam arba galios (pranašumo, tobulumo) troškimas. Šis stimulus yra įgimtas, ir jo dėka atsiranda noras tobulėti, ką nors nuveikti. Šis stimulus pastebimas jau vaiko psichikoje pačiu ankstyvuoju jo vystymosi laikotarpiu, iki penkerių metų. Adleris pripažįsta, kad pagrindiniai asmenybės struktūros elementai susiformuoja per pirmuosius penkerius gyvenimo metus. Vėliau asmenybė tik tobulinama. Jis teigia, kad asmenybės tobulinimo procesas turi prasidėti vaikystėje.

Tobulumo siekimą Adleris supranta, kaip visuomenės, kuriai žmogus priklauso, tobulinimą ir savęs paties tobulinimo procesą. Savo silpnumą žmonės išgyvena įvairiai, o tai atsiliepia individualybei. Stipriausias faktorius, kuriantis žmogaus savitumą, yra įvairių jausmų – pranašumo, menkavertiškumo išgyvenimo būdas ir tai, kaip žmogus susidoroja su sunkumais. Būdai, kuriais siekiama tobulumo, suformuoja konstruktyvių arba destruktivių bruožų sistemą, vadinamą gyvenimo stiliumi (Adlerio teorijoje ši sąvoka atspindi žmogaus individualybę). Čia įeina ir konkrečių silpnybių, ir kompensacinių mechanizmų suvokimas. Individualaus gyvenimo stilius pradeda formotis ankstyvoje vaikystėje. Šeimos atmosfera moko vaiką įveikti menkavertiškumo jausmą ir gali jį pakreipti konstruktyvumo bei kūrybiškumo linkme, tačiau netinkami šeimos narių santykiai (barniai, konfliktai), vaiko atstūmimas (dėl skyrybų) gali išugdyti ydingą prisitaikymo mechanizmą. Destruktyviam gyvenimo stiliui būdingas pavydas, agresyvumas, kerštingumas, negebėjimas bendrauti su kitais. Konstruktyviam – visuomeniškumas, optimizmas, užuojauta kitiems žmonėms, saiko jausmas. Vaikas gyvenimo stiliaus mokosi įveikdamas savo menkavertiškumo jausmą ir nemalonius išgyvenimus. Jau ketvirtaisiais ar penktaisiais gyvenimo metais susiformuoja pagrindiniai gyvenimo stiliaus elementai, nulemiantys, kaip žmogus ateityje elgsis sunkiose situacijose. Gyvenimo stilius pasireiškia žmogaus veikloje, mąstysenoje, elgesyje, judesiuose ir išlieka nepasikeitęs įvairiomis gyvenimo aplinkybėmis (Plužek, 1996).

Socialinio išmokymo teorija – žymiausias atstovas A. Bandura. Ši teorija teigia, kad individas gali išmokti naujų reagavimo būdų (elgesio) negaudamas tiesioginio pastiprinimo, bet stebėdamas kitų pastiprintus veiksmus ir juos imituodamas, mėgdžiodamas. Toks naujo elgesio išmokymo būdas yra gerokai paprastesnis. Šios teorijos šalininkai teigia, kad išmokimas, elgesio pokyčiai galimi ne tik bandant ir klystant, bet ir modelį, stebimą objektą paverčiant pažinimo objektu, simboline reakcija, kurią stebėtojas įsimena, o vėliau tai tampa paskata naujai reakcijai.

Socialinis mokymasis vyksta visą gyvenimą. Ši mokymosi teorija leido biheivoristams padaryti išvadą, kad, norint pakeisti elgesį, būtina išanalizuoti artimiausią vaiko socialinį tinklą, nes elgesį dažniausiai lemia ne viena aplinkybė ar atskiras elgesio modelis, o jų visų tarpusavio sąveika (Vitkauskaitė, 2001). Tai leidžia daryti išvadą, kad nuolat konfliktuojančių ir yrančių šeimų vaikai, dažniau nei darnių šeimų, pasižymi nekontroliuojamu delinkventiniu elgesiu, kurio jie išmoksta stebėdami konfliktiškus tėvų tarpusavio santykius, į kuriuos dažnai būna įtraukiami.

Humanistinė teorija. Humanizmui būdingas bruožas – atsakomybės išskėlimas į vertybių hierarchijos viršūnę. Individas čia yra vertybė, laisva nuo bet kokių apribojimų, laisvai galinti apsispręsti ir pasirinkti. Laisvas pasirinkimas neatsiejamas nuo kritinio mąstymo. Humanizmas – tai istoriškai kintanti pažiūrų sistema, kuri pripažįsta pagarbą žmogaus orumui, teisėms į laisvę, lygybę, prigimtinių savybių ir gebėjimų plėtrą, asmenybės atsiskleidimą, palankių visuomenės gyvenimo sąlygų sudarymą (Bitinas, 2000).

Humanistinė pažiūrų sistema atspindi realybę ne esamybės požiūriu, bet siekiamybės: žmogus bet kokioje visuomenėje neturi būti dehumanizuotas ar tapti socializacijos proceso auka. Asmenybei esant šio proceso subjektu ir objektu, prisieina sintetinti du prieštarigus, tarpusavyje konfliktuojančius procesus: gebėjimą adaptuotis visuomenėje ir gebėjimą atsiskirti nuo jos. Mudrikas (cit. Vitkauskaitė, 2001) pabrėžia, kad vieno ar kito proceso dominavimas paverčia žmogų auka: pirmuoju atveju – prisitaikėliu, konformistu; antru atveju – deviantu.

Žymiausi humanistinės psichologijos atstovai - A. Maslou, K. Rodžersas, G. Olportas. Psichologijos mokslui didžiulę įtaką daro A. Maslou poreikių hierarchija. Maslou (cit. Plužek, 1996) skiria dvi žmonių grupes: sveikuosius ir nesveikuosius, kurie vaikystėje netekę galimybės patenkinti meilės, saugumo poreikių, pradėjo kurti savo pseudo „aš“, tačiau iš esmės trokšta užpildyti nepatenkintą meilės ir saugumo deficitinį poreikį. Pagal dvi žmonių rūšis, egzistuoja ir dvi motyvacijos rūšys: motyvacija nukreipta į poreikio sukeliama trūkumo užpildymą, ir raidos motyvacija. Poreikių tenkinimas taip pat gali būti dvejopas: jis gali nešti žmonėms nemalonumus, griauti psichiką (jei nesiseka poreikių patenkinti arba jei negali to padaryti dėl kokių nors priežasčių). Tačiau poreikių tenkinimo procesas gali būti džiaugsmingas, jei praeityje sekėsi poreikius patenkinti arba jei gali poreikius patenkinti dabartyje bei tikisi tai padaryti ateityje. Pagal tai, kur krypsta motyvacija – raidos ar deficitinių poreikių tenkinimo link – Maslou skiria būties motyvaciją ir deficito motyvaciją. Skirtingų motyvacijos lygių poreikio patenkinimą ar nepatenkinimą lydi subjektyvus įsisąmoninimas arba pasąmoninis jausmas: skriaudos, netekties išgyvenimas arba mėgavimasis. Apibendrinamas raidą per motyvaciją, Maslou teigia, kad kiekviename žmoguje egzistuoja priešingos jėgos:

- Gynybinės (tai regresinės jėgos).
- Raidos ir visiškų savo gebėjimų realizacijos jėgos.

Kaip asmuo sprendžia konfliktą tarp priešingų jėgų, taip vyksta žmogaus egzistencijos problema, kuri sąlygoja vieno ar kito pobūdžio asmenybės tapsmą.

Saugumas ← Asmenybė → Raida

Vaikas auga aktyvus, veiklus, jei šalia jo yra motina ir tėvas, t.y. pilna šeima; jei tenkinami pagrindiniai poreikiai (miego, maitinimo, komforto), jei vaikas tėvų pripažįstamas kaip unikali vertybė ir individualybė. Vaikystėje išgyventa vieno iš tėvų netektis (dėl skyrybų ar mirties) ar skriaudos jausmas gali žmogų lydėti visą likusį gyvenimą.

1.1. Šeimos samprata ir jos kaita šeimos irimo situacijoje

Ikimokyklinio amžiaus vaiko ugdymui svarbiausia yra šeima. Ji duoda tai, ko negali suteikti jokia ugdymo institucija: šiltus emocinius santykius, saugumo jausmą, pasitikėjimą supančiu pasauliu, troškimą tyrinėti, pažinti, išbandyti. Šeima apsaugo vaiką nuo traumuojančios neigiamos patirties, padeda išryškėti jo individualybei. Šeima šiandieninėje visuomenėje yra traktuojama įvairiai:

Šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas. Valstybė saugo ir globoja šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę (Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992).

Šeima yra santuoka pagrįsta vyro ir moters sąjunga, kurią sudaro sutuoktiniai, kartu su jais gyvenantys vaikai ir kiti asmenys, susiję tarpusavyje kraujo ryšiais, šeimos teisėmis ir pareigomis (Lietuvos Respublikos santuokos ir šeimos kodeksas, 1990).

Socialinių mokslų atstovai šeimą apibūdina kaip ypatingą socialinį darinį, kurio nariai susieti meilės, kraujo giminystės, bendro gyvenimo ir likimo. Ji sukuria savitą pasaulį, veikiantį kiekvieno asmens brandą. Tai vienas iš auklėjimo veiksnių, darantis įtaką asmenybei savo visuma: ekonomine būkle, tarpusavio santykiais, kultūra, profesija, ryšiais su kaimynais ir t.t. (Jovaiša, 2003). Šie santykiai šeimoje sukuria palankią arba nepalankią atmosferą ne vien vaiko, bet ir suaugusiųjų auklėjimui. Palanki atmosfera padeda atsipalaiduoti, suteikia teigiamų emocijų, leidžiančių lengvai perimti vertingą asmenybei informaciją. Nepalanki – sukelia įtampą, nerimą, trukdantį adekvačiai mąstyti ir veikti.

Tarpusavio santykiai lemia šeimos gyvenimo būdą, bet ne visada įsisąmoninama, kad tik santykių darna būna strategiškai reikšminga sveikam vaiko vystymuisi. Vaiko ateitis priklauso nuo to, kokie jo santykiai su supančiais šeimos nariais. Darna šeimoje – šventas dalykas. Dėl jos tenka sąmoningai atsisakyti neigiamų jausmų, žodžių ar veiksmų, kurie pažeistų šeimos pusiausvyrą. Bendravimas šeimoje neįmanomas be konfliktų. Konfliktai yra normalus šeimos gyvenimo reiškinys, tačiau juos būtina spręsti laiku ir išmintingai. Neišspręsti konfliktai tampa pagrindine

skyrybų priežastimi (Bajoriūnas, 1997). Labai svarbi šeimos santykių atmosferai ir auklėjamajam poveikiui – šeimos ekonomika, butis. Gyvenamojo būsto ar pragyvenimo šaltinio neturėjimas didina psichinę įtampą, neigiamai atsiliepia šeimos narių sveikatai, vaikų auklėjimui. Auklėjamasis ekonomikos veiksnys netenka galios, o tai veikia šeimos visumą. Šeimos išorinė ir jos narių vidinė kultūra spinduliuoja į aplinką, ugdančią sielos inteligenciją. Veiksmingai vaikus auklėja tėvų vidinė kultūra: turtingas protas, taurūs jausmai, saikūs valios sprendimai. Su kultūra siejasi ir tėvų profesija. Šeimoje vaikai perima iš tėvų požiūrį į savo darbą, išmoksta jį vertinti. Šeimoje vaikai įtraukiami į visus namų ūkio darbus ir net į tėvų profesinius užsiėmimus. Taip ugdomas darbštumas, pareigingumas. Per tėvų darbą vaikai įtraukiami į vietovės darbinę veiklą. Šeimos santykiai su kaimynais, giminėmis, su pažįstamais ir nepažįstamais žmonėmis ugdo vaikų socialinius santykius (Jovaiša, 2003).

Vaikams neigiamą poveikį turi dvi šeimos žlugimo situacijos (Bajoriūnas, 1997):

- **Irimas** – šeimos irimas vyksta tada, kai joje nėra darnos ir sutarimo, bet abu tėvai gyvena kartu. Šeimoje demonstruojamas atviras priešiškus vieno sutuoktinio kitam, nuolatos ginčijamasi, kivirčijamasi. Šeima tarsi pasidalija į dvi priešiškas stovyklas – vyro ir žmonos. Atsidūrę tarp besivaidijančių tėvų, vaikai turi pasirinkti, su kuo jiems būti, kurią pusę palaikyti. Taip vaikai tampa šeimos „mūšio“ ginklu.
- **Iširimas** – iširusios šeimos yra tos, kuriose tėvai yra faktiškai ar formaliai išsiskybę ir negyvena kartu. Iširusi šeimai įtampa tarp sutuoktinių truputį sumažėja, tačiau vaiko santykiai su tėvais nesusireguliuoja, nes didžioji dauguma tėvų po skyrybų nepalaiko jokių ryšių su vaikais arba epizodiškai juos lankydami, neturi didesnės reikšmės vaikų auklėjimui.

Intensyviausiai socializacijos procesai vyksta ankstyvuosiuose žmogaus gyvenimo perioduose, kai vaikai yra tikslingai rengiami gyvenimui ir veiklai suaugusiųjų pasaulyje (Juodaitytė, 2002). Ypač svarbus tėvų ir šeimos – pirmųjų socializacijos agentų - vaidmuo. Stebėdami savo tėvų elgesį, vaikai bando mėgdžioti tai ir perimti kaip tinkamą socialinės elgsenos modelį. Svarbiausius socializacijos būdus pirminiuose etapuose pateikia Freudas (cit. Žukauskienė, 2002):

- Imitacija, kai vaikas kopijuoja savo tėvų ir kitų šeimos narių elgesį.
- Identifikacija, kai vaikas perima kitų, pirmiausia tėvų, elgesio modelį kaip savąjį ir savo elgesį sutapatina su juo.

Ankstyvojoje vaikystėje, formuojasi kūdikio emocinis prierašumas prie suaugusiųjų, prasideda elgsenos normų bei bazinių vertybių interiorizacija, socialinių vaidmenų perėmimas. Manoma, kad prierašumas prie suaugusiųjų sudaro būsimų santykių su kitais žmonėmis pagrindą. Glaudūs ryšiai su tėvais ankstyvoje vaikystėje yra labai svarbūs. Galimybė užmegzti artimus, ilgalaikius ryšius yra labai svarbi vaiko ateities gerovei. Kasdienė vaiko priežiūra lemia emocinio prierašumo tėvams susiformavimą. Prierašumas formuojasi, kai suaugęs žmogus yra jautrus fiziologiniams ir

psichologiniams vaiko poreikiams ir juos patenkina. Tada vaikas jaučiasi reikalingas ir mylimas. Jei vaikas nepatiria tėvų meilės ir rūpesčio, prierašumas nesusiformuoja. Nesant prierašumo jausmo ar vaiką atskyrus nuo tėvų (dėl mirties ar skyrybų), vystosi socialinė disfunkcija (Žukauskienė, 2002).

Artimo, brangaus žmogaus praradimas, netekimas vaikystėje, daro didžiulį psichologinį poveikį vaikui, atsiliepia jo savojo identiteto paieškoms (Dovydaitienė, 2001a; Žukauskienė, 2002; Juodaitytė, 2002). Vaikai, netekę vieno iš tėvų, atsiduria socialinės rizikos lauke ir neišvengiamai patiria savojo „aš“ arba savojo identiteto formavimosi sunkumų. Savęs identifikacija yra vaiko socializacijos pagrindas, nes pirmiausia individas siekia susitapatinti su jam artimais žmonėmis, suvokti savąjį „aš“ per santykius su aplinkiniais ir pačiu savimi. Nuo pat pirmųjų gyvenimo dienų žmogus yra apsuptas panašių į save ir įtraukiamas į įvairaus pobūdžio socialinę sąveiką. Pirmąją socialinio bendravimo patirtį žmogus įgyja dar prieš išmokdamas kalbėti. Būdamas sociumo dalis, jis susiformuoja subjektyviąją patirtį, kuri tampa neatsiejama nuo asmenybės ir individualybės.

Socializacija – ypatinga šeimos misija, nes tik šeimoje šis procesas vyksta sklandžiai (Grigas, 1995):

- Šeimoje nuo kūdikystės ugdomas gebėjimas žvelgti į save kritiškai ir sustiprinamas subjektyvumas. Be subjektyvumo ir kritiško, save analizuojančio bei kuriančio, požiūrio žmogaus individualybė būtų paviršutiniška. Individualybių suma bet kokio lygio sociumui suteikia gyvybingumą.
- Šeima ugdo jausmų kultūrą: išmoko tvardyti neigiamas emocijas, slopinti savąjį Ego, suprasti ir gerbti kitą žmogų, išugdo gebėjimą bendrauti. Tai reikšmingas bruožas šiandieninėje visuomenėje, nes reikalauja iš žmogaus gebėjimo daryti nuolaidas. Jis vertinamas ne kaip konformizmas, bet kaip tolesnio bendradarbiavimo sąlyga ir paties žmogaus socialinis ugdymas, neekvojant jėgų nereikalingiems konfliktams.
- Šeima lemia vaiko dorovinės kultūros kūrimąsi (formuoja dvasines, dorovines vertybes; pagarbą artimiesiems, istorinei atminčiai). Prisirišimas prie dvasinių, dorovinių vertybių žmonių santykiams suteikia dorovinio kryptingumo atspalvį, nes be prisirišimo žmogui nesuprantami atsakomybės ir priedermių jausmai.
- Šeimoje žmogus įgyja tautiškumą (čia kalbama gimtąja kalba, perteikiama etnokultūra, čia paveldimas asmens socialinis tautinis kryptingumas). Žmogus per savo prigimtį, per genų ląsteles paveldi ir tam tikrą socialinį tautinį kryptingumą – kolektyvinę – gentinę pasąmonę. Toji prigimtis, gavusi normalias raidos sąlygas, ir žmogui, ir tautai gali suteikti didesnę atsparumą, kūrybiškumą, unikalnes raiškos formas. Slopinta kolektyvinė – gentinė pasąmonė gali ypač aktyviai pasireikšti tautos krizių metu. Tautinis mentalitetas (savimonė) perteikiama vaikams šeimoje per dainuojamas liaudies dainas, iš kartos į kartą pasakojamus pasakojimus, mitologinius elementus, legendas, gamtos dėsnų pastebėjimus, per

pasiruošimą šventėms ir nuotaikingą jų šventimą.

Ikimokykliniame amžiuje pradeda formuotis vaiko savigarba. Adleris (cit. Pileckaitė – Markovienė, 2004) teigia, kad savigarba yra būtinas pozityvaus „aš“ vaizdo komponentas. Savigarbai atsirasti yra svarbūs du šaltiniai:

- Pasiekimų atitikmuo lūkesčiams. Remiantis Piaget mintimi apie visaapimančią ikimokyklinuko egocentrizmą, „pasiekti“ šio amžiaus vaikui tolygu „norėti“. Ikimokyklinio amžiaus vaiko pažinimo ypatybės priklauso nuo aplinkinių vertinimo, nes 4 – 6 metų amžiaus vaikas žvelgia į save tėvų, draugų, auklėtojų akimis.
- Aplinkinių žmonių meilė, parama, įvertinimas. Tėvai, turintys pozityvų „aš“ vaizdą ir savigarbą, išugdo tokias pat savybes ir savo vaikams.

Pirminis savęs vertinimas atspindi pirminį visaapimančią pozityvų vaiko požiūrį į save, kuris formuojasi remiantis santykiais su kitais žmonėmis. Daugelio ikimokyklinio amžiaus vaikų savigarbos lygis yra gana aukštas, jie tiki, kad pasieks norimą tikslą, palaiko ryšius su bendraamžiais ir tėvais, nors kartais abejoja kai kuriais savo sugebėjimais. Vaiko „aš“ vaizdas labai priklauso nuo patirties įgytos namie. Stiprus ryšys yra tarp bent vieno iš tėvų suteikiamos vaikui šilumos, teigiamo požiūrio į jį ir vaiko aukšto savęs vertinimo. Žemai save vertinančių vaikų tėvai šalti, priešiški savo vaikams. Save blogai vertinantys vaikai vengia pareikšti nepopuliarią nuomonę, kad nesukeltų pajuokos, jie gyvena socialinių grupių šešėlyje, dažniau klausosi, bet patys pokalbyje nedalyvauja.

Po skyrybų dažnai nukenčia pačių tėvų savigarba ir teigiamas savęs vertinimas, nes tenka išgyventi kankinamą jausmą, jog į juos aplinkiniai žiūri kaip į lengvabūdžius, negerus, nesugyvenamus žmones. Tikėtina, kad žema savivertė formuosis ir iširusiose šeimose augantiems vaikams. Tai jiems sukelia laikiną emocinį diskomfortą, bet daliai vaikų gali ateityje peraugti į rimtas problemas – polinkį depresijai, suicidams, nusikalstamumui, valgyto sutrikimams. Meilė, prierašumas, rūpestis vaiko problemomis, harmonija namuose, reikiamu momentu suteikta pagalba vaikui, bendra šeimos veikla, vaiko laisvė aiškiai nubrėžtose ribose turi didelės įtakos vaiko savigarbai formuotis.

Ypač svarbūs vaiko asmenybės, jo pasaulėžiūros pradmenų formavimuisi yra pirmieji dveji - treji metai. Tai autonomijos siekimo, „aš“, „mano“ laikotarpis, kuris ypač svarbus vaiko valios, savarankiškumo, pasitikėjimo savimi jausmui ugdyti (Vaitkevičiaus, 1995). Jeigu vaikui neduodama laisvė, jis per daug prilaikomas, yra visos galimybės, kad jis išaugs silpnavalis, be iniciatyvos, nepasitikintis savimi, konformistas.

Lytinės priklausomybės suvokimas yra pirmasis lytinės brandos elementas. Visiškas lyties tapatumas kuriamas viso žmogaus gyvenimo eigoje, bet šis procesas prasideda vaikystėje (Pileckaitė – Markovienė, 2004) Ikimokyklinis amžius – kritinis laikotarpis sėkmingai lyties

identifikacijai. Pikūnas (1994) teigia, kad mažo vaiko herojai yra jo tėvas ir motina, jų vaidmuo svarbus harmoningai lyties tapatybei vystytis. Netekęs vieno iš jų dėl tam tikrų priežasčių (mirties ar skyrybų) vaikas neteks ir identifikacijos „su kuo“ objekto, kurį mėgdžiodamas išmokyti savo lyčiai priklausančio elgesio. Taigi, jeigu berniukas neteko tėvo, jis gali, gyvendamas su motina, pasisavinti per daug moteriškumo bruožų. Taip jo tolimesnis vystymasis – tapimas vyru – gali būti pavėluotas ir komplikuoatas. Bikulčius (1995) teigia, kad jeigu 2 – 6 metų vaikui trūksta tėvo – jam sunku praplėsti savo pasaulį. Sulėtėja didėjantis vaiko ekspansyvumas, ypač užkariavimo potraukis, jis neturi veiklos lauko, ir vaiko savarankiškumas atitinkamai sulėtėja. Ypač nepalankiai tėvo trūkumas veikia berniuką – jis sunkiai atlieka savo lyties vaidmenį ir dažniausiai pritrūksta drąsos rodyti iniciatyvą. Miškinis (2003) teigia, kad ir mergaitei reikalingas tėvas kaip vyriškumo pavyzdys. Jo nebuvimas šeimoje neigiamai veikia mergaitės charakterį, orientaciją, asmeninius santykius. Šeimose tik su vienu iš tėvų vaikai patiria emocinio auklėjimo stoką. Blogiausia, kad emocinės tuštumos, kuri neišvengiamai atsiranda nepilnose šeimose, niekuo negalima užpildyti.

1.1.1. Šeimos funkcijų ypatumai ir kaita irimo procese

Kadangi šeimos funkcija siejasi su joje gyvenančių asmenų poreikių tenkinimu, pačių funkcijų gali būti išskirta tiek, kiek išskiriama poreikių rūšių. Vieni mokslininkai linkę sureikšminti kai kuriuos poreikius ir nurodo daugiau šeimos funkcijų, kiti sugrupavę poreikius išskiria mažiau šeimos funkcijų, bet pastarosios būna labiau apibendrintos.

Funkcija – tai pareigos, veiklos sritis, paskirtis arba vaidmuo, kurį atlieka tas ar kitas socialinės sistemos elementas, jo organizacija, įgyvendinant socialinių grupių interesus (Leonavičius, 1993).

Šeimos funkcijos suprantamos kaip sutuoktinių ar kitų jos narių (vaikų, senelių) poreikių tenkinimas ir pareigų vienui kitiems (tėvų vaikams, vaikų tėvams) atlikimas (Miškinis, 2003; Bajoriūnas, 1997). Remiantis Eidemilerio ir Justickio (cit. Rupšienė, 2001) apibrėžimu, šeimos funkcija – tai šeimos gyvensena, tiesiogiai susijusi su tam tikrų šeimos narių poreikių tenkinimu. Rupšienė (2001) šeimos funkciją apibrėžia kaip šeimos paskirtį, kuri siejasi su šeimos narių poreikių tenkinimu ir vaidmenų atlikimu.

Edukologijos mokslo atstovai (Jovaiša, 1993; Bajoriūnas, 1997) daugiausiai dėmesio skiria vaikų ugdymui šeimoje, todėl išskiria daugiau šeimos funkcijų, susijusių su vaikų ugdymu ir socializacija. Psichologams (Ševandrin cit. Rupšienė, 2001) rūpi poreikiai, susiję su šeimos narių psichine sveikata, todėl jie išskiria tas šeimos funkcijas, kurių geras atlikimas garantuoja šeimos narių psichinę sveikatą. Sociologai (Žibaitis, 1995) į šeimos funkcijas labiau linkę žiūrėti iš visuomenės pozicijų, todėl jie išskiria tokias funkcijas, kurios rodo šeimos paskirtį visuomenės

gyvenime (gyventojų reprodukcija, kultūros puoselėjimas, socializacija).

Visos šeimos funkcijų klasifikacijos šiek tik skiriasi, bet ne iš esmės, jos turi ir bendrų bruožų. Nustačius pagrindinį šeimos poreikių ypatumą, galima mėginti apibrėžti svarbiausius šeimoje tenkinamus poreikius. Manoma, jog svarbiausi šeimos poreikiai siejasi su ūkio tvarkymu, šeimos narių socializacija, jų emocijomis ir dvasiniu bendravimu, socialine parama, sutuoktinių seksualiniu – erotiniu gyvenimu. Visuotinai pripažįstamos šios šeimos funkcijos (Bajoriūnas, 1997; Rupšienė, 2001; Navaitis, 2002; Miškinis, 2003):

- **Ūkinė – ekonominė funkcija.** Šios funkcijos esmė – šeimos narių materialinių poreikių tenkinimas: maisto, būsto, pragyvenimo lygio. Apsirūpindami materialinėmis gėrybėmis, šeimos nariai užtikrina savo ir visos šeimos sveikatą, sudaro galimybes relaksacijai po sunkių fizinių krūvių ir emocinių išgyvenimų. Geresnė šeimos materialinė padėtis bei geresnės buitinės gyvenimo sąlygos leidžia tėvams sudaryti geresnes sąlygas savo vaikų mokymuisi bei lavinimuisi. Ir patys tėvai, gerai materialiai apsirūpinę, gali geriau tenkinti savo dvasinius bei kultūrinius poreikius.
- **Emocinė funkcija.** Emocinę šeimos funkciją ypač pabrėžia psichologai. Kiekvienas šeimos narys yra nepakartojama asmenybė, turinti savitus poreikius: meilės, savigarbos, pripažinimo, draugystės, psichologinio palaikymo. Šie poreikiai tenkinami šeimoje ir susiję su šeimos psichologiniu stabilumu. Jeigu tenkinami esminiai asmens poreikiai šeimoje, tai pati šeima esti psichologiškai stabili ir sveika. Psichologinė šeimos darna lemia prasmingą jos narių egzistenciją ir sėkmingą funkcionavimą visuomenėje.
- **Dvasinio bendravimo funkcija.** Sutuoktiniai daug laiko praleidžia kartu tenkindami savo kultūrinius poreikius, dalindamiesi įspūdžiais ir nuomonėmis pačiais įvairiausiais gyvenimo klausimais. Kartais sutuoktiniai dalijasi ir profesinėmis žiniomis, taip turtindami savo supratimą profesinėje srityje. Nepaprastai stiprus ryšys sieja vaikus ir tėvus: vaikai (ypač ikimokyklinukai) trokšta daug laiko leisti su tėvais, mokytis iš jų, kartu dirbti, žaisti. Toks bendravimas padeda tenkinti vaikų dvasinius poreikius, o ir patiems tėvams jis reikalingas (bendravimas su vaikais tėvams teikia daug malonių akimirku: malonu žaisti su mažais vaikais, stebėti jų vystymąsi, atpažinti juose savo bruožus; kai vaikai paauga, jų akiratis plečiasi ir jie tampa vis įdomesniais pašnekovais). Visi šeimos nariai bendraudami dvasiškai praturtėja.
- **Seksualinė – erotinė funkcija.** Žmogus laikomas seksualiausia rūšimi gyvūnijos pasaulyje. Seksualumas nukreipia žmogaus veiklą ir motyvuoja didelę dalį jo elgesio (Rupšienė, 2001). Sveikas seksualinis gyvenimas yra sutuoktinių asmeninės saviraiškos dalis, praturtinanti juos, teikianti daug malonių emocijų, mažinanti nervinę įtampą, išsklaidanti rūpesčius, stiprinanti draugystės, saugumo jausmą, kelianti nuotaiką ir darbingumą.

- **Socializacijos funkcija.** Šeima – tai institucija, jautriai reaguojanti į įvairius išorinius poveikius. Šeimoje atsispindi visuomenės gyvenimas, nes tėvai yra visuomenės gyvenimo dalyviai. Bendraudami su tėvais, broliais ir seserimis, vaikai pamažu pažįsta visuomenę, mokosi funkcionuoti visuomenėje kaip visavertės asmenybės. Asmens tapimo visuomenine asmenybe procesas jokioje kitoje aplinkoje negali vykti taip sklandžiai, kaip šeimoje, nes šeimoje vaiko socializacijos procesą lemia labiausiai jį mylintys žmonės – tėvai ir artimieji.

Šeimos harmoninga egzistencija susijusi su poreikių tenkinimu. Kai šeima atlieka savo funkcijas ir kartu tenkina savo narių poreikius, ji laikoma „normaliai funkcionuojančia“ (Eidemileris ir Justickis cit. Rupšienė, 2001). Kai šeimoje įvyksta krizė (skrybos, vieno sutuoktinio mirtis, nedarbas ir t.t.), sutrinka ir šeimos funkcijų atlikimas. Tokiais atvejais galima kalbėti apie funkcinis šeimos sutrikimus arba disfunkcijas, kai prastai atliekama viena ar kelios funkcijos. Šeimos funkcionalumą trikdo šios priežastys (Rupšienė, 2001):

- **Išorinės** (ekonominės krizės, stichinės nelaimės).
- **Vidinės** (su šeimos krizėmis ir šeimos narių gyvenimo būdu susijusios priežastys, pavyzdžiui, ilgalaikis išsiskyrimas, skrybos, mirtis, sunki liga, vieno iš sutuoktinių sunkus charakteris).

Yranti šeima pasireiškia disfunkcionalumu, prastu funkcijų atlikimu. Nepatenkinę savo poreikių šeimoje, jos nariai patiria nemalonias psichines būsenas – įtampą, nerimą, nusivylimą (Navaitis, 2002).

Šiuolaikiniame ekonominių ir socialinių transformacijų laikotarpyje daugelis šeimų susiduria su užduotimi naujai perskirstyti atsakomybę už šeimos gyvenimo materialinių sąlygų palaikymą, o tai dažniausiai tampa konfliktų šeimose prielaida, nes tai lemia skirtingas požiūris į vyro ir žmonos vaidmenį šeimoje. Vieni mano, kad materialinis šeimos aprūpinimas – tai vyro rūpestis, o moteris tik tvarko buitį, prižiūri ir auklėja vaikus. Kiti – kad tiek materialinis šeimos aprūpinimas, tiek vaikų priežiūra ir auklėjimas, buitiniai rūpesčiai yra abiejų sutuoktinių reikalas. Tokie požiūriai užprogramuoja konfliktus ir, nesant supratimo bei darnos šeimoje, gali ją išardyti. Tokios šeimos siekia itin sparčiai sukurti pageidaujamą materialinį gyvenimo lygį, o drauge pradėti profesinę veiklą tarsi „iš naujo“. Tai gali sąlygoti ir neįsisąmonintą norą pradėti šeimos gyvenimą „iš naujo“ arba perduoti atsakomybę už šeimos materialinę būklę kitiems asmenims ar visuomenės institucijoms (Navaitis, 2002).

Tėvystės ir motinystės poreikių disfunkcija gali pasireikšti dviem priešingais tėvų elgesio modeliais – vaiko hipergloba (jo aktyvumo, savarankiškumo ribojimu) arba vaiko atstūmimu, apleistumu. Abiem atvejais vaiko problemos yra visos šeimos problemų išraiška (Navaitis, 2002).

Seksualinių – erotinių poreikių nepatenkinimas šeimoje yra viena iš dažnesnių šeimos nestabilumo priežasčių. Šios problemos gali būti sprendžiamos jas derinant su šeimos bendravimo

poreikių tenkinimu (Navaitis, 2002). Lytinis artumas stiprina dvasinį artumą. Tačiau vyrų ir moterų psichologinių skirtumų nepažinimas (neatsižvelgimas į charakterį, temperamentą, asmenybės savybes), fiziologinių ypatumų nepaisymas, egoizmas per lytinį aktą, vaizduotės stoka intymiaame gyvenime, monotonija ir kitos priežastys skatina konfliktus tarp sutuoktinių (Miškinis, 2003).

Šeimos bendravimo poreikio nepatenkinimas ne visuomet sukelia atvirus konfliktus. Jis pasireiškia šeimos gyvenimo monotonija, teigiamų emocinių išgyvenimų stoka, psichologinės distancijos tarp sutuoktinių didėjimu. Tokioje šeimoje nėra sąlygų atkurti psichines ir fizines jėgas, keistis patirtimi bei išgyvenimais. Šeimos psichologinis klimatas slegiančiai veikia visų jos narių savijautą. Šeimos bendravimo poreikio nepatenkinimas sukelia nerimo jausmą, kurį išgyvena vienas ar visi šeimos nariai. Tai kliudo šeimos nariams išreikšti savo jausmus, kelia vidinius konfliktus, o nykstant aiškiaus, šeimos raidą atitinkančio bendravimo galimybėms, išskyla šeimos krizės (Navaitis, 2002).

Sutuoktiniams nebendruojant ir laiku problemų nesprendžiant, jos perauga į didelius nesutarimus, o šie virsta skyrybų priežastimi. Skyrybos retai kada įvyksta staigiai. Dažniausiai tai ne vienadienis įvykis, o ilgas procesas, kuris prasideda dar prieš oficialias skyrybas ir tęsiasi ilgai po to (kartais šeimos irimo procesas tęsiasi dešimtmečiais). Ir po juridinio skyrybų akto įteisinimo vis dar vyksta greitesnis ar ilgesnis psichologinis sutuoktinių vienas nuo kito atsipalaidavimas ir šeimoje augusių vaikų prisitaikymas prie pakitusių gyvenimo sąlygų.

1.1.2. Ikimokyklinio amžiaus vaikas, išgyvenantis tėvų skyrybas

Tėvų skyrybos – tai ne vien skausmingas gyvenimo įvykis, trunkantis apibrėžtą laiką, bet ir ilgalaikis procesas galintis trukti ištisus dešimtmečius. Skyrybos veikia vaiko savęs identifikavimo dinamiką ir sukelia tokias neigiamas emocines reakcijas, kurios gali transformuotis į elgesio sutrikimus (Dovydaitienė, 2001a). Autorė nurodo šias pagrindines neigiamas emocijas, kurios kyla dėl tėvų skyrybų: kaltė, baimė, netikrumas, nesaugumas, nepasitikėjimas savimi ir savęs nuvertinimas, neigimo, pykčio, liūdesio, vienišumo – izoliacijos jausmai.

Kaltės jausmo formavimasis. Po skyrybų vaikai jaučiasi kalti, neva jie kažką padarė ne taip kad šeima iširo. Skyrybas jie dažniausiai priima kaip bausmę už blogą elgesį. Šis kaltės jausmas tuo silpnesnis, kuo vyresnis vaikas. Hetherington (1979) teigia, kad jaunesni vaikai jaučia didesnę kaltę, nes nesupranta (arba nevisiškai supranta) tėvų skyrybų priežastis. Vaitkevičius (1995) teigia, kad maži vaikai prisiima sau kaltę už tai, kas negero vyksta namuose, šeimoje, aplinkoje. Butvilas (2004) pastebi, jog 5 – 7 metų vaikai (daugeliu atvejų ir jaunesni) po artimo žmogaus netekimo ar išsiskyrimo išgyvena kaltę dėl to kas įvyko. Todėl nedėmesingas elgesys su vaiku, šeimoje patirtos

psichologinės traumos gali išugdyti nepilnavertiškumo pradmenis, kurie lydės vaiką visą gyvenimą, tiek santykiuose su savimi, tiek su kitais žmonėmis. Kaltės jausmas žaloja vaiką, kai jis save kaltina už tai, už ką nėra atsakingas. Hetherington (1979) teigia, jei vaikas save kaltina dėl įvykusių skyrybų, tai renkasi pasyvias problemas įveikimo strategijas, jam būdingas žemas savojo „aš“ arba savojo identiteto formavimosi lygis. Nurodomos tokios kaltės priežastys (Dovydaitienė, 2001a; Miškinis, 2003):

- **išorinės** – kai tėvai pykstasi dėl vaiko auklėjimo ar priežiūros, tuos nesutarimus vaikas gali suprasti kaip savo kaltę.
- **vidinės** – vaikas mano, kad jis buvo „blogas“, todėl tėvai išsiskyrė. Kartais vaikas sąmoningai elgiasi blogai, kad patvirtintų savo įsitikinimus ir šitaip imtų kontroliuoti nekontroliuojamą šeimos situaciją.

Dažnai kaltės jausmai kyla dėl priešiško, pykčio, kurį vaikas jaučia vienam iš tėvų arba jiems abiem.

Baimės emocijos raiška. Baimė - tai viena bendriausių emocijų, kurią pajunta visi besiskiriančių šeimų vaikai (Dovydaitienė, 2001a; Miškinis, 2003). Jie bijo ne tik visam laikui netekti tėvo (motinos), kuris išėjo iš namų, bet ir to šeimos nario globos, kuris šiandien dar yra su vaiku. Baimės priežastis yra įsitikinimas, kad jei galėjo vienas iš tėvų palikti vaiką, taip gali pasielgti ir kitas. Ikimokyklinukai skyrybas suvokia taip, tarsi tėvai paliktų ne vienas kitą, bet vaiką. Baimės jausmą skatina tai, kad skyrybų laikotarpiu tėvai būna užsiėmę tarpusavio santykiais ir emociškai nutolsta nuo vaikų.

Netikrumo, nesaugumo jausmo formavimasis. Vienas iš vaiko psichosocialinės raidos aspektų yra jo saugumas šeimoje (Kairienė, 2002). Emocinė šeimos funkcija - realizuojama tik šeimoje ir susijusi su šeimos narių emocinių poreikių tenkinimu (Bajoriūnas, 1997). Anot Kairienės (2002) emocinius poreikius įmanoma patenkinti tik užtikrinus šeimos narių saugumą: sudarius galimybes juos apsaugoti nuo realios ar įsivaizduojamos baimės bei nerimo. Išsiskyrus šeimai pažeidžiamas vienas svarbiausių vaiko poreikių – saugumas (Miškinis, 2003). Dideli pokyčiai sukelia nesaugumo jausmą. Dažnai baimę prarasti tėvų globą vaikai patiria dėl neaiškios ateities, kai suaugusieji nepakankamai suprantamai išaiškina vaikui apie pasikeitimus. Taip silpnėja vaiko saugumo jausmas, nes neužtikrinamas jo psichinis, fizinis saugumas, nepatenkinami emociniai poreikiai. Kairienė (2002) teigia, kad nesaugiai šeimoje besijaučiantys vaikai yra agresyvesni, neadekvačiai vertina save ir problemines situacijas, mokykloje sunkiau įsimena mokomąją medžiagą. Vaiko nesaugumą šeimoje gali nulemti tiek psichologiniai, tiek ir fiziniai veiksniai, todėl labai svarbu išsiaiškinti tas nesaugumo priežastis ir mėginti kompensuoti saugumo poreikio nepatenkinimą.

Nepasitikėjimas savimi, savęs nuvertinimas. Tėvams išsiskyrus vaiko psichikoje prasideda

negrižtamas procesas – savo vertės sumažėjimas (Bikulčius, 1995). Vaiko savęs vertinimą po skyrybų lemia keletas veiksnių (Dovydaitienė, 2001a):

- Pirmiausia tai nesugebėjimas kontroliuoti tėvų apsisprendimo skirtis. Vaikas tai priima kaip asmeninę nesėkmę.
- Antra, vaikas pastebi, kad jis gyvena su vienu iš tėvų, lygindamas save su kitais vaikais suvokia savo padėtį kaip žeminančią. Savęs vertinimo pokyčius sukelia ir pablogėjęs šeimos socialinis emocinis statusas.
- Trečia, išsiskyrusių šeimų vaikai patiria mažiau meilės, ypač skyrybų metu. Meilės trūkumą ikimokyklinukai suvokia kaip atstūmimą.

Atstumti vaikai yra mažiau atsparūs stresiniams poveikiams, negu jų bendraamžiai, jie nepasitiki ir nevertina savęs, supanti aplinka jiems rodosi nedraugiška, priešiška, nemaloni ir net žiauri (Kvieskienė, 2000). Tokie vaikai gali tapti labai užsidarę ir abejingi viskam.

Neigimo reakcijos. Viena iš dažnesnių vaikų reakcijų į stresinę situaciją. Tai nesąmoningas, tačiau labai galingas mechanizmas. Jis apsaugo vaiką, nes iš sąmonės išstumiamas traumos egzistavimo faktas. Tai nėra adaptyvus, padedantis prisitaikyti prie aplinkos mechanizmas, nes trukdo išreikšti ir įveikti tikrąsias emocijas, tačiau neigimas sumažina skausmą, suteikia stabilumo ir galiu atsigauti, leidžia vaikui pamažu susitaikyti su trauma (Dovydaitienė, 2001a, 2001b). Neigimo reakcijos atpažįstamos pagal tokius požymius:

- Vaikas elgiasi taip, lyg nieko nebūtų nutikę: kalba apie abu tėvus, fantazuoja apie laimingą šeimą.
- Vaikas nukreipia savo rūpestį kita linkme: labiau globoja savo augintinius gyvūnėlius arba nerimauja dėl draugo.
- Neigimas gali pasireikšti pakitusiu tėvo ar motinos vertinimu. Dažniausiai išėjęs iš namų tėvas idealizuojamas, visi jo trūkumai užmirštami, arba, priešingai, nuvertinamas, o malonūs prisiminimai ir jausmai tarsi išnyksta.

Pykčio emocija. Pyktis traktuojamas kaip fizinė pasiruošimo būklė. Pykčio tikslas – suteikti ginklą, kurio padedami galėtume keisti aplinkinį pasaulį (Psichologijos žodynas, 1993). Po tėvų skyrybų vaikai jaučiasi palikti ir tai jiems kelia ne tik baimę, bet ir pyktį. Vaikai pyktį arba išreiškia, arba slopina. Slopinamas pyktis kaupiasi, bet nemažta. Priešingai, kuo ilgiau vaikas laiko šį jausmą savyje, tuo labiau tikėtina, kad jis peraus į įtūžį, įniršį ir taps nekontroliuojamas, prasiverš netikėčiausiose situacijose. Išoriškai slopinamas pyktis pasireiškia įtampa, nerimu, košmariškais sapnais. Vaikas gali pyktį išreikšti tiesiogiai, išlieti jį tėvams, pedagogams ir draugams. Tiesiogiai išreikštas pyktis nėra tinkamas būdas bendrauti su bendraamžiais, tačiau gali suteikti vaikui stiprybės. Jam nebereikia naudoti energijos pykčiui kontroliuoti, todėl atsiranda papildomos energijos psichologinei traumai įveikti (Dovydaitienė, 2004). Kartais pykdamas vaikas siekia pats

kontroliuoti situaciją.

Liūdesio emocija. Po tėvų skyrybų vaikas atskiriamas nuo vieno iš tėvų ir į šią netektį reaguoja liūdėdamas. Oppawsky (cit. Dovydaitienė, 2004) mano, kad skyrybos, priešingai nei mirtis, gali sukelti vaikui chronišką gedėjimą. Butvilas (2004) teigia, kad vaikų gedėjimui būdinga įvairi raiška:

- Elgesio – socialinė raiška: regresyvus elgesys (šlapinimasis į lovą, nykščio žindimas, nesavarankiškumas). Vaikas tarsi grįžta į žemesnę raidos pakopą.
- Emocinė raiška: kaltės, baimės, uždarumo, nerimo, pykčio, liūdesio, apatijos, tuštumos išgyvenimai.
- Fizinė: apetito ir miego pokyčiai, psichosomatiniai simptomai (pilvo, galvos skausmai).

Gedintis vaikas nuolat mintimis grįžta prie išėjusio iš namų tėvo ar motinos. Tokie apmąstymai palengva mažina jautrumą traumai ir leidžia prie jos prisitaikyti.

Suaugusieji linkę manyti, kad liūdintis vaikas greičiausiai išgyvena depresiją. Šių sąvokų nereikėtų painioti. Herm (2004) nurodo skirtumus tarp liūdesio ir depresijos:

- Liūdesys yra skausmas netekus mylimo asmens ar kito svarbaus dalyko. Jis pasireiškia nuotaikos pasikeitimais, aktyvumo lygio kaita, savęs kaltinimu, svajonėmis ir fantazijomis apie netektį. Tačiau liūdintys vaikai ir toliau patiria bei išgyvena malonumus ir tinkamai atsako į rodomą šilumą.
- Depresija yra reakcija į nuolat jaučiamą nusivylimą ir nedalį, į norų ir svajonių žlugimą. Ji aplanko vaiką ne iškart po tėvų skyrybų, o praėjus kiek laiko po netekties. Depresijos atveju pykčio ir liūdesio jausmai pasisuka į patį vaiką ir pasireiškia žemu savęs vertinimu, ilgalaikiais miego ir mitybos pokyčiais. Vaikas sunkiai atsimena svajones, nesugeba tinkamai atsakyti į aplinkinių globą, paramą, visiškai nesidžiaugia nei malonumais, nei linksmybėmis. Nekreipiant dėmesio į užsitęsusią depresiją, tai gali pasireikšti agresyvumu, užsidarymu savyje, melavimu, per dideliu svajojimu, nesavarankiškumu, atsisakymu kurti naujus ryšius su aplinkiniais.

Vieništumo – izoliacijos jausmai. Žodžiai „netektis“, „praradimas“, „išsiskyrimas“ siejasi su psichinėmis vieništumo, uždarumo, savigraužos, savęs kaltinimo ir socialinės atskirties būsenomis (Butvilas, 2004). Visa tai yra socialinės rizikos veiksniai, darantys įtaką tinkamai psichosocialinei vaiko (savi)raidai.

Dažniausiai po tėvų skyrybų vaikai pyksta, kad juos paliko tėtis ar mama, bet bijo pasakyti tėvams, ką mano, nes nenori juos dar labiau nutolinti nuo savęs, todėl, šalia didžiosios skyrybų netekties, jie patiria daugybę kitų netekčių (Dovydaitienė, 2001a; Butvilas, 2004):

- tikėjimo praradimas, kad šeima vėl bus kartu – vaikai privalo susitaikyti su mintimi, kad šeima niekuomet nebebus tokia, kokia buvo iki skyrybų, t.y. susijungs;
- pasitikėjimo netektis – po tėvų skyrybų vaikai nebepasitiki ne tik tėvais bet ir kitais

žmonėmis;

- saugumo netektis – iširus šeimai vaikas nebesijaučia saugus, pradeda bijoti, kad jo nepaliktų ir motina, kaip tai padarė tėvas. Skyrybų įkarštyje tėvai dažniausiai pamiršta aptarti su vaikais tolesnį bendravimą, todėl vaikams atrodo, kad vieną iš tėvų jie praranda visiems laikams;
- pastovumo ir kasdienės veiklos netekimas – palikus vienam iš tėvų šeimą, keičiasi nusistovėjusi šeimoje tvarka, įpročiai, laisvalaikio leidimas ir t.t.;
- kai kuriais atvejais gyvenamosios vietos netektis – tai bauginantis veiksmas vaikams, kadangi jie greitai pripranta prie to, ką turi. Gyvenamosios vietos pakeitimas - aiški nuoroda į šeimos finansinę būklę, o tai labai veikia vaikus, jų santykius su bendraamžiais.

Skyrybos – ilgas procesas, lydintas buvusių sutuoktinių neišspręstų ginčų, konfliktų, vienas kito žeminimo, prievartos. Vaikui baisu, kai tėvai pykstasi, tačiau ne tik gyvenimas nedarnioje šeimoje neigiamai veikia vaiką, bet ir kai kurie skyrybų situacijos ypatumai (Matulienė, 1997; Dovydaitienė, 2001a; Butvilas, 2004):

- Vaikas atskiriamas nuo vieno iš tėvų ir artimų giminaičių – po skyrybų vienas iš tėvų palieka šeimą ir su vaiku bendrauja tik retkarčiais, pasikeičia vaiko bendravimas su tėvo (motinos) giminaičiais.
- Suyra ankstesnė saugi aplinka – šeima, kurioje vaikas jautėsi saugus ir mylimas.
- Pakinta drausminimo būdai – po skyrybų kai kurios motinos ima mažiau bendrauti su vaikais, bendraudamos būna irzlesnės, nervingesnės, sunkiau išvengia konfliktų, vaikams ima taikyti daugiau apribojimų. Tėvai elgiasi priešingai, neturėdami galimybių nuolat bendrauti su vaiku. Jie ima pataikauti vaiko užgaidoms: perka žaislus, skanėstus, vėliau – brangius daiktus.
- Kyla ištikimybės konfliktų – atsidūrę tarp besivaidijančių tėvų, vaikai turi rinktis, su kuo jiems būti, kurią besivaidijančią pusę – motiną ar tėvą – palaikyti.
- Tenka prisitaikyti prie naujo šeimos modelio – gyvenimo su vienu iš tėvų arba prie patėvio (pamotės) atėjimo į šeimą.

Tai sukelia daug skausmo, pareikalauja naujų įgūdžių ir trukdo tėvų skyrybas patyrusiems vaikams prisitaikyti prie naujų sąlygų.

Po tėvų skyrybų vaiko charakterio pokyčių būna dukart dažniau negu po kurio nors tėvo mirties. Mokslininkai (Menut cit. Bajoriūnas, 1997; Bikulčius, 1995; Dovydaitienė, 2001a; Butvilas, 2004) nustatė, kad tėvo ar motinos pasitraukimas iš šeimos labiau kenkia vaiko sveikatai, negu vieno iš tėvų mirtis. Mokslininkai pabrėžia, kad vaikai, netekę vieno iš tėvų dėl skyrybų, emociškai yra labiau pažeidžiami bei turi daugiau elgesio problemų nei tie, kurie tėvo ar motinos neteko dėl mirties. Turėdami abu gyvus tėvus, vaikai kenčia todėl, kad jie praranda pagalbos

sistemą, kuri žlunga iširus šeimai. Mirus vienam iš tėvų vaiką palaiko artimieji, skausmą palengvina gedėjimo ritualai, pokalbiai apie mirusįjį. Vaikai matydami gedinčius suaugusiuosius, leidžia ir sau gedėti. Gedėjimas suteikia mirčiai reikšmingumo ir garantuoja vaikui saugumo jausmą. Po skyrybų vaikas dažniausiai paliekamas vienas galynėtis su užklupusiais rūpesčiais. Suaugusieji šiuo atveju vengia pokalbių su vaiku apie išgyvenamus jausmus dėl galimos neigiamos jo reakcijos į šią temą. Jie klaidingai mano, kad vaikas gali greitai prisitaikyti prie naujos situacijos, tačiau, esant psichologinei traumai, nereikėtų manyti, kad pasikeitimai vaikui neturėjo jokių pasekmių – jos gali į paviršių iškilti po kurio laiko, net po kelerių metų.

Ikimokyklinio amžiaus vaikai po tėvų skyrybų pasižymi tokiomis elgesio charakteristikomis (Dovydaitytė, 2001a):

- tampa nestabilesni – dažniau verkia, užsisklendžia savyje, žaidimuose dominuoja liūdesio, praradimo temos;
- pakinta jų elgesys ir disciplinos suvokimas. Ikimokykliniame amžiuje atsiranda agresyvumas, baimės jausmas. Protestuodamas prieš tėvus vaikas ima nepaisyti šeimoje nustatytų taisyklių;
- susilpnėja suvokimo procesai – vaikas apatiškas, nesugeba susikaupti ties užduotimi, nesidomi pasiekimais;
- pasikeičia santykiai su bendraamžiais ir su artimais žmonėmis – vaikas dažniau konfliktuoja su bendraamžiais. Nevaldomas pyktis prasiveržia ne tik prieš bendraamžius, pedagogus, bet ir tėvus, nes įniršis leidžia vaikui pačiam valdyti situaciją, o ne tik būti pasyviu šeimos dramos dalyviu.

Nepilnose šeimose augantys vaikai nesuvokia motinos ar tėvo vaidmens santuokoje, nemato pavyzdžio, kaip įveikti sunkumus. Išsiskyrusių šeimų vaikai dažniau suvokia grėsmę iš aplinkos, jiems būdingi mažiau efektyvūs streso įveikimo būdai: dažnesnė netiesioginė įveika ir pasitraukimas. Tokie vaikai linkę pasitraukti nuo streso šaltinio arba įveikti stresą nekonstruktyviu būdu – negatyviai veikdami, fantazuodami, mintį pakeisdami veiksmu (Dovydaitytė, 2001a).

Skyrybų poveikis vaikams dvejobas (Matulienė, 1997; Dovydaitytė, 2004):

- **Trumpalaikis** poveikis būdingas visiems vaikams ir gali trukti iki pusės metų. Tai laikotarpis, kai vaikai po tėvų skyrybų, turi prisitaikyti prie streso, įveikti konfliktus, netikrumą, susitaikyti su vienu iš tėvų praradimu.
- **Ilgalaikis** psichologinis poveikis vaiko prisitaikymui – tai ilgą laiką trunkantis arba išryškėjantis praėjus kuriam laikui. Ilgalaikis psichologinis poveikis gali reikštis artimoje arba tolimoje vaiko ateityje: žemesniu išsilavinimo lygiu, mažesnę prestižą turinčios veiklos pasirinkimu. Yra pastebėta ir psichologinio pobūdžio sunkumų. Tie sunkumai siejami su sėkmės stoka gyvenime, nepasitenkinimu draugais ir šeima. Psichologė Wallerstein (1983)

pastebėjo, kad kai kurios moterys, vaikystėje išgyvenusios tėvų skyrybas, vėliau, jau brandžiame amžiuje, yra linkę sirgti depresija, nors tuoj po tėvų skyrybų mergaitės naujoje situacijoje prisitaikė nesunkiai, problemos išryškėjo praėjus dešimtmečiui. Autorė tai vadina „miegančiu“ skyrybų poveikiu.

Vieni vaikai sėkmingai įveikia tėvų skyrybų traumos pasekmes, o kiti sugniūžta nuo naujos naštos. Dovydaitytė (2001a) teigia, kad po skyrybų vaikai prie aplinkos gali prisitaikyti per ilgą laiką geriau, blogiau arba taip pat kaip ir iki skyrybų. Tai priklauso nuo daugelio veiksnių: tėvų konfliktų pobūdžio, vaiko amžiaus skyrybų metu, laiko, praėjusio po skyrybų, vaiko lyties, tėvų elgsenos šeimai iširus.

Tėvų tarpusavio konfliktų poveikis vaiko prisitaikymo prie naujos situacijos galimybės. Nuolat konfliktuojančių šeimų vaikams dažniau nei darnių šeimų būdingas nekontroliuojamas delinkventinis elgesys. Panašiai elgtis gali ir vaikai, išgyvenantys tėvų skyrybas, tačiau jei po skyrybų sumažėja konfliktų, pasikeičia ir vaiko elgesys. Vaikai, kurių tėvai nenustoja pyktis ir po skyrybų, turi daugiau problemų nei išsiskyrusių šeimų vaikai, kurių tėvai įveikia nesantarvę. Skyrybų ir šeimos konfliktiškumo poveikį vaikui tyrinėjo Gardneris (1990). Jis teigia, kad tėvų tarpusavio konfliktai tiesiogiai susiję su vaiko psichine sveikata: kuo vaikas labiau įtraukiamas į tėvų konfliktus, tuo didesnė psichinių sutrikimų tikimybė. Kuo labiau tėvai sugeba apsaugoti vaiką nuo savo kovos, kuo daugiau skyrium nuo šeimos gyvenantis tėvas (motina) dalyvauja vaiko auklėjime, tuo mažesnė neprisitaikymo reakcijų tikimybė.

Deja, tarp skyrybų poveikio vaikui tyrėjų netyla diskusijos: kas padaro didesnę žalą – tėvų skyrybos ir visi galimi jų padariniai (stresų gausa, atsiskyrimas nuo motinos ar tėvo, konfliktai, materialinės padėties pasikeitimai) ar gyvenimas nedarnioje, bet pilnoje šeimoje. Nemažai autorių (Berg ir Kelly; Hess; Camara; Emery; Gardner; Grych; Fincham cit. Dovydaitytė, 2001b) mano, kad gerai prisitaikiusių vaikų tėvai saikingai konfliktuoja iki ir po skyrybų, o šeimos konfliktiškumas susijęs su vaiko prisitaikymo sunkumais. Mechanico ir Hansellio tyrimas parodė, kad šeimos konfliktiškumas yra reikšmingesnis veiksnys už tėvų skyrybas, o Petersono ir Zill nuomone, tėvų skyrybos, kaip ir šeimos konfliktiškumas, susiję su neigiamais padariniais vaikui (Dovydaitytė, 2001b).

Tėvų konfliktai, stresas dėl skyrybų neturi neigiamų pasekmių tik tuo atveju, jei vaikas yra lengvo temperamento, aukšto intelekto, socialiai atsakingas ir brandus. Jei vaikas suvokia tėvų sąjungą kaip labai konfliktišką, jis lengviau prisitaiko prie skyrybų pasekmių, nei tuo atveju, jei santykiai jam atrodo nekonfliktiški. Jei po skyrybų vaikas lieka gyventi su motina, tačiau jaučia nuolatinį tėvo rūpestį ir paramą, jis turi mažiau elgesio problemų ir geriau mokosi. Neigiamas pasekmes vaiko asmenybei, jo elgesio problemoms turi tokia tarp tėvų nesantaika, į kurią įtraukiamas vaikas ir kurią lydi fizinė agresija ir bauginimai (Hetherington, 1979).

Vaiko amžiaus veiksnys skyrybų metu. Nėra bendros nuomonės apie skyrybų poveikio ir vaiko amžiaus santykį (Dovydaitienė, 2001b). Autorė mano, kad šeimos iširimasis labiausiai žaloja mažus vaikus. Ikimokyklinukai labiausiai pažeidžiami, nes jie nesugeba suprasti tėvų emocinių sunkumų, dažniau juos kaltina. Remiantis Hetherington ir Elmore (cit. Nasvytienė, 2005) tyrimais ilgai tikslinta, kokio amžiaus vaikams skyrybos palieka skaudžiausias pasekmes. Manoma, kad kognityvinis mažo vaiko nebrandumas atveda jį prie minties, kad tėvai išsiskyrė būtent dėl jo. Jie linkę prisiimti kaltę dėl suirusios santuokos, slapta ją išgyvena. Suirus šeimai vaikas netenka vienintelės galimos pagalbos sistemos, ir neretai skyrybų poveikis tęsiasi iki brandaus amžiaus. Kita vertus, kuo mažesnis vaikas, tuo mažiau konfliktų jis prisimena, jam nereikia pratintis prie pakitusio šeimos modelio, nes jis įpratęs gyventi su motina. Be to, jaunesni vaikai lengviau prisitaiko prie naujų tėvų partnerių.

Skyrybų poveikio skirtumus įvairaus amžiaus vaikams paaiškina 3 hipotezės (Dovydaitienė, 2004):

- **Kaupimosi efektas** reiškia, kad šeimai yrant, kol vaikas mažas, neigiamas poveikis didesnis. Kuo anksčiau išyra šeima, tuo labiau nukenčia vaikas. Psichinei sveikatai pavojingiausi ankstyvaisiais raidos tarpsniais išgyvenami stresai. Pagal šią hipotezę skyrybos gali padaryti didžiausią žalą naujagimiams, kūdikiams, nes kiekvienas tolesnės raidos etapas bus veikiamas ankstesnės gyvenimo traumos. Maži vaikai skyrybų poveikį jaučia ilgiau, vyresniems tai greičiau praeina. Jei tėvai skiriasi, kai vaikui ne daugiau kaip penkeri metai, jam padaroma didesnė žala, negu išsiskyrus vėliau.
- **Kritinio tarpsnio** hipotezė pabrėžia, kad tam tikrais etapais atsiranda didesnė žalos rizika. Pavyzdžiui, trečiaisiais – šeštaisiais gyvenimo metais vaikas ypač prisiriša prie vieno iš tėvų ir jaučiasi taip, lyg konkuruotų su kitu tėvu. Šiuo metu skyrybos sukeltų rimtų vaiko raidos problemų.
- **Naujumų** hipotezė teigia, kad skyrybos yra psichologinė trauma, kurią per vienerius – dvejus metus galima įveikti. Skyrybų poveikis didžiausias skyrybų metu ir tuoj pat po jų. Laikui bėgant mažėja emocinių ir elgesio sunkumų.

Laikas praėjęs po skyrybų: Nėra vienareikšmiško atsakymo į klausimą apie vaiko požiūrio ir laiko po skyrybų ryšį (Dovydaitienė, 2001a, 2001b). Hetherington (1979) nuomone, emocinė pusiausvyra po skyrybų turėtų nusistovėti po 12 – 24 mėnesių, per tą laiko tarpą vaikas turėtų įveikti su skyrybomis susijusius sunkumus. Kurdekas (1981) mano, kad prireikia 4 - 6 metų, kol vaikas supras skyrybas ir suvoks to įvykio reikšmę bei padarinius savo ir aplinkinių gyvenimui. Be abejo, tai priklauso nuo to, kiek vaikui buvo metų, kai tėvai skyrėsi, ir kokie jo kognityvūs gebėjimai suprasti, kas vyksta šeimoje. Ikimokyklinukai labiausiai pažeidžiami, nes jų kognityvūs gebėjimai suprasti tėvų emocinius sunkumus riboti, jie linkę kaltinti. Hetherington ir Elmore (cit.

Nasvytienė, 2005) teigia, kad iš karto po skyrybų dauguma vaikų išgyvena pyktį, nusivylimą, esti blogos nuotaikos, tačiau per kitus dvejus metus šios reakcijos dažniausiai silpsta. Procesas užtrunka kiek ilgiau – nuo 3 iki 5 metų – tuomet, jei tėvai pakartotinai susituokia ar veda. Maždaug ketvirtis vaikų, augančių neseniai išsiskyrusiose šeimose, turi išreikštą elgesio ir emocinių problemų. Analogiškas vaikų skaičius tarp pilnų šeimų grupės siekia 10 procentų.

Vaiko lyties reikšmė gebėjimui prisitaikyti naujoje situacijoje. Lyties skirtumai mažiausiai ištyrinėta ir prieštaringiausiai nušviečiama sritis (Dovydaitienė, 2001b). Hetherington (1979) teigia, kad į skyrybas problemišku elgesiu labiau reaguoja berniukai, likę gyventi su motina, nei mergaitės. Jei mergaitės, po skyrybų likusios gyventi su motina, sulaukia rūpestingos ir atsidavusios suaugusiųjų globos, jos užauga itin atsparios įvairiems gyvenimo sunkumams.

Tėvų elgsena po skyrybų. Po skyrybų pasikeičia ne tik buvusių sutuoktinių tarpusavio santykiai, bet ir jų bendravimas su vaikais. Skyrybos stipriai atsiliepia tėvų sugebėjimui bendrai auklėti vaikus. Autoriai (Bikulčius, 1995; Matulienė, 1997; Bajoriūnas, 1997; Ginott, 1999) nurodo tokią tėvams būdingą elgseną:

- Dalis išsiskyrusių vyrų mažiau domisi savo vaikais nei gyvendami šeimoje, trečdalis visai nesirūpina savo paliktais vaikais.
- Daug vyrų skausmingai išsiskiria su savo vaikais. Išsiskirdami pajunta bejėgiškumą, kaltės jausmą ir nerimą. Daugiau kaip pusė tėvų po skyrybų pradeda ilgėtis vaikų, dažniau, nei gyvendami šeimoje, su jais bendrauja; nebaudžia, nebėra vaikų; susitikimai su jais būna šventiški. Deja, išsiskyrę vyrai daro vieną bendrą klaidą - neturėdami galimybių nuolat bendrauti su vaiku, pataikauja jo užgaidoms: perka žaislus, skanėstus, vėliau – brangius daiktus.
- Dažniausiai tarp buvusių sutuoktinių vyrauja neišspręstų konfliktų, neigiamų emocijų atmosfera. Jų priešiškus dažnokai perduodamas per vaikus. Viena iš dažniausiai naudojamų keršto priemonių – atimti iš buvusio sutuoktinio tai, kas daugumai tėvų yra brangu: galimybę bendrauti su vaikais, išlaikyti natūralų tėvų ir vaikų psichologinį ryšį. Dažnai išsiskyrusieji, stengdamiesi įrodyti aplinkiniams (kartais ir patys sau), koks blogas buvęs sutuoktinis, sutirština spalvas, pabrėžia vienas kito trūkumus ir neigiamus bruožus. Negerai, jei tai girdi vaikai, tačiau dar blogiau, kai sąmoningai stengiamasi nuteikti vaikus prieš sutuoktinį. Vaikų dalyvavimo tėvų kovose padariniai žalingi tiek jų psichoseksualiniam vystymuisi, tiek charakterio formavimuisi. Kai berniukas atstumia tėvą, o mergaitė – motiną, jie nebeturi tinkamo pavyzdžio susitapatinimui. Kai berniukas atstumia motiną arba mergaitė – tėvą, jie gali užaugę būti nepasitikintys savimi arba priešiški visų priešingos lyties asmenų atžvilgiu. Kai tėvai yra priversti siekti, kad juos pripažintų jų pačių vaikai, dažnokai griebiasi nepedagoginių priemonių, pavyzdžiui, papirkinėjimo,

meilikavimo, melavimo. Tada augančiuose vaikuose formuojasi suskaidyta ištikimybė ir nuolatinis dvilypumas. Tokie vaikai nuo mažų dienų pajunta savo perdėtą vertę ir nuolat kelia sau kainą, išmoka manipuliuoti ir išnaudoti, intriguoti ir šantažuoti, šnipinėti ir liežuvauti.

- Moterys sunkiau apsiranta su šeimos iširimu, su naujomis sąlygomis po skyrybų. Jos ilgiau kremtasi dėl ištikusios nelaimės, daugiau dėmesio jai skiria. Todėl kai kurios motinos ima mažiau bendrauti su vaikais, bendraudamos būna irzlesnės, nervingesnės, sunkiau išvengia konfliktų, vaikams ima taikyti daugiau apribojimų. Mažiau dėmesio ir emocinės šilumos tenka tiems vaikams, kurių mamos, iširus šeimai, skuba „susitvarkyti savo gyvenimą“, šiam tikslui skirdamos didžiąją pastangų ir laiko dalį. Yra ir tokių moterų, kurios vaikus laiko visų savo nesėkmių priežastimi.

Tokiu savo elgesiu tėvai traumuoja vaiko psichiką. Vaiko emocinė pusiausvyra priklauso ne tik nuo to, ar jis turi tėvą ir motiną, bet ir nuo to, ar išsiskyre jo tėvai sugeba užgniaužti savo neapykantą ir nuoskaudas. Geriausia, ką gali padaryti išsiskyre tėvai – išlikti tėvais ir nebūdami sutuoktiniais. Buvę sutuoktiniai, kurie geba ir po skyrybų likti bičiuliais auklėdami vaikus, vaidina teigiamą vaidmenį vaikų adaptacijoje.

Mokslininkų (Hetherington, 1979; Kurdek, 1981; Wallerstein, 1983; Gardner, 1990; Dovydaitienės, 2001) atlikti tyrimai apie tėvų skyrybų įtaką vaikui ir jo socialinei adaptacijai parodė, kad tėvų skyrybas išgyvenę vaikai yra labiau emociškai pažeidžiami, o reikšmingiausią įtaką pažeidžiamumui daro šeimos skyrybos.

Kad vaikas normaliai augtų ir vystytųsi, jam būtina pilna ir darni šeima, t.y. abu tėvai - ir tėvas, ir motina. Skyrybos – netipinė vaiko raidai situacija, nes jis lieka gyventi tik su vienu iš tėvų (dažniausiai paliekamas motinai), kuris sugeba garantuoti geresnį auklėjimą, priežiūrą ir išlaikymą.

1.2. Ikimokyklinio amžiaus vaiko emocinė raida ir elgsena netipinėje situacijoje

Vaikystėje svarbiausią poveikį emocijų ir elgesio raidai daro šeima ir tėvai, suteikiantys vaikui saugumo jausmą, psichologinį komfortą. Per anksti suardytas vaiko ir tėvų ryšys gali padaryti neatitaisomos žalos jo emocinei raidai ir elgesio formavimuisi.

Emocijos – tiesioginis aplinkoje vykstančių reiškinijų ir situacijų reikšmės išgyvenimas; būdamos labai susijusios su individo poreikiais, subjektyviu situacijos vertinimu, emocijos lemia elgesio vidinio reguliavimo būdus (Psichologijos žodynas, 1993).

Emocijos yra psichologinės reakcijos, kurias sudaro fiziologinio sužadavimo, išraiškos

veiksmų ir sąmoningos patirties sąveika. Įvairaus turinio poreikiai, bendravimas ar veikla lemia emocines reakcijas, situacines emocines būsenas, afektus, jausmus. Individo emocinės raidos kokybė lemia elgesio ypatumus bei adaptacinius gebėjimus, pastarieji – asmenybės integravimosi sėkmingumą (Myers, 2000).

Identifikuoti vaikų elgesio sutrikimus nėra lengva. Jei netinkamas elgesys pasireiškia epizodiškai, jis netraktuojamas kaip emocijų ar elgesio sutrikimas. Specifinės elgesio problemos pasižymi stabilumu, nuolat pasireiškia įvairiose situacijose. Tyrinėjami emocinės raidos ir elgesio problemas, mokslininkai įvairiai jas pavadina: elgesio nukrypimai (deviacijos), sutrikimai, antisocialinis elgesys, elgesio patologija. Tokią įvairovę lemia elgesio sudėtingumo laipsnis (nukrypimas ar sutrikimas), dažnumas bei intensyvumas, skirtingas mokslininkų požiūris į nagrinėjamas problemas.

Dauguma autorių (Valickas, 1997; Radzevičienė, 1997; Juodraitis, 1998; Justickis, 1993 ir kiti) sutrikimu laiko tokį elgesį, kuris iškreipia asmenybės raidą, yra socialiai nepriimtinas, neatitinka visuomenės moralės normų ir trikdo asmenybės socializaciją.

Emocijų, elgesio ir socialinės raidos sutrikimai skirstomi į (<http://www3.lrs.lt/c-bin/eng/preps2?Condition1=180989&Condition2>):

1. Emocijų ir elgesio sutrikimus, kurie apima:

savireguliacijos sutrikimus – dėmesio sutrikimai, hiperkinezės, perdėtas impulsyvumas, lėta veiklos sparta, asteniškumas ir kompleksinės problemos – hiperaktyvumas, veiklos planavimo ir reguliavimo sutrikimai, veiklos strategijų trūkumas (rašymo, skaitymo, bei matematikos mokymosi sunkumai dėl savireguliacijos sutrikimų);

2. Elgesio sutrikimus:

- nuolatinis disocialus, agresyvus ir provokuojantis elgesys – vagiliavimas, bėgimas iš mokyklos ir namų, patologinis padeginėjimas, svetimo turto naikinimas, žiaurus elgesys su gyvūnais, ginklo naudojimas ir pan.
- opozicinis neklusnumas – dažnas pyktis, ginčijimasis, taisyklių ir suaugusiųjų reikalavimų neigimas, kitų erzinimas, kerštingumas, patologinis keikimasis ir pan.

3. Emocijų sutrikimus:

- nerimas – išsiskyrimo ir bendrasis, vengimo reakcijos. Nerimas – emocinė būsena, neapibrėžtas, nekonkretus grėsmės, realaus ar įsivaizduojamo pavojaus jausmas (Psichologijos žodynas, 1993).
- fobijos - konkrečių objektų ir reiškinių sukeltos baimės. Tai įkyrios baimės būsenos, apimančios žmogų tam tikrose situacijose ir sukeliančios vegetacinius sutrikimus (stipresnį širdies plakimą, prakaitavimą ir pan.) (Psichologijos žodynas, 1993).

4. Tikai (lėtiniai motoriniai tikai, Tourette sindromas). Tikas – nevalingi raumenų arba jų grupių susitraukimai. Jie yra panašūs į išraiškinguosius judesius, tik kyla savaime prieš individo valią. Tikas labiau būdingas vaikams, sustiprėja susijaudinus, reiškiasi: antakių pakilimu, galvos linkčiojimu, mirksėjimu, kojų sulenkimu per kelius, peties trūkčiojimu ir pan. (Psichologijos žodynas, 1993).
5. Nuotaikos (afektiniai) sutrikimai – depresija. Depresija – afektinė psichinė būseną: neigiamas emocinis fonas, pasyvumas, motyvacijos, pažintinių vaizdinių sutrikimas (Psichologijos žodynas, 1993). Žmogus išgyvena sunkias, kankinamas emocijas ir jausmus (blogą nuotaiką, liūdesį, neviltį), visą laiką galvoja apie nemalonius savo paties arba artimųjų gyvenimo įvykius ir jaučiasi dėl to kaltas, nemato savo gyvenimo perspektyvos, save per menkai vertina.
6. Neuroziniai stresiniai sutrikimai (obsesinis – kompulsinis sutrikimas, potrauminio streso sutrikimas, adaptacinis sutrikimas). Neurozė – funkcinė nervų sistemos liga, kurią sukelia psichogeniniai veiksniai. Lemiamą įtaką neurozėms kilti turi pirminiai psichogeniniai veiksniai: tėvų nuostata vaiko atžvilgiu, vaiko savijauta – jaučiasi mylimas, pripažįstamas ar ne, ilgai trunkanti vaiko priklausomybė nuo motinos, auklėjimo stilius; stresas – žmogaus būseną, kylanti dėl įvairių ekstremalių poveikių (stresorių – streso būseną sukeliančių veiksnių). Stresas – tai nespecifinė organizmo reakcija į kiekvieną nepalankų poveikį. Neuroziniai stresiniai sutrikimai – tai neurozės, kurių svarbiausi simptomai: įkyrios būsenos (nemalonus, įkyrios idėjos, mintys, prisiminimai, abejonės, nepagrįstos baimės), negebėjimas prisitaikyti prie supančios aplinkos. Jiems būdingi požymiai: dirglumas, greitas nuovargis, lėtas jėgų atgavimas, sunkumai sutelkiant dėmesį, sutrikęs miegas (Psichologijos žodynas, 1993).
7. Psichoziniai sutrikimai (šizofrenija, šizofreniniai sutrikimai); šizofrenija – progresuojanti psichinė liga. Tai asmenybės sutrikimas (asmenybės skilimas tarp emocijų ir intelekto, emocijų nuskurdimas) ir specifiniai mąstymo sutrikimai (Psichologijos žodynas, 1993).
8. Emocijų ir elgesio sutrikimai dėl charakterio akcentuotumų. Charakterio akcentuacija – kai kurių charakterio bruožų per didelis sustiprėjimas, išsivyravimas, kuris reiškiasi asmenybės neatsparumu psichologiniams poveikiams (sunkiems išgyvenimams, nervinėms psichinėms perkrovoms) (Psichologijos žodynas, 1993).
9. Elgesio ir emocijų sutrikimai vartojant narkotikus;
10. Įvairiapusiai raidos sutrikimai.

Tarp ikimokyklinio amžiaus vaikų, išgyvenančių tėvų skyrības, dažniausiai sutinkami šie elgesio ir emociniai sutrikimai (Peters, 1999; Ginott, 1999; Campbell, 2000; Herm, 2004):

- **Agresyvumas** – tai priešiškas, prieštaraujantis normoms elgesys. Šis psichosocialinės

adaptacijos sutrikimas gali pasireikšti įvairiomis formomis: žodine (verbaline), fizine agresija (smurtas) (Psichologijos žodynas, 1993).

- **Pyktis** – priešiška emocinė reakcija į asmenybės poreikių tenkinimo, tikslų įgyvendinimo kliūtis. Pyktį sukelti gali įvairūs išorės veiksniai: įžeidimas, draudimas, nepritarimas, apgaulė, kritika, vertimas atlikti tai, kas prieštarauja asmens norams (Psichologijos žodynas, 1993).
- **Nerimas** – emocinė būseną, neapibrėžtas, nekonkretus grėsmės, realaus ar įsivaizduojamo pavojaus jausmas. Nerimo reakcijos būna adaptyviosios ir dezadaptyviosios. Adaptyviosios nerimo reakcijos skatina veiklos produktyvumą, nedidelis nerimas netgi reikalingas asmenybės saviraiškai. Tačiau dezadaptyviosios nerimo reakcijos trikdo veiklą ir ryšius su aplinka. Nuolatinis nerimas virsta asmenybės bruožu – nerimastingumu. Nerimastingumas – individualus psichologinis ypatumas, kuris pasireiškia polinkiu perdėtai jaudintis įvairiose situacijose (Psichologijos žodynas, 1993).
- **Depresija** – afektinė psichinė būseną: neigiamas emocinis fonas, pasyvumas, motyvacijos, pažintinių vaizdinių sutrikimas (Psichologijos žodynas, 1993). Ji apanko vaiką ne iškart po tėvų skyrybų, o praėjus kiek laiko po netekties. Depresijos atveju pykčio ir liūdesio jausmai pasisuka į patį vaiką ir pasireiškia žemu savęs vertinimu, ilgalaikiais miego ir mitybos pokyčiais. Vaikas sunkiai atsimena svajones, nesugeba tinkamai atsakyti į aplinkinių globą, paramą, visiškai nesidžiaugia nei malonumais, nei linksmybėmis. Nekreipiant dėmesio į užsitęsusią depresiją, tai gali pasireikšti agresyvumu, užsidarymu savyje, melavimu, per dideliu svajojimu, nesavarankiškumu, atsisakymu kurti naujus ryšius su aplinkiniais. Vaiko elgesio pokyčiai gali imti kirstis su jo akademiniais pasiekimais ar socialine interakcija (Butvilas, 2004).

Visus šiuos emocijų ir elgesio sutrikimus ikimokyklinio amžiaus vaikams nulemia patirta psichologinė trauma, nes neigiamai vaiko emocinę ir elgesio raidą veikia nepilna, išsituokusi, nedarni šeima. Hetherington (1979) nustatė, kad vaikai augantys nepilnose šeimose turi daugiau elgesio problemų. Tačiau pabrėžė, kad geriau vaikui augti nepilnoje šeimoje, negu tokioje, kur nuolatos patiriamas smurtas, prievarta, stresinės situacijos. Nasvytienė (2005) apžvelgia netradicinio šeimos modelio įtaką vaiko elgesio problemoms formuotis ir teigia, kad šiuolaikinėje modernioje visuomenėje vis daugiau vaikų auga su vienu iš tėvų arba yra auklėjami pamotės (patėvio). Ji mano, kad tėvų skyrybos padidina visų psichologinių ir elgesio problemų riziką.

Autoriai (Bagdonas, 1982; Valickas, 1997; Kvieskienė, 2000; Žukauskienė, 2002) teigia, kad plačiai paplitęs požiūris, jog asocialaus elgesio ištakos gali siekti ankstyvąją vaikystę, kai formuojasi kūdikio emocinis prierašumas prie suaugusiųjų, prasideda elgesio normų bei bazinių vertybių interiorizacija, socialinių vaidmenų perėmimas. Jei vaikas nepatiria tėvų meilės ir rūpesčio,

prieraišumas nesusiformuoja. Nesant prieraišumo jausmo, vystosi socialinė disfunkcija. Tiek prieraišumo jausmo nebuvimas, tiek vaiko atskyrimas nuo tėvų ar jų netektis (dėl mirties ar skyrybų) gali būti didelių sunkumų priežastis, kuriuos lydi miego sutrikimai, baimės (vienatvės, išsiskyrimo, praradimo), išryškėja kiti emociniai ir elgesio sutrikimai. Vėliau šie vaikai išgyvena nerimą, patiria sunkias depresijas, paūgėję galvoja apie savižudybę ir žudosi, dažnai jiems vystosi psichozės.

Negatyvaus elgesio pagrindai, susiformuojantys nepalankiomis šeimos psichosocialinio mikroklimato sąlygomis, tampa asmenybės sociopatogenezės proceso pirmąja stadija. Ši stadija atitinka latentinę socialinės vaiko deformacijos stadiją, kurioje elgesys dar neįgauna asocialaus kryptingumo ir pasireiškia nedrausmingumo, prieštaravimų, kaprizų forma (Arzumanian cit. Juodraitis, 2004).

Dauguma linkusių nusikalsti vaikų dažniausiai yra iš tų šeimų, kurios patiria stiprų stresą ir yra nestabilios. Streso šaltiniai gali būti labai įvairūs: kai kurie susiję su tame rajone gyvenančiais asmenimis ir su ekonominiais veiksniais, o kai kurie – su tėvų socialine padėtimi. Skurdas, tėvų psichopatologija ar kriminalinis elgesys, skyrybos, tarpusavio konfliktai – visa tai yra šeimos veiksniai, susiję su vaikų elgesio sutrikimais (Ignatavičienė, Žukauskienė, 1999).

Kai kurie mokslininkai linkę manyti, kad tarp iširusių šeimų ir nepilnamečių nusikalstamumo egzistuoja tiesioginis ryšys. Pavyzdžiui, S. Monahan tyrė JAV Filadelfijos valstijos 1949 – 1954 metų teismų duomenis. Tyrimo rezultatai parodė, kad 30 % nepilnamečių nusikaltėlių berniukų ir 50 % nusikaltėlių mergaičių buvo kilę iš iširusių šeimų (tuo tarpu tik 14 % visos populiacijos nepilnamečių buvo kilę iš nepilnų šeimų). W. H. Sheldon ir E. T. Glueck nustatė, kad nepilnamečių nusikaltėlių buvo gerokai mažiau pilnose šeimose, palyginti su iširusiomis, nepilnomis šeimomis. Dauguma vaikų, kurie vėliau tapo nepilnamečiais nusikaltėliais, dar neturėjo penkerių metų, kai iširo jų šeimos (Juodraitis, 2004).

1.3. Tėvų ir specialistų bendravimas ir bendradarbiavimas netipinėje situacijoje

Svarbiausią vaidmenį formuojantis žmogaus asmenybei, jai socializuojantis, ypač ankstyvuojau gyvenimo laikotarpiu, atlieka šeima. Dirbantys, išgyvenantys krizes (skyrybų, mirties ir t.t.) tėvai gali tikėtis profesionalios pedagogų ir kitų ikimokyklinėse ugdymo įstaigose dirbančių specialistų pagalbos. Tuomet labai svarbu vaiko labai palaikyti šiltą emocinį šeimos ir specialistų kontaktą, keistis būtina informacija ir bendradarbiauti.

Tėvų teisė ir pareiga – auklėti savo vaikus dorais žmonėmis ir ištikimais piliečiais, iki pilnametystės juos išlaikyti (Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992). Tėvai turi teisę ir pareigą

auklėti savo vaikus ir yra atsakingi už savo vaikų auklėjimą ir vystymąsi, privalo rūpintis savo vaikų sveikata, jų dvasiniu ir moraliniu ugdymu. Tėvai atlikdami šias pareigas turi pirmumo teisę prieš kitus asmenis (Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, 2000).

Ikimokyklinė įstaiga – tai šeimos pagalbininkas, ugdant vaikų higienos, estetikos, gražaus elgesio įpročius, padedantis kultūringai tvarkyti laisvalaikį. Dirbantiems tėvams būtinas vaikų ikimokyklinis ugdymas, nes kol tėvai dirba, vaikai lavinami (Jovaiša, 2003). Ikimokyklinis ugdymas visuomenėje įgyja vis didesnę svarbą. Formuojasi naujas požiūris į vaiką ir į vaikystę kaip unikalų gyvenimo tarpsnį. Ikimokyklinis amžius įgauna platesnį ankstyvosios vaikystės kontekstą, kuriame, išryškėja pakitęs šeimos ir ugdymo institucijų vaidmuo, būtinybė ieškoti naujų galimybių patenkinti šio amžiaus tarpsnio vaikų poreikius.

Lietuvos Respublikos (LR) švietimo įstatymas (2003) numato ne tik ikimokyklinio ugdymo struktūrą, organizavimą, bet ir tėvų (globėjų), pedagogų teises ir pareigas.

Tėvai (globėjai, rūpintojai) turi teisę dalyvauti parenkant (prireikus parinkti) vaikui ugdymo programą, formą, ugdymo įstaigą ar kitą švietimo teikėją; gauti informaciją apie vaiko ugdymosi sąlygas ir jo pasiekimus; naudotis Specialiojo ugdymo įstatymo ir kitų įstatymų nustatytais teisėmis. Taip pat numatytos ir pareigos sudaryti vaikui sveikas bei saugias gyvenimo sąlygas, apsaugoti jį nuo smurto, prievartos ir išnaudojimo, užtikrinti vaiko sveiką ir normalų fizinį vystymąsi; bendradarbiauti su ugdymo įstaigos vadovu, pedagogais, kitais specialistais, teikiančiais specialiąją, psichologinę, socialinę pedagoginę, specialiąją pedagoginę pagalbą, sveikatos priežiūrą, sprendžiant vaiko ugdymosi klausimus; kontroliuoti ir koreguoti vaiko elgesį (LR švietimo įstatymas, 2003).

Ikimokyklinės įstaigos pedagogo pareiga užtikrinti ugdytinių saugumą, geros kokybės ugdymą; ugdyti tvirtas vaikų dorovės, pilietines, tautines bei patriotines nuostatas, laiduoti jų asmenybės galių plėtotę; suteikti pagalbą ugdytiniams, turintiems ugdymosi, mokymosi ir specialiųjų poreikių; nuolat informuoti tėvus (globėjus, rūpintojus) apie jų vaikų ugdymosi poreikius ir pasiekimus; skatinti tėvus dalyvauti grupės veikloje, rūpintis jų švietimu, pagal kompetenciją teikti jiems informaciją, konsultuoti (LR švietimo įstatymas, 2003).

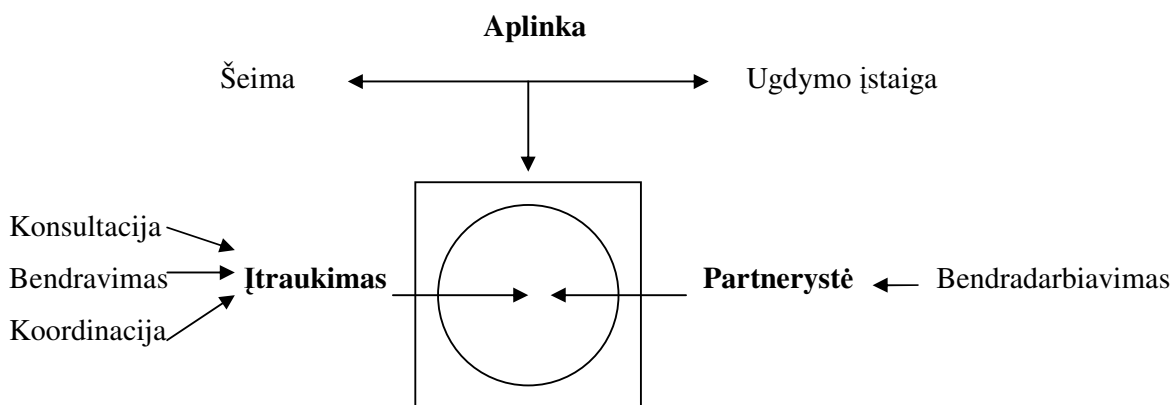
Švietimo įstatymas (2003) leidžia ir įpareigoja tėvus dalyvauti vaiko ugdymo procese, tačiau tai negarantuoja sėkmingo tėvų ir specialistų bendravimo ir bendradarbiavimo. Tėvai vis dar jaučiasi atitolę nuo ugdymo sistemos, eina į susitikimus su pedagogais iš anksto nusiteikę būti pasyviais stebėtojais ir klausytojais, nes specialistai ir pedagogai nelinkę išklaudyti šeimoms aktualių problemų.

Pastaraisiais metais tiek Vakaruose, tiek Lietuvoje pastebima vaiko ugdymo paradigmos kaita. Į šeimą orientuotos ugdymo institucijos skatina bendradarbiavimą ir yra grindžiamos įgalinimo, atsparumo, bendravimo konceptais. Švietimo sistemos pokyčiai iš pedagogų reikalauja ne tik naujų

darbo būdų su vaikais, bet ir su šeimomis. Pedagogų ir specialistų pareiga – padėti tėvams pasijusti kompetentingiems (įgalintiems) ugdyti savo vaiką. Gebėdami padėti savo vaikui, tėvai pajunta atsakomybę ir pasitenkinimą. Specialistai turi padėti tėvams būti optimistais, realistais ir leisti jiems būti tėvais (Ališauskienė, 2005).

Įgalinti – tai vystyti, skatinti ir remti individo ar grupės gebėjimus patiems pasiekti tokį lygmenį, kuris leistų kontroliuoti savo gyvenimą ir likimą (Staples cit. Ališauskienė, 2005). Įgalinimo sąvoka glaudžiai siejasi su atsparumo sąvoka. **Atsparumas** – tai žmogaus gebėjimas išlikti, nepaisant sunkumų. Atsparumo ugdymo esmę sudaro žmogaus stipriosios savybės, kurios laikomos žmogaus resursais įveikiant nepalankias situacijas. Kai tėvai jaučiasi stiprūs, jie gali kurti pozityvią aplinką savo vaikui (Ališauskienė, 2005).

Tėvų skyrybų krizės padarinių vaikui šalinimas - tai situacija, kurios neįmanoma išspręsti vienam specialistui ar grupės, kurią vaikas lanko, pedagogui. Problema sprendžiama konsultuojantis, bendraujant, bendradarbiaujant, dirbant komandoje kartu vienam iš vaiką globojančių tėvų ir specialistams.

1 pav. Į šeimą orientuotas ugdymo įstaigos ir šeimos bendradarbiavimas (pagal Ališauskienę, 2005)

Nepriklausomai nuo to, ar tėvai po skyrybų yra linkę lengvai priimti pagalbą, kooperuotis su specialistais, ar yra priešiški, nelinkę bendrauti ir bendradarbiauti, specialistai privalo siekti juos įtraukti į pagalbos vaikui organizavimą. Tėvo (motinos) įtraukimas į vaiko ugdymo procesą yra būtinas, nes tėvų ir specialistų partnerystė sudaro geresnes galimybes tenkinti vaiko ugdymosi poreikius, greičiau įveikti psichologinę traumą (tėvų skyrybas). Tėvų ir specialistų susitikimas prasideda nuo konsultacijos, kuri gali peraugti į bendravimą, kooperavimąsi, šeimos įtraukimą, bendradarbiavimą komandoje ir partnerystę (Ališauskienė, 2005).

- **Konsultacija** – viena iš bendravimo su tėvais formų. Tai specialistų patarimas tėvams, gyvenantiems ne santuokoje; rūpinimasis išsiskyrusių šeimų vaikais, išgyvenančiais psichologinę traumą; svarstymas ir diskutavimas kaip sėkmingiau padėti vaikui įveikti tėvų

skyrybų sukeltą krizę; tėvų informavimas apie vaiko elgesio ir emocinės raidos sutrikimus po skyrybų.

- **Koordinacija** – tai vieno iš tėvų ir specialistų pasidalijimas žiniomis, tikslais, bendras veiklos plano, ugdymo proceso modeliavimas, kuris padėtų vaikui įveikti problemas, kylančias dėl tėvų skyrybų. Koordinacija - elementų jungimas į bendrą veiklą, sinchronizavimas, derinimas, reguliavimas.
- **Bendravimas** – tarpusavio sąveika, sudėtingi, įvairialypiai žmonių kontaktai, atsirandantys iš bendros veiklos poreikių. Jie apima keitimąsi informacija, bendros sąveikos strategijos parengimą, kito žmogaus suvokimą ir supratimą (Psichologijos žodynas, 1993). Ikimokyklinės įstaigos specialistų ir tėvų, gyvenančių ne santuokoje, bendravimas – tai informacijos perdavimo, priėmimo arba pasikeitimo aktas, idėjų raiškos menas. Bendravimas apima kalbėjimą, klausymą, tarpusavio konfliktų sprendimą, problemų iškėlimą. Sėkmingo specialistų ir tėvų bendravimo komponentai yra šie: supratimas, pasitikėjimas, autonomija, lankstumas. Bendravimas sudaro gerą kooperavimosi ir bendradarbiavimo pagrindą.
- **Kooperacija** – vieningumas, derinimasis, sutikimas sprendžiant tėvams ir specialistams vaiko, išgyvenančio tėvų skyrybas, problemas. Kooperacijų tikslai yra trijų tipų:
 - Tėvų ir specialistų bendro darbo rezultato siekimas, kad vaikas sėkmingai įveiktų skyrybų sukeltą psichologinę traumą.
 - Abipusis (tėvų ir specialistų) mokymasis iš skirtingų dalyvių kompetencijų, geresnis tarpusavio pažinimas ir pasitikėjimas vienas kitu. Siekiant sukurti pozityvius ir produktyvius specialistų tarpusavio santykius su tėvais, svarbu suvokti, ką šeimai reiškia skyrybų krizė ir kaip ji pasirengusi tą situaciją įveikti. Kiekviena šeima turi stipriųjų pusių ir gebėjimų įveikiant krizes, tik reikia juos identifikuoti ir stiprinti abipusio pasitikėjimo pagalba.
 - Bendra kūrybinė inovacijų paieška. Tėvai yra lygiaverčiai partneriai ieškant būdų, kaip padėti vaikui įveikti psichologinę traumą, atsižvelgiant į jo individualumą.
- **Komanda** – kai keletas tarpusavyje susijusių žmonių daro vienas kitam įtaką, sujungia pastangas siekdami bendro tikslo, kiekvienas turi aiškiai apibrėžtas funkcijas (Garner cit. Ališauskienė, 2005). Komanda – tai kartu dirbančių asmenų grupė, kurioje visų asmenų buvimas yra būtinas bendram tikslui įgyvendinti ir kiekvieno nario individualiems poreikiams patenkinti (Tarvydienė, Kasiulis cit. Ališauskienė, 2005). Ikimokyklinio amžiaus vaikui, padedant įveikti skyrybų sukeltą krizę, komandoje su tėvais turėtų dirbti ir vienyti pastangas, siekdami bendro tikslo, šie specialistai: vaiką ugdantys pedagogai, socialinis pedagogas ir psichologas.

- **Bendradarbiavimas** – tai darbas kartu, sujungus intelektines jėgas, pagalba vienas kitam, bendras problemos sprendimas ir bendras sprendimo priėmimas. Tinkamas šeimų pažinimas ir skyrybų situacijos išmanymas padeda specialistams įtraukti tėvus į edukacinį procesą, tačiau tai dar nereiškia bendradarbiavimo. Specialistai dažniausiai bendradarbiavimą supranta kaip informacijos tėvams teikimą, tėvų mokymą. Tokio pobūdžio įtraukimas neužtikrina, kad šeimos poreikiai bus išgirsti ir suprasti. Tėvų įtraukimas – tai jų skatinimas dalyvauti veikloje, kuri yra vaiko ugdymo dalis.
- **Partnerystė** – tai bendradarbiavimo santykių idealas. Partnerystė apima pasidalijimą žiniomis, įgūdžiais, patirtimi. Svarbiausias partnerystės akcentas – suprasti, ką ir kiek tėvai bei specialistai turi bendro ir kiek jie turi išmokyti vienas iš kito. Partnerystė – tai sudėtingas procesas: bendras situacijos įvertinimas ir sprendimų priėmimas, kai specialistai ir tėvai eina bendru keliu nuo susitikimo pradžios. Partnerystė vertinama kaip lygių galimybių modelis. Vaikas ugdysis ir žymiai sparčiau įveiks tėvų skyrybų sukeltą krizę, jei tėvai ir specialistai vaikui padės kartu, o ne izoliuotai.

Bendradarbiavimas su šeima yra sudėtingas procesas, kadangi ne tik specialistai įtraukia šeimas, bet ir šeimos gali skatinti specialistus bendradarbiauti. Šeimos ir specialistų bendradarbiavimas grindžiamas tokiais principais (Ališauskienė, 2005):

- šeimos turi būti lygiaverčiais partneriais priimančios visus sprendimus susijusius su vaiko ugdymo programa;
- žmonių individualūs skirtumai turi būti vertinami ir gerbiami;
- visos šeimos turi stipriųjų pusių ir gebėjimų įveikti sunkumus, tik reikia juos identifikuoti ir stiprinti;
- šeimos yra žinių apie savo vaiką šaltinis.

1 lentelė

Specialistų ir šeimos bendradarbiavimo teorinis modelis. Sąveikos kriterijai ir empiriniai požymiai

(pagal Ališauskiene, Miltenienę, 2004)

Sąveikos kriterijai	Empiriniai požymiai
Šeimos įgalinimas	Vieno iš tėvų gebėjimų ugdyti savo vaiką po skyrybų ir kontroliuoti savo gyvenimą skatinimas ir tobulinimas. Specialistų pareigos padėti tėvui (motinai) pasijusti kompetentingam padėti savo vaikui spręsti problemas pripažinimas.
Šeimos individualumo	Šeimos individualių skirtumų (poreikių, galimybių, interesų, vertybių, nuomonių, gyvenimo būdo) pripažinimas, vertinimas ir gerbimas.

pripažinimas	
Pasikeitimas informacija	Suderintos tėvo (motinos) išklausymo taktikos laikymasis. Informavimas apie ikimokyklinės įstaigos veiklą, tikslus, ugdymo ir pagalbos kryptis, pasidalijimas informacija, įgūdžiais ir jausmais.
Pozityvumas	Pasidalijimas pozityviais jausmais; atvirumas pripažįstant kiekvieno privatumą; kiekvieno priėmimas ir palankus vertinimas; pasitikėjimas; šeimos stipriųjų savybių ir patirties pabrėžimas; pozityvių vaidmenų šeimos nariams priskyrimas; parama sprendžiant skyrybų pasekmes vaikui.
Bendras problemos sprendimas ir sprendimo priėmimas	Bendros veiklos su tėvu (motina) inicijavimas, pagalbos vaikui plano sudarymas ir įgyvendinimas.
Konkretumas	Specialisto gebėjimas reaguoti tiksliai, aiškiai, specifiškai ir nedelsiant.
Empatija	Įsijautimas ir supratimas. Gebėjimas bendrauti su tėvu (motina) suprantant jo (jos) lūkesčius ir požiūrius, baiminimąsi, sutrikimą ar džiaugsmą.
Specialistų komandos santykių stabilumas ir pagalbos organizavimas	Tarpusavio santykių kūrimas, kai vyrauja kito priėmimas ir patvirtinimas; pasitikėjimas kito kompetencija ir pasitikėjimo signalų siuntimas. Pripažinimas, kad komanda – kartu dirbančių asmenų grupė, kai visų asmenų buvimas yra būtinas bendram tikslui įgyvendinti; formaliai ir neformaliai organizuota veikla, kuri įgalina siekti ugdomųjų ir edukacinių tikslų ir teikia tėvams pasitenkinimo pagalba.

Šiuolaikiniams tėvams būtina mokytis demokratinio, humanistinio bendravimo su savo vaiku, atsikratyti perimto autoritarizmo, ypač kai vaikas išgyvena tėvų skyrybų sukeltą krizę. Monkevičienė (2001) siūlo šiuos tėvų ir specialistų bendradarbiavimo modelius:

Šeimos konsultantai vaikų ugdymo klausimais – jais gali būti pedagogai, dirbantys ikimokyklinėse ugdymo įstaigose, šeimos institutuose, šeimos švietimo centruose ir psichologai, socialiniai pedagogai, padedantys įveikti skyrybų krizę. Šie specialistai turėtų lankyti besiskiriančias ar išsiskyrusias šeimas, auginančias ikimokyklinio amžiaus vaikus, patarti, kaip spręsti iškilusias problemas, mokyti tinkamų sąveikos būdų (bendraudami, žaisdami su vaiku bei jo artimaisiais).

Šeimos ugdymo centrai. Jų tikslas padėti įgyti būtinos patirties po skyrybų ikimokyklinio amžiaus vaiką auginančiam tėvui (motinai), sudaryti galimybę bendrauti su tokio pačio likimo ištiktais tėvais ir vaikais. Skatinti suaugusiuosius keistis patirtimi, mokyti tėvus, gyvenančius ne santuokoje, bendravimo su vaiku būdų.

Kartų namai. Jame vyresnio amžiaus moterys, patyrusios skyrybas, galėtų perduoti savo patirtį jaunesnėms bendro likimo moterims, kaip ugdyti vaikus iširus šeimai, kaip padėti jiems įveikti psichologinę traumą, kaip pačioms nepalūžti.

1.4. Tėvų ir specialistų sąveikos galimybės, sprendžiant ikimokyklinio amžiaus vaiko ugdymo netipinėje šeimos situacijoje problemas

Krizės atveju yra sutrikdoma ne viena, o keletas funkcionavimo sričių – pasikeičia vaiko elgesys, psichikos ir fizinė sveikata, keičiasi bendravimas, sutrinka socialinė adaptacija. Pakitęs vaiko elgesys byloja apie tai, kad jis išgyvena psichologinę traumą. Vaikas dažniau būna liūdnas, prislėgtas, išsiblaškęs. Staiga pablogėja mokymasis, vaikas nesistengia atlikti įvairių užduočių, nebesidomi pasiekimais. Kartais staiga, be aiškios priežasties, pravirksta arba užsiplieskia pykčiu, vis dažniau konfliktuoja su bendraamžiais. Kaip ir kiekvienoje krizėje, taip ir tėvų skyrybose, slypi dvi galimybės: galima krizę įveikti arba jos neįveikti. Vieni vaikai sėkmingai įveikia tėvų skyrybų traumos pasekmes, o kiti sugniūžta nuo naujos naštos. Šiai tiesai pagrįsti prireikia *atsparumo* ir *jautrumo* terminų (Rutter cit. Nasvytienė, 2005). Kai vaikas sėkmingai prisitaiko prie nepalankiai pakitusių raidos sąlygų, kalbama apie jo atsparumą. Priešingu atveju nagrinėjamas jo jautrumas, pažeidžiamumas. Šie procesai susiję su latentinėmis asmenybės savybėmis. Ir atsparumas, ir jautrumas išryškėja tik konkrečių aplinkybių kontekste. Jie neatsiejami nuo rizikos ir pozityvios adaptacijos. Kaip vaikui pasiseks įveikti tėvų skyrybų krizę, priklausys ne tik nuo pačio vaiko atsparumo, bet ir nuo jo artimiausios socialinės aplinkos: šeimos, kaip ir vaikas išgyvenančios krizę, lankomos ikimokyklinės įstaigos ir joje dirbančių specialistų. Siekiant sukurti palankius ir bendradarbiavimą skatinančius santykius su šeimomis, svarbu gerai pažinti ne tik tėvus, bet ir save kaip specialistą (Ališauskienė, 2005). Autorė siūlo penkis specialistų bendradarbiavimo su šeimomis **žingsnius**:

1. Išsiaiškinti savo vertybes ir požiūrius – tai savo, kaip specialisto, vertybių ir nuostatų į tėvus ir bendradarbiavimą su jais išmanymas.
2. Kurti bendradarbiavimo santykius – kuriant bendradarbiavimo santykius, svarbu: aktyvus klausymas ir išklausymas, pritariamasis reagavimas, bendras problemos sprendimas.
3. Inicijuoti ugdymo įstaigos ir namų sąveikas – tikra partnerystė galima, kai specialistai gerai pažįsta tėvų poreikius ir interesus, susijusius su vaiko ugdymu ir psichologinių problemų sprendimu. Būtina pasinaudoti tėvų išmanymu, stipriosiomis savybėmis ir įgūdžiais, įtraukiant juos į vaiko ugdymo procesą.
4. Individualizuoti darbą su tėvais – gerai pažinti tėvus, pagarbiai vertinti jų poreikius ir kurti pasitikėjimu pagrįstus santykius.
5. Įvertinti bendradarbiavimą – bendraudami ir bendradarbiaudami su tėvais specialistai turėtų įsitikinti, kaip jų veikla ir patarimai yra suprantami, interpretuojami ir priimami.

Specialistų charakteristikos, būtinos bendraujant ir bendradarbiaujant su tėvais (Ališauskienė, 2005):

- **Pozityvumas** – gebėjimas pripažinti tėvų, gyvenančių ne santuokoje, vertę, nepriklausomai nuo to, kas jie yra, ką sako ar daro.
- **Konkretumas** – specialisto gebėjimas reaguoti į vaiko, išgyvenančio tėvų skyrybas, problemas tiksliai, aiškiai, specifiskai ir nedelsiant.
- **Šiltumas** – gebėjimas vaikui ir juo besirūpinančiam tėvui (motinai) parodyti susirūpinimą verbaline ir neverbaline raiška.
- **Empatija** – gebėjimas bendrauti su tėvais, jaučiant ir suprantant jų lūkesčius bei požiūrius.

Po skyrybų su vaiku likęs tėvas (motina) taip pat kaip ir vaikas krizės metu atsiduria intensyvių išgyvenimų sūkuryje, susiduria su rimtais sunkumais pasikeitusioje situacijoje. Todėl pagalbą organizuoti reikėtų ne vienam vaikui, bet ir kitiems šeimos nariams. Rekomenduojami šie pagalbos būdai:

- Psichikos sveikatos specialistų (psichologo, psichoterapeuto ar psichiatro) pagalba suaugusiesiems, išgyvenantiems skyrybas. Skyryboms apibūdinti taikomas E. Kuhbler – Rose modelis. Jis apima penkias stadijas: neigimą, pyktį, derėjimąsi, depresiją ir priėmimą (Kočiūnas, 1995). Specialistai po skyrybų klientui turi padėti „pereiti“ į santykių netekties priėmimo stadiją, kurios svarbiausias bruožas – prisitaikyti prie pakitusių gyvenimo sąlygų ir mokytis gyventi vienam. Vaikams taip pat būtina padėti adaptuotis prie naujos situacijos. Tokią pagalbą jiems gali suteikti vienas iš tėvų bendradarbiaudamas su specialistais.
- Rekomenduojami šie pagalbos būdai, padedantys vaikui įveikti tėvų skyrybų sukeltą krizę (Radzevičienė, 1997; Kvieskienė, 2000; Dapkienė, 2002; Navaitis, 2002; Peters, 1999; Ginott, 1999; Herm, 2004):
 - žaidimai,
 - laisvalaikio organizavimas,
 - psichoterapija.

Žaidimai – padeda suvokti save, tarpusavio ryšius su kitais vaikais, įgyti pasitikėjimą savimi. Žaisdamas vaikas pradeda tyrinėti aplinką, lavina pažintinius procesus, patenkina svarbiausius savo poreikius (bendravimo, pažinimo, judėjimo), lavina savo fizines ir psichines funkcijas. Žaidimas padeda vaikui kaupti patirtį, lavina atmintį, vaizduotę, mąstymą, ugdo valią, moko jį bendravimo taisyklių. Vaikas gali žaisti ir vienas, ir šalia kitų vaikų, kai žaidimą kryptingai organizuoja suaugęs (vienas iš tėvų ar specialistas). Žaidimai efektyvi priemonė įveikiant vaikų baimes, fobijas, nerimą, nepasitikėjimą savimi, bendravimo sutrikimus. Vaikai lengviau pakelia stresą, jeigu būna iš anksto tam paruošti. Paruošti – tai kur kas sudėtingiau negu paprastai paaiškinti žodžiu. Su vaiku reikia bendrauti jam suprantama žaislų ir žaidimo kalba. Ir apie pokyčius šeimoje (tėvų skyrybas) galima kalbėti su vaiku pasitelkus lėles. Maunamos ant rankos, tvirtinamos prie lazdelės ir visokios kitokios lėlės žavi vaikus. Vaikai nori susitapatinti su lėlėmis, jie gali žaislams reikšti savo jausmus

(įtūžį, liūdesį, neapykantą, džiaugsmą), ko realiame gyvenime neleidžiama daryti. Žaisdami su lėlėmis vaikai papasakoja apie skaudžius išgyvenimus išsamiau ir spontaniškiau, negu klausinėjami tiesiogiai. Tėvams ir specialistams, gebantiems sumaniai žaisti, pavyks prakalbinti net ir labai užsisklendusius vaikus. Naudodami lėles ar kitus žaislus, tėvai ir specialistai gali pradėti pokalbį ar užmegzti ryšį su vaiku, kuriam reikia ypatingo dėmesio ir pagalbos, tik jis nemoka to pasakyti.

Psichoanalitinės teorijos šalininkai šalia žaidimų siūlo ikimokyklinio amžiaus vaikams **vaidinimo terapiją**, kuri padeda įveikti baime, nerimą, nepasitikėjimą, įkyrias būsenas. Pokalbio su lėlėmis metodas tinka konsultuojant šeimas, auginančias ikimokyklinio amžiaus vaikus. Jį galima panaudoti individualiai vaikų konsultacijai. Pasiūloma iš didelės krūvos žaislų, lėlių išsirinkti labiausiai patinkančias ir su jomis siūloma suvaidinti pasaką. Baigus vaidinimą žaislai padedami ir aptariamas vaidinimas: kokie pamokymai slypi suvaidintoje pasakoje, koks pasakos pavadinimas, kuo patrauklus ar nepatrauklus kiekvienas veikėjas. Visi atsakymai siejami su šeimos situacija. Tai padaro arba psichologas, arba patys šeimos nariai. Konsultuojant vaikus, rekomenduojama panaudoti lėles, šeimos situacijos diagnostikai ir korekcijai. Lėlių pasirinkimas, pasakos siužeto vingiai, šeimos narių bendradarbiavimas ir konkurencija plėtojant siužetą suteikia simbolinės informacijos. Šis metodas padeda vaikams apibūdinti santykius šeimoje, požiūrį į tėvus, atskleisti savo išgyvenimus.

Laisvalaikio organizavimas. Laisvalaikis – tai laikas, naudojamas individualiems poreikiams ir interesams tenkinti (Kučinskai, 2000). Vaikų laisvalaikio kultūra – neišsenkantis ir nepasikartojantis procesas. Laisvalaikio plėtotę ženklina tradicijos ir inovacijos, etninė, universalioji ir krikščioniškosios kultūros tradicija. Laisvalaikis suprantamas kaip kasdieninė kultūrinė veikla laisvalaikiu, sąlygojanti asmenybės savikūrą, laisvalaikio bendravimą, kūrybinių poreikių tenkinimą. Laisvalaikis padeda gairinti žmogui jėgas (reprodukcija), pailsėti (rekreacija), sudaro galimybes visapusiškam asmenybės tobulėjimui. Vaikų laisvalaikis – tai laisvas laikas, kurio metu jis gali skirti savo intelektualines ir dvasines jėgas laisvai pasirenkamai veiklai, kuri padėtų atstatyti ir ugdyti jo jėgas (Kvieskienė, 2002).

Laisvalaikis yra reikšminga ir svarbi gyvenimo dalis, kurios ištakos slypi vaikystėje. Ikimokykliniame amžiuje maloniausias laisvalaikio užsiėmimas - pramoga. Pramogaudami vaikai tobulina savo gebėjimus ir įgyja naujus, formuoja mėgiamos ir nemėgiamos veiklos sritis.

Pramogos funkcijos (Dapkienė, 2002):

- Regeneruoja jėgas. Kad atgauti jėgas, nepakanka patenkinti elementarius poreikius (miego, valgio), reikia pakeisti veiklos pobūdį, kad ji taptų poilsiu.
- Didina ir plėtoja jėgas. Žaidžiant visuomet vyrauja pareiga, garbės jausmas. Tarpusavio santykiai būna ryškesni, aistringesni, temperamentingesni negu nežaidžiant, t.y. žaidime tarpusavio santykiai grindžiami tikrosiomis vertybėmis. Pramoga nėra vien tik žaidimas ar

pasilinksminimas. Ji pati gali reikalauti vystyti žmogaus dvasines ir fizines jėgas.

- Rekreacijos dalis, apimanti aktyvųjį poilsį. Jei į pramogą žiūrėsime kaip į vaidinimą, tai jos dalyvis per šokį bus šokėju, per dainą – dainininku, per sportą – sportininku, šventėse turės galimybę atlikti kaskart vis kitokį vaidmenį.
- Suteikia džiaugsmo. Džiaugsmas suteikia žmogui dvigubai jėgų, daro jį tvirtą ir drąsų, padeda nugalėti sunkumus, skatina ryžtis dideliems sumanymams ir kilniems darbams, gali padėti įveikti psichologinę traumą.

Laisvalaikis organizuojamas kaip pramoginė veikla. Ikimokyklinių įstaigų specialistai į laisvalaikio organizavimą kaip pramoginę veiklą būtinai įtraukia ir ugdytinių tėvus. Padedant ikimokyklinio amžiaus vaikams įveikti tėvų skyrybų sukeltą krizę, gali būti taikomos šios pramoginės veiklos rūšys (Dapkienė, 2002):

Šventė – tai nekasdieniškas, dažniausiai papročio, tradicijos, kitos visuomeninės normos nustatytas iškilmingas bendraujamojo pobūdžio renginys, susijęs su įprastinio (kasdieninio) darbo ar gyvenamos atvanga. Per šventes vyksta įvairios, dažniausiai tradicinės iškilmės: eitynės (demonstracijos, procesijos), ypatingos pamaldos, šokiai, žaidimai, vaišės, teikiamos dovanos (Lietuviškoji tarybinė enciklopedija, 1983).

Žaidimai – žmogaus pramoginės veiklos bendravimo forma – tam tikrų taisyklių reguliuojami negamybiniai veiksmai, atliekami pasilinksminimo, malonaus laiko leidimo tikslu. Vaikui žaidimas yra pagrindinė kūrybinė veikla, būtina jo psichiniam vystymuisi. Žaisdamas vaikas patenkina svarbiausius savo poreikius (bendravimo, pažinimo, judėjimo), lavina savo fizines ir psichines funkcijas. Žaidimas padeda vaikui kaupti patirtį, lavina atmintį, vaizduotę, mąstymą, ugdo valią, moko jį bendravimo taisyklių. Žaidimai gali būti klasifikuojami pagal paskirtį, socialinę gyvenimo aplinką, dalyvių amžių ir lytį (Lietuviškoji tarybinė enciklopedija, 1984).

Vakarai ir vakaronės. „Vakaronė“ – Europos tautų bendruomenės paprotys rinktis vakarais iš eilės kurioje nors kaimo pirkioje su savo įrankiais dirbti savo smulkų darbą arba talkinti šeimininkui – verpti, megzti, austi juostų, vyti pančius, kedenti vilnų, plėšyti plunksnų. Per vakarones dainuodavo, žaisdavo, sekdavo pasakas, mindavo mįsles, šeštadieniais ir šokdavo (Lietuviškoji tarybinė enciklopedija, 1984). Dabar organizuojamos liaudiškos, etnografinės trijų kartų (vaikai, tėvai, seneliai), tarmių vakaronės. Vakarai gali būti poilsio, siurprizų, klausimų ir atsakymų.

Rytmečiai ir popietės. Jų metu galima siekti pačių įvairiausių auklėjamųjų tikslų. Juose gali būti ir kitų renginių – viktorinų, konkursų, pokalbių, žaidimų, elementų. Rytmečiuose ir popietėse nemažai vietos skiriama darbinei veiklai.

Filmų, spektaklių, parodų aptarimai. Estetinis auklėjimas siekia plėtoti auklėtinių dvasinius santykius su objektyviomis grožio gėrybėmis, kurias teikia gamta, žmonės, jų santykiai, žmonių darbas, jo rezultatai, menas. Grožio suvokimas prasideda anksti, jau ikimokykliniame amžiuje

(Jovaiša, 2003). Formuojant grožio supratimą, svarbi aptarimo reikšmė: 1) vaikai nepajėgūs teisingai suvokti turinio subtilybių be suaugusiojo pagalbos; 2) aptarimas – tai keitimasis nuomonėmis, mokymasis reikšti mintis, ginti savo nuomonę; jei nuomonė neteisinga – tai mokymasis savikritiškai pažiūrėti į save ir priimti teisingą; 3) aptarimo metu atskleidžiamos žmogiškosios vertybės ir kūrinio esmė; 4) aptarimuose išryškėja vaikų dorovinės savybės, patikrinamas požiūris ir įsitikinimai.

Ekskursijos, turistiniai žygiai, išvykos ir kelionės – tai ekologinio auklėjimo dalis. Jos padeda plėsti vaikų akiratį, ugdyti grožio pajautimą, moko globoti ir saugoti gamtą, ugdo valią, išsvermę, darbinius įgūdžius.

Etiniai pokalbiai turi padėti vaikams suprasti dorovines normas ir kategorijas, tinkamai vertinti savo ir aplinkinių žmonių elgesį bei vertybes, įsigyti dorovinių žinių, formuoti dorovinius įsitikinimus. Jie gali būti vedami su vienu vaiku, su nedidele grupele arba visa ikimokyklinukų grupe.

Psichoterapija. Kai kuriais atvejais, jei ir prieš skyrybas vaikas turėjo įvairių problemų, augo labai nedarnioje šeimoje ar ypač sunkiai įveikė skyrybų krizę, gali prireikti profesionalios psichologinės pagalbos. Labiausiai efektyvi pagalbos priemonė tėvų skyrybas išgyvenantiems vaikams – tai grupinė psichoterapija. Grupėse vaikai pasidalija savo patyrimu, sužino, kad ne jiems vieniems taip nutiko. Kad ir kitų vaikų išgyvenimai, susiję su tėvų skyrybomis, panašūs. Grupėse vaikai ir patys gali mokytis padėti kitiems, tai leidžia teigiamai save vertinti. Pagalbos grupės sudaromos pagal vaikų amžių. Dirbant su vaikų savipagalbos grupe visada siekiama įtraukti tėvus. Tėvai gali įvairiais būdais įsitraukti į vaikų grupes: tiesiogiai dalyvauti grupėje arba aptarti reikšmingus klausimus prieš susitinkant vaikų grupei arba po jos užsiėmimo. Įveikiant tėvų skyrybų sukeltą krizę, vaikams rekomenduojamos šios psichoterapijos rūšys:

- **Sensorinė terapija. Muzika:** ji vaiką ramina, mažina nemalonius pojūčius ir išgyvenimus. Švelni, rami klasikinė, lengvoji muzika, įvairūs gamtos garsai tinka agresyviems, suirzusiems, nesusikaupiantiems vaikams. **Spalva:** tai piešimas pirštu, delnu ar tradiciniais būdais. Tinka guašas, akvarelė, nes jų savybės (skystumas, tirštumas, liejimasis) leidžia greitai išreikšti emocijas, nusiraminti. Piešimas padeda vaikams įveikti pyktį, baimę, nerimą, agresyvumą. **Šokis:** kaip žaidimas vaikui teikia daug teigiamų emocijų, padeda perteikti savo jausmus ir išgyvenimus judesio pagalba. Visos meno rūšys veikia vaiko emocijų pasaulį, jos padeda atsiverti, išsilaisvinti iš neigiamų emocijų. Sensorinė terapija padeda sumažinti įtampą, nerimą, agresiją, sustiprina saugumo ir pasitikėjimo jausmus.

- **Gyvūnų terapija** - tai gydymo metodika „vienas vienam“, turinti aiškiai suformuluotus tikslus, kai gydymas atliekamas dalyvaujant ir padedant gyvūnams, kuriuos prižiūri tos srities gydytojas profesionalas: ar tai būtų terapeutas, ar fizinės ir užimtumo terapijos specialistas, ar

socialinis darbuotojas. Jie stebi paciento gijimą taip, kaip tai darytų ir tradicinės terapijos atveju. Gyvūnų terapijos tikslas yra padėti atkurti motorinius gebėjimus, dėmesio koncentraciją, bendravimo ir savosios vertės supratimo funkcijas. Gyvūnai atlieka svarbų vaidmenį gydant psichines ligas: depresijos kankinami ligoniai dažniausiai būna sutrikę, užsidarę giliai savyje. Tačiau pabendraavę su gyvūnais, tokie ligoniai pamažu atsiveria. Vaiko artimas santykis su gyvūnu gali būti aiškinamas perkėlimu (perkėlimas – tai universalus psichinis veiksmas, kai vienam subjektui skirti jausmai, troškimai, nuotaikos permetami kitam). Vaikas savo gyvūnui skiria tuos jausmus, kurie yra iš tikrųjų skirti tėvui ar motinai, ypač jeigu su jais bendravimas yra neįmanomas, ribotas ar skurdus. Šunys, ypač dideli, skleidžia ramybę ir saugumo jausmą, padeda išsklaidyti baimes, švelnina depresijos simptomus, malšina stresą, pyktį. Katės padeda psichinių krizių atvejais. Jos skleisdamos šilumą, švelnina depresiją. Ramina žiūrėjimas į akvariumą ir joje plaukiojančias žuvytes. Tai padeda išgyvenant stresą.

(<http://www.geocities.com/delfinologija/58.html>).

Kuriant tėvų ir specialistų efektyvios sąveikos modelį netipinėje situacijoje (tėvų skyrybų procese), gali būti skiriami tokie bendradarbiavimo su šeima modelio kriterijai:

Pozityvumas – tėvų, gyvenančių ne santuokoje, ir ikimokyklinės įstaigos specialistų pasidalijimas pozityviais jausmais; atvirumas pripažįstant vieniems kitų privatumą; priėmimas ir palankus vertinimas; pasitikėjimas; šeimos stipriųjų savybių ir patirties pabrėžimas; pozityvių vaidmenų šeimos nariams priskyrimas; parama sprendžiant skyrybų pasekmes vaikui.

Empatija - įsijautimas ir supratimas. Gebėjimas bendrauti su tėvu (motina) suprantant jo (jos) lūkesčius ir požiūrius, baiminimąsi, sutrikimą ar džiaugsmą dėl vaiko problemų iširus šeimai.

Konkretumas - specialisto gebėjimas reaguoti į vaiko, išgyvenančio tėvų skyrybas, problemas ir tėvų lūkesčius tiksliai, aiškiai, specifiškai ir nedelsiant.

Pasikeitimas informacija – tėvų informavimas apie ikimokyklinės įstaigos veiklą, tikslus, ugdymo ir pagalbos kryptis, pasidalijimas informacija, įgūdžiais ir jausmais.

Šeimos individualumo pripažinimas - šeimos individualių skirtumų (poreikių, galimybių, interesų, vertybių, nuomonių, gyvenimo būdo) pripažinimas, vertinimas ir gerbimas.

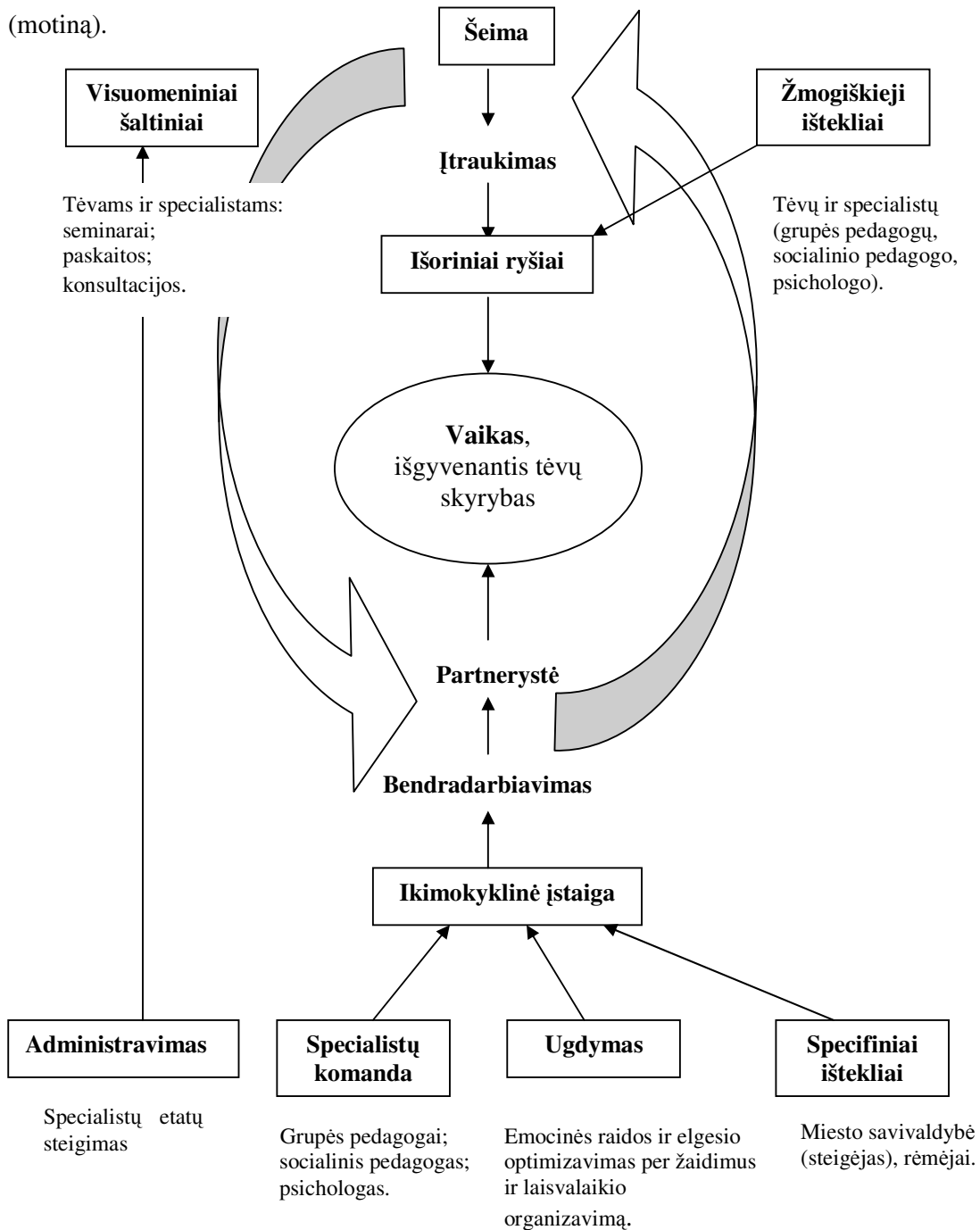
Bendras problemos sprendimas - bendros veiklos su tėvu (motina) inicijavimas, pagalbos vaikui, išgyvenančiam skyrybas, plano sudarymas ir įgyvendinimas.

Specialistų komandos santykių stabilumas ir veiklos organizavimas - tarpusavio santykių kūrimas, kai vyrauja kito priėmimas ir patvirtinimas; pasitikėjimas kito kompetencija ir pasitikėjimo signalų siuntimas. Pripažinimas, kad komanda – kartu dirbančių asmenų grupė, kai visų asmenų buvimas yra būtinas bendram tikslui įgyvendinti; formaliai ir neformaliai organizuota veikla, kuri įgalina siekti ugdomųjų ir edukacinių tikslų.

Specialistai - šeimos konsultantai vaikų ugdymo klausimais – jais gali būti ikimokyklinės

įstaigos pedagogai, psichologai, socialiniai pedagogai, padedantys įveikti skyrybų krizę. Šie specialistai turėtų lankyti yrančias ar išsiskyrusias šeimas, auginančias ikimokyklinio amžiaus vaikus, patarti, kaip spręsti iškilusias problemas, mokyti tinkamų sąveikos būdų (bendraudami, žaisdami su vaiku bei jo artimaisiais).

Vaiko elgesio ir emocinės raidos optimizavimas – tai žaidybinė veikla ir laisvalaikio organizavimas vaikui, išgyvenančiam tėvų skyrybas, įtraukiant į šią veiklą ir su vaiku likusį tėvą (motiną).

2 pav. Hipotetinis ikimokyklinio amžiaus vaiko situacijos, tėvų skyrybų procese, emocinės raidos ir elgsenos optimizavimo modelis tėvų ir specialistų bendradarbiavimo kontekste

Hipotetinis ikimokyklinio amžiaus vaiko situacijos, tėvų skyrybų procese, emocinės raidos ir elgsenos optimizavimo modelis tėvų ir specialistų bendradarbiavimo kontekste leidžia labiau išplėtoti sąveikos galimybes tarp: specialistų (socialinio pedagogo, psichologo) ir grupės pedagogų; tėvų, gyvenančių ne santuokoje, ir ikimokyklinės įstaigos specialistų (grupės pedagogų, socialinio pedagogo, psichologo); ikimokyklinuko, išgyvenančio tėvų skyrybų sukeltą krizę, ir bendraamžių; vaiko, išgyvenančio šeimos iširimą, ir grupės pedagogų. Į problemos sprendimą siekiama įtraukti likusį su vaiku tėvą (motiną) ir patį ikimokyklinuką. Hipotetinis ikimokyklinio amžiaus vaiko situacijos, tėvų skyrybų procese, emocinės raidos ir elgsenos optimizavimo modelis tėvų ir specialistų bendradarbiavimo kontekste skatina visus sąveikos dalyvius (specialistus, grupės pedagogus, tėvus, ikimokyklinės įstaigos administraciją) prisiimti tiesioginę atsakomybę. Kreipiamas dėmesys į vaiko situaciją darželyje ir namuose (per žaidimus ir laisvalaikį optimizuojamas elgesys ir emocinė raida). Ikimokyklinukui, išgyvenančiam tėvų skyrybas, suteikiama tiesioginė (su juo individualiai dirba specialistai) ir netiesioginė (specialistai konsultuoja grupės pedagogus) pagalba.

2. TĖVŲ SKYRYBOS: VAIKO SITUACIJA SPECIALISTŲ IR TĖVŲ SĄVEIKOS POŽIŪRIU

2.1 Tyrimo struktūra ir tyrimo eiga

Magistro darbe remiantis **kiekybiniais metodais** stengtasi pažiūrėti į problemą - kokia turi būti sąveika tarp tėvų ir specialistų optimizuojant ikimokyklinio amžiaus vaikų, išgyvenusių tėvų skyrybas, elgesio ir emocinę raidą.

Kiekybinių tyrimų metodologija grindžiama normatyvine paradigma. Paradigma – tai grupė sutampančių ir susijusių postulatų (samprotavimų) apie realybės prigimtį (Maykut ir Morehouse cit. Kardelis, 2002). Vietoje sąvokos „paradigma“ galima vartoti mažiau formalią sąvoką „požiūris“ (Potter cit. Kardelis, 2002). Normatyvinė paradigma socialinę realybę - vaiko, išgyvenančio tėvų skyrybas, problemas - aiškina objektyvistiniu požiūriu. Tyrėjai, besilaikantys šio požiūrio, stengiasi kurti ir patvirtinti bendras žmogaus elgesio teorijas, pagrindine realija jie laiko grupiškumą, kuris nepriklauso nuo atskiro individo ir pasireiškia visuomenėje, jos institucijose ir organizacijose. Teorijos vaidmuo yra išaiškinti, kaip realybė egzistuoja šiose formose - ar specialistų ir tėvų požiūris į vaikų, išgyvenusių tėvų skyrybas, elgesio ir emocijų pokyčius tapatus? Kokiomis principais galima padaryti tą realybę veiksmingesne (specialistų ir tėvų bendradarbiavimo galimybės, sprendžiant ikimokyklinio amžiaus vaikų, išgyvenusių tėvų skyrybas, elgesio ir emocijų raidos problemas)? Svarbiausias tyrinėtojo tikslas – sukurti suprantamą „proto rūmą“, universalią teoriją, galinčią paaiškinti asmeninį bei socialinį žmogaus elgesį (Kardelis, 2002).

Magistro darbo tyrimas atitinka šias kiekybinio tyrimo charakteristikas:

1. Struktūrizuotas.
2. Suplanuotas, nes tyrimo metodai bei duomenų matavimo priemonės sukonstruotos dar prieš tyrimą, remiantis iš mokslinės problemos išplaukiančia hipoteze - tikėtina, kad ikimokyklinio amžiaus vaikų reakcija į tėvų skyrybas bus mažiau nepalanki, jei vyks glaudesnis tėvų ir specialistų bendradarbiavimas. Šia hipoteze siekiama patvirtinti tyrimą ir ieškoti išorinių požymių, taikant matematinės statistinės analizės būdus tyrimo duomenims – skaičiams sutvarkyti (Kardelis, 2002).
3. Kiekybiniame tyrime siekiama paruošti kuo neasmeniškesnes, objektyvesnes tyrimų ataskaitas, šiam tikslui naudojami klausimynai, kurie pateikiami ikimokyklinėse įstaigose dirbantiems pedagogams ir tėvams, gyvenantiems ne santuokoje;
4. Pozityvistiniam (kiekybiniam) požiūriui patvirtinti duomenys renkami kiekybiniu metodu - apklausa. Apklausos klausimai ikimokyklinių įstaigų pedagogams ir išsituokusiems tėvams – tai savotiški indikatoriai, o tai kas tiriama – indikatas (vaiko reakcija į tėvų skyrybas). Indikatoriai (klausimai) gali nustatyti indikatą (požymį, reiškinį) ir tiesiogiai (kai norima

sužinoti tiriamojo nuomonę), ir netiesiogiai (kai tiriamas elgesys) (Kardelis, 2002).

Remiantis mokslo darbų analize, parengtas hipotetinis tyrimo instrumentas, įvertinantis tėvų ir specialistų požiūrį į vaiką, išgyvenantį tėvų skyrybas.

Darbe naudojamas tyrimo metodas – **kiekybinė apklausa**. Pasirinkto metodo uždavinys – gauti kuo objektyvesnę informaciją apie tėvų ir specialistų sąveiką optimizuojant ikimokyklinio amžiaus vaikų, išgyvenusius tėvų skyrybas, elgesio ir emocinę raidą. Klausimų tikslas – nuodugniau pažinti tiriamąjį reiškinį, gauti išsamesnės informacijos, leidžiančios nustatyti ikimokyklinio amžiaus vaikų, išgyvenusius tėvų skyrybas, elgesio ir emocijų raidos optimizavimo galimybes, tėvų ir specialistų sąveikos kontekste.

Kiekybinėje apklausoje pateikiami **uždaros formos klausimai**, kur respondentas turi pasirinkti vieną galimą atsakymų variantą („taip“, „ne“, „nežinau“). Uždari klausimai pasirinkti dėl to, kad juos lengviau respondentui pasirinkti (kai yra pateikiami gatavi atsakymų variantai); tyrėjui nereikia klasifikuoti atsakymų, o tai padeda išvengti subjektyvumo; lengviau kiekybiškai apdoroti duomenis, juos lyginti ir gretinti; didesnis klausimo patikimumas. Klausimai **tiesioginiai**, pateikti konstatuojamąja forma. Konstatuojamoji tiesioginio klausimo forma pasirinkta todėl, kad ji techniškai paprastesnė, lengviau tyrėjui parengti atsakymų skales. Apklausoje naudojami ir **kombinuoti** klausimai (t.y. uždaros ir atviros formos), kur pabaigus uždaros formos klausimą, paliekama vietos tiriamajam išsakyti savo nuomonę, ko negalėjo padaryti dėl uždaro klausimo ribotumo. Respondentams pateikiami ir **atviri** klausimai, jais siekiama išžvalgyti problemą - kokia turi būti sąveika tarp tėvų ir specialistų optimizuojant ikimokyklinio amžiaus vaikų, išgyvenusius tėvų skyrybas, elgesio ir emocinę raidą.

Anketų klausimai sugrupuoti pagal šias **skales**:

- **Nominalinė** – joje pateikiami duomenys apie respondentus (tėvus – jų lytis ir išsilavinimas; ikimokyklinių įstaigų pedagogus – jų kvalifikacinė kategorija, išsilavinimas).
- **Intervalinė** – ji padėjo išmatuoti bei palyginti pedagogų, dirbančių ikimokyklinėse įstaigose, darbo trukmę ir tėvų, gyvenančių ne santuokoje, amžių. Naudojama skalė su nelyginiais intervalais: pedagogų darbo stažui įvertinti - nuo 1 iki 5 metų, nuo 5 iki 10 metų, nuo 10 iki 15 metų, nuo 15 iki 20 metų, didesnis kaip 20 metų ir išsituokusių tėvų amžiui išmatuoti - iki 30 metų, nuo 30 iki 35 metų, nuo 35 iki 40 metų, daugiau kaip 40 metų.

Apklaustos instrumentas ikimokyklinių įstaigų pedagogams sudarytas iš šių klausimų blokų: pirmas blokas – ikimokyklinio amžiaus vaiko, patyrusio tėvų skyrybas, elgesio problemos; antras blokas – ikimokyklinio amžiaus vaiko, patyrusio tėvų skyrybas, elgesio problemų atsiradimo laikas; trečias blokas – ikimokyklinuko bendravimo su bendraamžiais ypatumai; ketvirtas blokas - ikimokyklinio amžiaus vaiko, patyrusio tėvų skyrybas, bendravimas su suaugusiais; penktas blokas - suaugusiųjų reakcija į vaiko elgseną; šeštas blokas – poveikio priemonės vaiko probleminei elgesiui šalinti; septintas blokas – ikimokyklinio amžiaus vaiko sveikatos problemos, išryškėjusios po tėvų skyrybų; aštuntas blokas – informacija reikalinga respondentams, sprendžiant vaiko problemas po tėvų skyrybų; devintas blokas – poreikis informuoti tėvus apie vaiko problemas.

Parengtas analogiškas klausimynas (anketa) ir tėvams, gyvenantiems ne santuokoje: pirmas

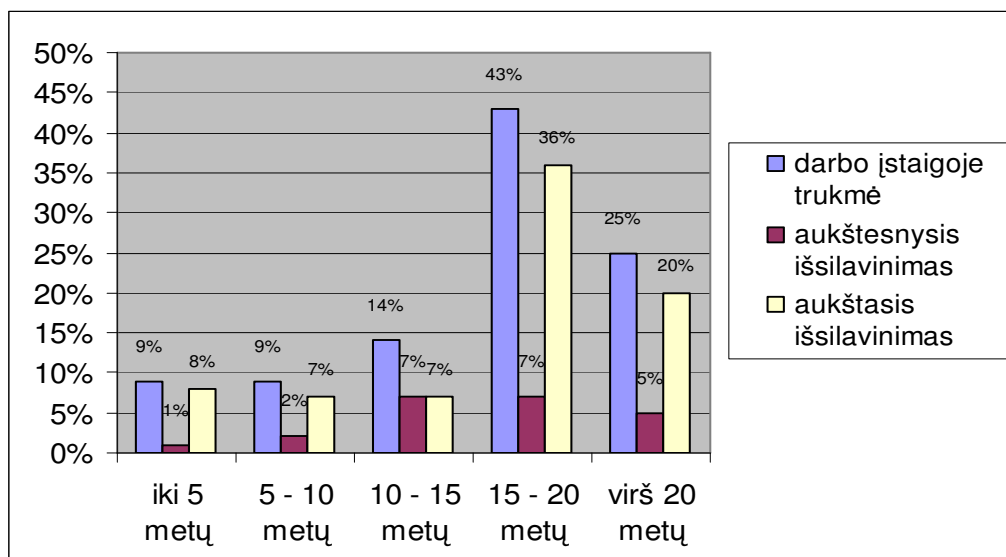
klausimų blokas – vaiko, patyrusio tėvų skyrybas, elgesio problemos; antras blokas – ikimokyklinio amžiaus vaiko elgesio problemų atsiradimo laikas; trečias blokas – vaiko bendravimo su bendraamžiais ypatumai; ketvirtas blokas - vaiko bendravimas su suaugusiais; penktas blokas – tėvų reakcija į vaiko elgseną; šeštas blokas – poveikio priemonės vaiko probleminiam elgesiui šalinti; septintas blokas – vaiko sveikatos problemos, išryškėjusios po tėvų skyrybų; aštuntas blokas – informacija reikalinga tėvams, sprendžiant vaiko problemas.

Tyrimo duomenys apdoroti SPSS programine įranga, naudoti aprašomosios statistikos metodai: tyrimo kintamųjų ryšio stiprumas tikrintas Pearson koreliacija, Chi – kvadrato testas pasirinktas tikrinant, kiek gauti tyrimo duomenys sutampa su planuotais prieš tyrimą. Magistro darbe naudojami sutrumpinimai: p – statistinis reikšmingumas, df – laisvės laipsnių skaičius, χ^2 – suderinamumo kriterijus (Chi - kvadratas), N – tiriamųjų skaičius.

2.2. Tyrimo imties charakteristika

Tyrimė dalyvavo 100 (n=100) ikimokyklinėse įstaigose dirbančių specialistų, parinktų paprastu atsitiktiniu būdu. Tai keturių Šiaulių miesto centrinėje dalyje įsikūrusių ikimokyklinių įstaigų („Salduvė“, „Saulutė“, „Žibutė“, „Ežerėlis“) pedagogai ir vaikų dienos centro „Mūsų draugas“ specialistai.

Tyrimu nustatyta, kad ikimokyklinėse įstaigose vaikams, išgyvenantiems tėvų skyrybų sukeltą psichologinę krizę, įveikti padeda pedagogai, kitų specialistų – psichologo, socialinio pedagogo – nėra. Ikimokyklinio ugdymo įstaigose dirba įvairių profesinę patirtį bei kvalifikaciją turintys pedagogai. Tiriamojoje imtyje pastebima tendencija, kuri būdinga visai besikeičiančiai švietimo sistemai: ikimokyklinio amžiaus vaikų įstaigose dirba vis daugiau profesionalių ugdytojų, kurių kvalifikacinė kategorija - 72% vyresniosios auklėtojos, 12% - auklėtojos ir 16% - metodininkės. Ikimokyklinių įstaigų pedagogų išsilavinimas: 22% aukštesnysis ir 78% aukštasis. Tyrimu nustatyta, kad jauni specialistai, turintys mažą pedagoginio darbo patirtį ikimokyklinėje įstaigoje (iki 5 ir nuo 5 iki 10 metų), dažniausiai turi aukštąjį išsilavinimą, o tie kurie neturi, siekia tobulėti profesinėje srityje, įgyti aukštąjį išsilavinimą; nuo 10 iki 15 metų darbo trukmės tarpsnyje ugdytojai yra pasiskirstę tolygiai: pusė jų turi aukštesnįjį, o kita pusė aukštąjį išsilavinimą. Šiame amžiaus tarpsnyje pedagogai retai siekia įgyti aukštesnį išsilavinimą, daugiau dėmesio jie skiria šeimai, savo vaikų ugdymui; didelę pedagoginio darbo patirtį turintys specialistai (nuo 15 iki 20 ir daugiau kaip 20 metų) dažniausiai būna įgiję aukštąjį išsilavinimą, nors ketvirtadalis – penktadalis specialistų sėkmingai dirba su aukštesniuoju išsilavinimu, lankydami profesinio tobulėjimo kursus ir seminarus (žr. 3 pav.).

3 pav. **Ikimokyklinių įstaigų pedagogų pasiskirstymas pagal darbo įstaigoje trukmę ir išsilavinimą**

Tyrimu atskleista, kad ikimokyklinėse įstaigose daugiausiai dirba pedagogai, turintys 15 - 20 metų pedagoginio darbo stažą, aukštąjį išsilavinimą ir vyresniosios auklėtojos kvalifikacinę kategoriją.

Visi ikimokyklinių įstaigų pedagogams pateikti klausimai apie ugdytinius, išgyvenančius tėvų skyrybų sukeltas problemas, nagrinėjami trimis lygmenimis: kvalifikacinės kategorijos, darbo įstaigoje trukmės ir išsilavinimo.

Taip pat tyrime dalyvavo 94 (n=94) skirtingas ikimokyklinės įstaigas lankančių vaikų tėvai, gyvenantys ne santuokoje. Iš jų 79 (84%) moterys ir 15 (16 %) vyrai. Tėvai parinkti atsitiktine tvarka, ikimokyklinėse įstaigose dirbančių pedagogų rekomendavimu. Penkios išsituokusios mamos ir vienas tėvas atsisakė tyrime dalyvauti, motyvuodami tuo, kad jiems nemalonu prisiminti tą skausmingą gyvenimo etapą. Keturios, tyrime dalyvavusios, motinos teigia, kad jų vaikai auga pilnose šeimose, nes jos antrą kartą ištekėjo. Tai rodo dalies tyrime dalyvavusių motinų nesugebėjimą pripažinti, kad patėvis negali net ir ikimokyklinio amžiaus vaikui pakeisti biologinio tėvo.

Tam tikrais šeimos gyvenimo periodais atsiranda polinkis į krizes ir konfliktus. Paaiškėjo, kad dažniausiai nesugeba krizių įveikti ir skiriasi jaunos šeimos, iki 30 metų amžiaus. Skyrybos įvyksta kol vaikai dar maži, ikimokyklinio amžiaus. Tai rodo tyrime dalyvavusių respondentų pasiskirstymas pagal amžių: daugiau nei pusės ikimokyklinių įstaigų ugdytinių tėvų, gyvenančių ne santuokoje, amžius iki 30 metų (skyrybų statistika pagrindžia šį teiginį, Lietuvoje didžiausi ištuokų rodikliai yra 25 – 29 metų amžiaus grupėje), šiek tiek daugiau nei trečdalis skyrybų tenka sutuoktiniams, kurių amžius nuo 30 iki 35 metų. Tyrimu atskleista, kad stabiliausia – brandi šeima,

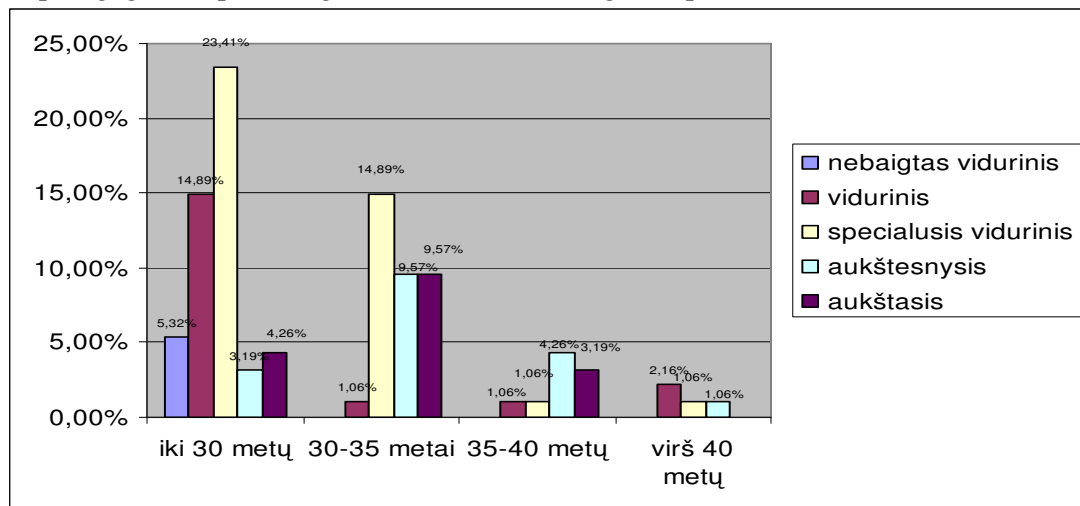
kur sutuoktinių amžius daugiau kaip 40 metų. Skyrybų statistika paneigia šį teiginį, nes Lietuvoje antrą vietą pagal ištuokų rodiklius užima 40 – 49 metų amžiaus grupėje. Galima daryti prielaidą, kad tyrime dalyvavusių, daugiau nei 40 metų amžiaus, sutuoktinių porose ne dažnai pasitaiko ikimokyklinio amžiaus vaikų (žr. 2 lentelę).

2 lentelė

Tėvų, gyvenančių ne santuokoje, amžius

Tėvų amžius	N	%
iki 30 metų	48	51,06
30 - 35 metų	33	35,11
35 - 40 metų	9	9,57
virš 40 metų	4	4,26
Iš viso	94	100

Siekiant giliau suprasti tiriamą problemą, analizuojamas ikimokyklinio amžiaus vaikų tėvų, gyvenančių ne santuokoje, pasiskirstymas pagal amžių ir išsilavinimą (žr. 4 pav.). Jauni, iki 30 metų amžiaus, tėvai dar nėra įgiję norimos profesijos: šiame amžiaus tarpsnyje pasitaiko asmenų su viduriniu ir net nebaigtu viduriniu išsilavinimu, o daugiausiai specialųjį vidurinį išsilavinimą turinčių tėvų. Tai leidžia daryti prielaidą, kad šios amžiaus grupės tėvams trūksta ne tik profesinių, bet ir pedagoginių, psichologinių žinių, kaip sėkmingai spręsti ikimokyklinio mažiau vaiko problemas, kilusias dėl šeimos iširimo. 30 – 35 metų amžiaus grupėje šeimos įgyja norimą profesinį pasirengimą: specialųjį vidurinį, aukštesnįjį ir aukštąjį. 35 – 40 metų amžiaus grupėje – dauguma tėvų įgiję aukštesnįjį ir aukštąjį išsilavinimą, nors pasitaiko asmenų ir su viduriniu bei specialiuoju viduriniu išsilavinimu. Tėvų, gyvenančių ne santuokoje ir turinčių daugiau kaip 40 metų amžių, grupėje daugiausiai vidurinį išsilavinimą turinčių asmenų. Tai rodo, kad šios amžiaus grupės tėvams trūksta pedagoginių – psichologinių žinių, leidžiančių geriau pažinti savo vaiką.

4 pav. Tėvų išsilavinimas ir amžius

Tyrimė išaiškėjo, kad daugiausiai skiriasi jaunos šeimos, kurių amžius iki 30 metų, turinčios specialųjį vidurinį ir vidurinį išsilavinimą. Atskleista, kad dalis išsiskyrusių vyrų mažiau domisi savo vaikais nei gyvendami šeimoje, tai rodo, kad tik 16 % tyrimė dalyvavusių vyrų ir po skyrybų domisi savo vaiko auklėjimu ir pasiekimais. Panašias tendencijas patvirtina ir mokslininkai (Bikulčius, 1995; Bajoriūnas, 1997).

2.3. Specialistų požiūris į ikimokyklinio amžiaus vaiko, išgyvenančio tėvų skyrybas, pedagogines psichologines charakteristikas ir pagalbos galimybes

Respondentai buvo paprašyti apibūdinti **ikimokyklinio amžiaus vaiko, patyrusio tėvų skyrybas, elgesį** (pirmąjį klausimų bloką pedagogams). 9% auklėtojų, 61% vyresniųjų auklėtojų ir 16% metodininkų pabrėžia, kad ugdytiniams po tėvų skyrybų išryškėja elgesio problemos. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos įsakyme dėl pedagogų atestacijos nuostatų (1998) teigiama, kad ikimokyklinio ugdymo auklėtojos kvalifikacinė kategorija suteikiama pedagogams, turintiems aukštąjį arba aukštesnįjį išsilavinimą, įgijusiems pedagoginę – psichologinę kvalifikaciją, per pirmuosius darbo metus, bet ne anksčiau kaip po pusės metų nuo pedagoginio darbo pradžios arba pedagogams, neturintiems pedagoginės – psichologinės kvalifikacijos, po dvejų metų darbo praktikos ikimokyklinėje įstaigoje. Iš auklėtojos reikalaujama gero ugdymo proceso vykdymo ir organizavimo, nuolatinio savo kvalifikacijos tobulinimo ir gerosios patirties sklaidos ikimokyklinėje įstaigoje. Vyresniosios auklėtojos kvalifikacinė kategorija suteikiama asmeniui, įgijusiam aukštąjį arba aukštesnįjį išsilavinimą, pedagogo kvalifikaciją (išklaususiam pedagoginių – psichologinių žinių kursą) ir turinčiam ne mažesnę kaip keturių metų nepertrauktą darbo stažą. Vyresnioji auklėtoja privalo būti geras ugdymo proceso vykdytojas, organizatorius ir tyrėjas, gebantis analizuoti savo veiklą, numatyti tobulinimosi kryptis, skleidžiantis savo gerą patirtį įstaigoje. Auklėtojos metodininkės kvalifikacinė kategorija suteikiama pedagogui, kuris turi aukštąjį išsilavinimą, atitinkantį pedagoginio darbo pobūdį bei pedagoginę – psichologinę kvalifikaciją ir ne mažesnę kaip šešių metų pedagoginio darbo praktiką. Iš auklėtojos metodininkės reikalaujama puikių ugdymo proceso vykdytojo, organizatoriaus, tyrėjo ir koordinatoriaus, ugdymo naujovių diegimo įgūdžių ikimokyklinėje įstaigoje ir regione.

19% aukštesnįjį ir 67% aukštąjį išsilavinimą turintys pedagogai taip pat išvelgia ikimokyklinio amžiaus vaikų elgesio pokyčius po tėvų skyrybų. Į ikimokyklinukų, išgyvenančių tėvų skyrybas, elgesio pokyčius atkreipia dėmesį 6% pedagogų, turinčių mažą darbo ikimokyklinėje įstaigoje

patirtį (iki 5 metų), 5% nuo 5 iki 10 metų, 13% nuo 10 iki 15 metų, 41% ugdytojų ikimokyklinėse ugdymo įstaigose dirbantys nuo 15 iki 20 metų ir 21% specialistų, turinčių daugiau kaip 20 metų ikimokyklinėje įstaigoje darbo patirtį. Pedagogų požiūris į esamas vaikų elgesio problemas pagal jų darbo įstaigoje trukmę atspindi mokslininkų (Hetherington, 1979; Gardner, 1990; Dovydaitienės, 2001a, 2001b) nuomonę, kad po skyrybų vaikų protestas prieš netinkamus tėvų tarpusavio santykius, pasireiškia elgesio pokyčiais. Tarp respondentų nurodytos darbo ikimokyklinėje įstaigoje trukmės (15 – 20 metų) ir ugdytinių agresyvumo yra statistiškai patikima priklausomybė ($\chi^2=20,140$, $df=8$, $p=0,010$, $N=100$) ir tarp pedagogų nurodytos 15 – 20 metų darbo trukmės bei ugdytinių netiesos kalbėjimo taip pat yra statistiškai patikima priklausomybė ($\chi^2=31,875$, $df=8$, $p=0,000$, $N=100$). Didelę pedagoginio darbo patirtį turintys specialistai (15 – 20 metų) paneigia vyraujančią nuomonę, kad ikimokyklinio amžiaus vaikai, išgyvenantys krizę, kalba netiesą. Tokia pedagogų, dirbančių ikimokyklinėse įstaigose 15 – 20 metų, nuomonė leidžia manyti, kad jie geriau pažįsta savo ugdytinius ir geba juos prakalbinti. Statistiškai patikima priklausomybė randama ir tarp pedagogų 15 – 20 metų darbo praktikos darželyje bei ugdytinių irzlumo ($\chi^2=20,136$, $df=8$, $p=0,010$, $N=100$) (žr. 3 lentelę). Pedagogų požiūris į ikimokyklinuko elgesio problemas po tėvų skyrybų pavaizduotas 2 priede.

Paaikškėjo, kad tyrime dalyvavusių pedagogų ikimokyklinio amžiaus ugdytiniams, išgyvenantiems tėvų skyrybų sukeltą krizę, nebūdinga baimės emocija, nors mokslininkai (Dovydaitienė, 2004; Miškinis, 2003) pabrėžia, kad baimė - tai viena bendriausių emocijų, kurią pajunta visi besiskiriančių šeimų vaikai. Tai rodo, kad šiuolaikinės besiskiriančios šeimos kalba su vaikais, kaip juos visus palies išsiskyrimas. Aptaria planus – kas, kur ir su kuo gyvens, kur ir kada galės susitikti. Tėvai geba ikimokyklinio amžiaus vaikui garantuoti, jog skyrybos nereiškia, kad jis gali būti tėvų paliktas.

Pedagogų požiūris į esamas vaikų elgesio problemas pagal jų kvalifikaciją, darbo trukmę ir išsilavinimą

Kvalifikacinė kategorija	Bendros elgesio problemos			Netiesos sakymas			Agresyvumas			Irzlumas			Bailumas			Neramumas			Uždarumas			Baimių turėjimas		
	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X
Auklėtoja	9		3	4	6	2	6	2	4	6	2	4	2	7	3	2	6	4	3	8	1	2	5	5
Vyresnioji auklėtoja	61	1	10	12	40	20	35	18	19	41	15	16	11	47	14	26	36	10	14	41	17	12	43	17
Metodininkė	16			6	10		12	4		6	10		4	12		4	12		4	12		4	12	
Darbo trukmė	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X
Iki 5 metų	6		3	5	2	2	4	1	4	4	1	4	1	5	3	3	2	4	2	6	1	1	3	5
Nuo 5 iki 10	5		4		4	5	3	1	5	4	1	4	2	6	1	2	5	2	2	4	3	2	4	3
Nuo 10 iki 15	13		1	3	9	2	7	4	3	6	5	3	4	8	2	3	9	2	3	9	2	5	6	3
Nuo 15 iki 20	41*	1	1	6	34**	3	31*	8	4	31*	9	3	8	31	4	16	25	2	8	33*	2	8	31*	4
Daugiau kaip 20 metų	21		4	8	7	10	8	10	7	8	11	6	2	16	7	8	13	4	6	9	10	2	16	7
Išsilavinimas	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X
Aukštesnysis	19		3	3	15	4	16	4	2	15	3	4	4	16	2	4	17	1	2	16	4	5	15	2
Aukštasis	67	1	10	19	41	18	37	20	21	38	24	16	13	50	15	28	37*	13	19	45	14	13	45	20

*Statistinio reikšmingumo lygmuo $p < 0,05$ ** Statistinio reikšmingumo lygmuo $p = 0,01$

T - taip

N – ne

X – nežinau

Ikimokyklinio amžiaus vaiko, patyrusio tėvų skyrybas, elgesio problemų atsiradimo laikas (antras klausimų blokas). Pedagogai pabrėžia, kad ikimokyklinuko elgesio problemų atsiradimui svarbu: tėvų skyrybos ir stiprūs išpūdžiai (barniai, nesantaika šeimoje). Nežymiai vaiko elgesį paveikia ikimokyklinuko persirgta liga (žr. 3 priedą). 10% auklėtojų, 50% vyresniųjų auklėtojų, 16% metodininkių mano, kad darželio lankymas neturi reikšmės elgesio problemų atsiradimui; 7% auklėtojų, 58% vyresniųjų auklėtojų ir 16% metodininkių teigia, kad tėvų skyrybos turi tiesioginį ryšį vaiko problemų atsiradimui. Ikimokyklinių įstaigų pedagogai paneigia nuomonę, kad ikimokyklinuko elgesio problemų atsiradimui svarbi vaiko persirgta liga ir pritaria nuomonei, kad stiprūs išpūdžiai (tame tarpe ir konfliktai, barniai šeimoje) svarbūs vaikų elgesio problemų atsiradimui. Pritaikius suderinamumo kriterijų χ^2 (Chi - kvadrata) pavyko rasti statistiškai patikimą priklausomybę tarp pedagogų turimos vyresniosios auklėtojos kvalifikacinės kategorijos ir ikimokyklinio amžiaus vaiko elgesio problemų atsiradimo po stiprių išpūdžių ($\chi^2=12,731$, $df=4$, $p=0,013$, $N=100$) (žr. 4 lentelę).

Pažymėtina, kad didelę darbo patirtį (15 – 20 metų) turintys specialistai, paneigia darželio lankymo ir vaiko persirgtos ligos reikšmę elgesio problemų atsiradimui: tarp respondentų, turinčių didelį darbo stažą (15 – 20 metų), ir elgesio problemų atsiradimo vaikui pradėjus lankyti darželį yra patikima priklausomybė ($\chi^2=26,734$, $df=8$, $p=0,001$, $N=100$) ir tarp respondentų, turinčių didelį darbo stažą (15 – 20 metų), ir elgesio problemų atsiradimo po vaiko persirgtos ligos yra statistiškai patikima priklausomybė ($\chi^2=33,647$, $df=8$, $p=0,000$, $N=100$). Ikimokyklinių įstaigų pedagogų nuomone, tėvų skyrybos glaudžiai susijusios su vaiko elgesio problemų atsiradimu (tarp pedagogų 15 – 20 metų darbo trukmės ir elgesio problemų atsiradimo po tėvų skyrybų yra statistiškai patikima priklausomybė - $\chi^2=24,547$, $df=8$, $p=0,002$, $N=100$).

Mokslininkai (Plužek, 1996; Butvilas, 2004) pabrėžia, kad vaikai gali susidurti su krizėmis, kurios nulemia elgesio pokyčius, esant šioms situacijoms: tėvų skyrybos, artimo žmogaus netektis, paties vaiko ar jam artimo žmogaus liga, staigūs aplinkos pokyčiai (persikraustymas į naują butą, miestą, šalį, darželio pakeitimas ar jo lankymo pradžia). Tyrime išaiškėjo, kad darželio lankymas, vaiko persirgta liga ir artimų žmonių liga neturi reikšmės ikimokyklinuko elgesio problemų atsiradimui. Tuo įsitikinę 17% aukštesnįjį išsilavinimą turintys pedagogai. Aukštąjį išsilavinimą turintys specialistai įsitikinę, kad darželio lankymas (59%), artimųjų liga (65%) ir vaiko persirgta liga (50%) neturi reikšmės ikimokyklinio amžiaus vaiko elgesio pokyčiams. Specialistai su aukštesniu (19%) ir aukštesniu (62%) išsilavinimu teigia, kad vaikų elgesio problemų atsiradimui svarbios tėvų skyrybos. Pritaikius suderinamumo kriterijų χ^2 (Chi - kvadrata) nepavyko rasti statistiškai patikimos priklausomybės tarp ikimokyklinių įstaigų pedagogų išsilavinimo ir vaiko, išgyvenančio tėvų skyrybas, elgesio problemų atsiradimo laiko.

Pedagogų požiūris į vaiko problemų atsiradimo laiką pagal jų kvalifikaciją, darbo trukmę ir išsilavinimą

Kvalifikacinė kategorija	Darželio lankymas			Tėvų skyrybos			Artimųjų liga			Vaiko persirgta liga			Stiprūs įspūdžiai		
	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau
Auklėtoja		10	2	7	3	2	7	3	2	7	3	2	6	1	5
Vyresnioji auklėtoja	5	50	17	58	6	8	58	6	8	58	6	8	34*	22	16
Metodininkė		16		16			16			16			6	10	
Darbo trukmė	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau
Iki 5 metų		7	2	4	3	2		7	2		8	1	2	2	5
Nuo 5 iki 10 metų		4	5	5		4		6	3	1	5	3	4	2	3
Nuo 10 iki 15 metų	1	10	3	12	1	1		11	3		10	4	8	3	3
Nuo 15 iki 20 metų		41*	2	39*	3	1		42	1	5	37**	1	23	17	3
Daugiau kaip 20 metų	4	14	7	21	2	2		16	9	10	7	8	9	9	7
Išsilavinimas	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau
Aukštesnysis	3	17	2	19	2	1		17	5	2	17	3	16	3	3
Aukštasis	2	59	17	62	7	9		65	13	14	50	14	30	30	18

*Statistinio reikšmingumo lygmuo $p < 0,05$

** Statistinio reikšmingumo lygmuo $p = 0,01$

Ikimokyklinio amžiaus vaiko bendravimo su bendraamžiais ypatumai po tėvų skyrybų (trečias klausimų blokas). Specialistai pažymi, kad ikimokyklinio amžiaus vaiko bendravimui su bendraamžiais po tėvų skyrybų būdingas: nedraugiškumas (skundimas, priekabiavimas), polinkis įsakinėti, dažni konfliktai, peštynės (žr. 4 priede).

7% auklėtojų, 46% vyresniųjų auklėtojų ir 16% metodininkių paneigia nuomonę, kad ikimokyklinio amžiaus vaikai po tėvų skyrybų užsisklendžia savyje, vengia bendrauti su bendraamžiais (tarp respondentų nurodytos vyresniosios auklėtojos kvalifikacijos ir vaiko negebėjimo pritapti prie bendraamžių (jų vengimo) po tėvų skyrybų yra priklausomybė - $\chi^2=16,057$, $df=4$, $p=0,003$, $N=100$).

41% pedagogų, turinčių 15 - 20 metų darbo praktiką ikimokyklinėse įstaigose, mano, kad vaikai turi draugų darželyje, bet ikimokyklinukų bendravimui trūksta draugiškumo, jie konfliktuoja. 41% specialistų paneigia nuomonę, kad ikimokyklinio amžiaus vaikai po tėvų skyrybų vengia bendraamžių, nuo jų atsiriboja (tarp respondentų nurodytos 15 – 20 metų darbo trukmės ir vaikų negebėjimo pritapti prie bendraamžių (jų vengimo) yra statistiškai patikima priklausomybė - $\chi^2=48,884$, $df=8$, $p=0,000$, $N=100$) (žr. 5 lentelę). Didelę darbo patirtį turintys ikimokyklinių įstaigų specialistai geba geriau pažinti savo ugdytinius, aiškintis jų vienokius ar kitokius poelgius, analizuoti tai, ką pastebi vaikų elgesyje. Jie iš pedagogų tarpo išsiskiria ypatingu jautrumu, įžvalgumu ir supratimu, kaip ikimokyklinuko jausmų bei minčių sąveika veikia jo elgesį, kaip ji atsiskleidžia šiam amžiaus tarpsniui svarbiausioje veikloje – žaidžiant.

Pedagogai, turintys aukštesnįjį ir aukštąjį išsilavinimą, pastebi, kad ikimokyklinio amžiaus vaikų bendravimui su bendraamžiais po tėvų skyrybų būdingi tokie požymiai: negebėjimas bendrauti draugiškai, polinkis bendraamžiams įsakinėti, konfliktai su bendraamžiais, pešimasis. 22% pedagogų, turinčių aukštesnįjį išsilavinimą, ir 69% - aukštąjį, pripažįsta, kad ugdytiniai turi draugų ikimokyklinėje įstaigoje. Specialistai tiek su aukštuoju, tiek su aukštesniuoju išsilavinimu paneigia vyraujančią nuomonę, kad ikimokyklinukai po tėvų skyrybų vengia bendraamžių ir užsisklendžia savyje. Tai rodo, kad iširus šeimai ikimokyklinio amžiaus vaikai nepraranda noro bendrauti su bendraamžiais, nes ikimokyklinių įstaigų pedagogai geba sukurti šiltą, jaukią aplinką, neleidžiančią vaikams vienas kito įžeidinėti ir žeminti. Pritaikius suderinamumo kriterijų χ^2 (Chi - kvadrata) nepavyko rasti statistiškai patikimos priklausomybės tarp ikimokyklinių įstaigų pedagogų išsilavinimo ir ikimokyklinio amžiaus vaikų bendravimo su bendraamžiais ypatumų po tėvų skyrybų.

5 lentelė

Pedagogų požiūris į vaiko bendravimą su bendraamžiais pagal jų kvalifikaciją, darbo trukmę ir išsilavinimą

Kvalifikacinė kategorija	Turėjimas draugų ikimokyklinėje įstaigoje			Draugiškas bendravimas su bendraamžiais			Įsakinėjimas bendraamžiams			Konfliktai su bendraamžiais			Paklusimas bendraamžių valiai			Nesugebėjimas pritaipyti prie bendraamžių			Pešimasis su bendraamžiais		
	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X
Auklėtoja	11		1	3	5	4	4	3	5	5	2	5	2	5	5		7	5	7	2	3
Vyresnioji auklėtoja	64	6	2	21	32	19	28	26	18	43	14	15	3	45	24	15	46*	11	48	14	10
metodininkė	16			4	12		12	4	12	4			4	12			16		12	4	
Darbo trukmė	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X
Iki 5 metų	8		1	2	3	4	3	1	5	3	1	5	1	3	5		4	5	5	1	3
Nuo 5 iki 10	8	1		3	3	3	1	3	5	4	1	4		4	5	2	5	2	6	1	2
Nuo 10 iki 15	14			4	6	4	7	4	3	7	4	3	2	8	4	1	10	3	8	4	2
Nuo 15 iki 20	41		2	9	31	3	23	18	2	32	9	2	36	4			41**	2	33	9	1
Daugiau kaip 20 metų	20	5		10	6	9	10	7	8	14	5	6	11	11	12	12	9	4	15	5	5
Išsilavinimas	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X
Aukštesnysis	22			4	13	5	10	8	4	17	2	3	4	13	5	2	17	3	17	2	3
Aukštasis	69	6	3	24	36	18	34	25	19	43	18	17	5	49	24	13	52	13	50	18	10

*Statistinio reikšmingumo lygmuo $p < 0,05$

T – taip.

** Statistinio reikšmingumo lygmuo $p = 0,01$

N – ne.

X – nežinau.

Vaiko bendravimas su suaugusiais (ketvirtas klausimų blokas). Ikimokyklinių įstaigų ugdytojai pabrėžia, kad ikimokyklinukai iširus šeimai nevengia bendrauti su suaugusiais: dalijasi su jais išpūdžiais, išgyvenimais ir svajonėmis, prašo jų patarimų bei pagalbos (žr. 5 priedą).

7% auklėtojų, 57% vyresniųjų auklėtojų ir 16% metodininkių pabrėžia, kad vaikai, išgyvenantys psichologinę traumą, turi bendravimo problemų (žr. 6 lentelę). Vyresniosios auklėtojos teigia, kad vaikai ir po tėvų skyrybų noriai bendrauja su suaugusiais (67%), dalijasi su jais išpūdžiais, išgyvenimais, svajonėmis (47%) ir paneigia nuomonę, kad vaikai įkyriai sekioja paskui suaugusįjį (37%) ir vengia bendrauti su jais (62%). Tarp turimos vyresniosios auklėtojos kvalifikacinės kategorijos ir ikimokyklinukų noro bendrauti su suaugusiais po tėvų skyrybų yra statistiškai patikima priklausomybė - $\chi^2=50,917$, $df=4$, $p=0,000$, $N=100$. Vyresniosios auklėtojos paneigia nuomonę, kad vaikai po šeimos iširimo praranda savarankiškumą, pasitikėjimą savo jėgomis ir įkyriai sekioja paskui suaugusįjį (tarp požymių yra statistiškai patikima priklausomybė - $\chi^2=22,020$, $df=4$, $p=0,000$, $N=100$) ir visuomenėje paplitusį požiūrį, kad vaikai po tėvų skyrybų praranda pasitikėjimo jausmą brangiausiems žmonėms - tėvams, o taip pat ir visiems kitiems suaugusiesiems (tarp požymių yra statistiškai patikima priklausomybė - $\chi^2=50,944$, $df=4$, $p=0,000$, $N=100$).

Tyrimu nustatyta, kad specialistai, turintys didelę pedagoginio darbo praktiką ikimokyklinėse įstaigose (15 – 20 metų), geba ugdytinius, išgyvenančius psichologinę traumą – tėvų skyrybas, prakalbinti, kad vaikai pasidalintų išpūdžiais, išgyvenimais, svajonėmis (tarp požymių yra priklausomybė - $\chi^2=22,522$, $df=8$, $p=0,004$, $N=100$). Šie pedagogai teigia, kad ikimokyklinukai po tėvų skyrybų turi bendravimo problemų (tarp 15 – 20 metų darbo trukmės ir ikimokyklinukų bendravimo problemų turėjimo yra priklausomybė - $\chi^2=26,889$, $df=8$, $p=0,001$, $N=100$). Didelę pedagoginio darbo patirtį (15 – 20 metų) turintys pedagogai paneigia nuomonę, kad vaikai po tėvų skyrybų praranda savarankiškumą, pasitikėjimą savo jėgomis ir įkyriai sekioja paskui suaugusįjį (statistiškai patikima priklausomybė - $\chi^2=37,069$, $df=8$, $p=0,000$, $N=100$). Galima daryti prielaidą, kad pedagogai, turintys didelę darbo su ikimokyklinukais praktiką, turi nemažą socialinę patirtį, pedagoginių ir psichologinių žinių, kaip padėti vaikui įveikti tėvų skyrybų sukeltą krizę, ir, svarbiausia, geba ikimokyklinėje įstaigoje sukurti pastovią, jaukią aplinką, kurioje visuomet vyrauja tvarka, pastovios taisyklės, kurios priešingai nei iširusioje šeimoje, leidžia vaikui pasijusti saugiam.

Nustatyta, kad ugdytiniai dalijasi su pedagogais išpūdžiais, išgyvenimais ir svajonėmis (tai išvelgia 20% pedagogų, turinčių aukštesnįjį ir 41% aukštąjį išsilavinimą). Tarp ikimokyklinių įstaigų pedagogų aukštojo išsilavinimo ir vaiko noro dalintis su suaugusiuoju išpūdžiais, išgyvenimais, svajonėmis yra priklausomybė - $\chi^2=10,785$, $df=2$, $p=0,005$, $N=100$.

Pedagogų požiūris į vaiko bendravimą su suaugusiais pagal jų kvalifikaciją, darbo trukmę ir išsilavinimą

Kvalifikacinė kategorija	Vaiko noras bendrauti su suaugusiais			Dalijimasis išpūdžiais, išgyvenimais, svajonėmis			Prašymas suaugusiojo pagalbos ir patarimų			Įkyrus sekiojimas paskui suaugusįjį			Vengimas bendrauti su suaugusiais			Bendravimo problemų turėjimas		
	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau
Auklėtoja	8	2	2	8	2	2	8	2	2		7	5	2	7	3	7		5
Vyresnioji auklėtoja	67**		5	47	18	7	49	18	5	24	37**	11		62**	10	57	3	12
Metodininkė	6	10		6	10		12	4			16		10	6		16		
Darbo trukmė	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau
Iki 5 metų	6	1	2	5	2	2	5	2	2		4	5	1	5	3	4		5
Nuo 5 iki 10	7	2		3	2	4	5	2	2	2	5	2		7	2	5	2	2
Nuo 10 iki 15	11	2	1	11	3		11	3		3	8	3	2	11	1	11		3
Nuo 15 iki 20	37	4	2	28*	12	3	30	11	2	5	36**	2	4	37	2	40*		3
Daugiau kaip 20 metų	20	5		14	11		18	6	1	14	7	4	5	15	5	20	1	4
Išsilavinimas	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau
Aukštesnysis	19	2	1	20	2		19	2	1	2	15	5	2	15	5	17		5
Aukštasis	62	10	6	41*	28	9	50	22	6	22	45	11	10	60	8	63	3	12

*Statistinio reikšmingumo lygmuo $p < 0,05$

** Statistinio reikšmingumo lygmuo $p = 0,01$

Pedagogų reakcija į vaiko elgseną (penktasis klausimų blokas). 10% auklėtojų, 60% vyresniųjų auklėtojų ir 16% metodininkių ugdytinių elgesys neramina; 11% auklėtojų, 60% vyresniųjų auklėtojų ir 16% metodininkių ugdytinių elgesys po tėvų skyrybų kelia rimtų problemų: ugdomojoje veikloje, prisitaikant prie grupės taisyklių, bendraujant ir bendradarbiaujant su bendraamžiais bei suaugusiais. Ikimokyklinių įstaigų specialistai tolerantiški ugdytinių atžvilgiu: jie stengiasi nesusierzinti ir neišsižeisti dėl netinkamo vaikų elgesio (žr. 6 priedą). Toks požiūris palankus bendradarbiavimo santykiams kurti sprendžiant ugdytinių problemas, iškilusias po tėvų skyrybų. Šiuolaikinėje žinių visuomenėje ikimokyklinio ugdymo pedagogai – „dvigubi specialistai“ (Litvinienė, 2002), nes privalo dirbti ne tik su vaikais, bet ir su jų tėvais.

Tyrimu nustatyta, kad didelę darbo patirtį (15 – 20 metų) turintys specialistai geba nesusierzinti ir neišsižeisti dėl netinkamo vaikų elgesio: riksmų, skundų, konfliktų, peštynių. Tarp respondentų nurodytos pedagoginio darbo trukmės (15 – 20 metų) ir erzinančios ikimokyklinuko elgsenos yra statistiškai patikima priklausomybė - $\chi^2=47,674$, $df=8$, $p=0,000$, $N=100$. Taip pat pastebima priklausomybė tarp tiriamųjų nurodytos darbo trukmės (15 – 20 metų) ir gebėjimo neišsižeisti dėl ugdytinių elgesio - $\chi^2=10,845$, $df=4$, $p=0,028$, $N=100$ (žr. 7 lentelę). Didelę darbo patirtį turintys pedagogai, yra labiau pavargę ir nervingesni už jaunos specialistus. Deja, jie turi didelę socialinę patirtį, pedagoginių ir psichologinių žinių, – tai jiems leidžia nugalėti susierzinimą, pyktį, nuovargį ir šalinti vaikų, išgyvenančių psichologinę traumą, problemas.

20% aukštesnųjų ir 66% aukštąjį išsilavinimą turinčių pedagogų ikimokyklinio amžiaus vaikų elgesys po tėvų skyrybų neramina. Specialistai, turintys aukštąjį išsilavinimą, neabejingi vaikų, išgyvenančių tėvų skyrybas, problemoms, jie jaudinasi dėl ugdytinių ateities (tarp požymių yra priklausomybė - $\chi^2=7,288$, $df=2$, $p=0,026$, $N=100$). Tai labai svarbu siekiant bendradarbiauti su šeima, sprendžiant vaiko problemas, iškilusias po šeimos iširimo.

Pedagogų reakcija į vaiko elgseną pagal jų kvalifikaciją, darbo trukmę ir išsilavinimą

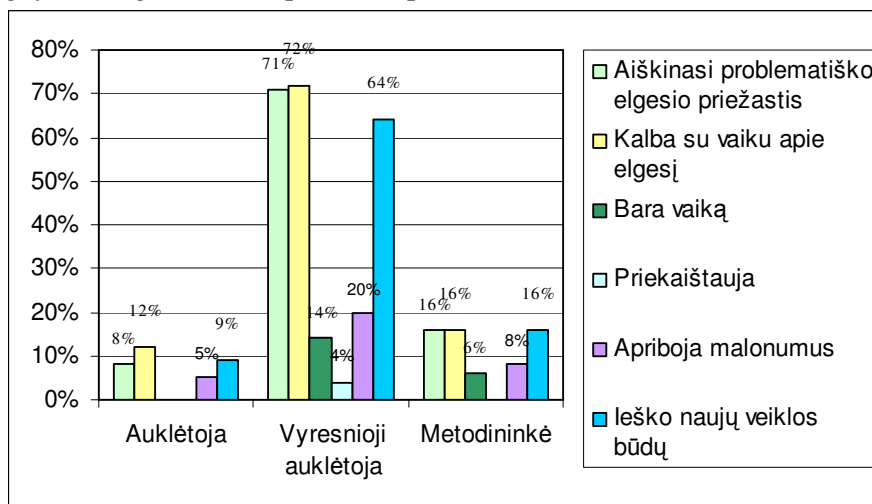
Kvalifikacinė kategorija	Neramina			Erzina			Žeidžia			Mažai jaudina			Jokių problemų nekelia		
	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau
Auklėtoja	10		2	1	6	5		9	3		10	2		11	1
Vyresnioji auklėtoja	60	2	10	8	50	14		60	12	2	66	4	2	60	10
Metodininkė	16			6	10			16			16			16	
Darbo stažas	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau
Iki 5 metų	7		2	1	3	5		6	3		7	2		8	1
Nuo 5 iki 10	5		4	1	4	4		5	4		9			7	2
Nuo 10 iki 15	12		2		11	3		12	2		13	1		13	1
Nuo 15 iki 20	40	1	2	1	39**	3		40*	3		43		2	39	2
Daugiau kaip 20 metų	22	1	2	12	9	4		22	3	2	20	3		20	5
Išsilavinimas	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau
Aukštesnysis	20		2	2	17	3		17	5	2	19	1		18	4
Aukštasis	66	2	10	13	49	16		68	10		73*	5	2	69	7

*Statistinio reikšmingumo lygmuo $p < 0,05$

** Statistinio reikšmingumo lygmuo $p = 0,01$

Poveikio priemonės vaiko probleminiam elgesiui šalinti (šeštasis klausimų blokas).

Pedagogų požiūris į poveikio priemones ikimokyklinuko probleminiam elgesiui šalinti pateiktas 7 priede. Tyrime atskleista, kad 8% auklėtojų, 71% vyresniųjų auklėtojų ir 16% metodininkių aiškinasi ugdytinių problematiško elgesio priežastis. Poveikio priemonės vaiko probleminiam elgesiui šalinti pagal specialistų turimą kvalifikacinę kategoriją pavaizduotos 5 paveiksle. Tarp respondentų nurodytos vyresniosios auklėtojos kvalifikacinės kategorijos ir vaikų problematiško elgesio priežasčių aiškinimosi yra statistiškai patikima priklausomybė ($\chi^2=23,099$, $df=2$, $p=0,000$, $N=100$). Vyresniosios auklėtojos įsitikinusias, kad vaiko barimas nepadaeda pašalinti problemų keliančio elgesio (statistiškai patikima priklausomybė - $\chi^2=17,750$, $df=4$, $p=0,001$, $N=100$). Tai rodo, kad vyresniosios auklėtojos geba ne tik tinkamai organizuoti ugdymo procesą, bet ir tyrinėti, analizuoti savo ugdytinių elgesį, ieškoti problemų priežasčių.

5 pav. Poveikio priemonės vaiko probleminiam elgesiui šalinti pagal specialistų turimą kvalifikacinę kategoriją

Ikimokyklinių įstaigų specialistai, turintys didelę darbo patirtį (15 – 20 metų) mano, kad dirbant su vaikais, patyrusiais psichologinę traumą, būtina aiškintis problematiško elgesio priežastis (statistiškai patikima priklausomybė $\chi^2=33,006$, $df=4$, $p=0,000$, $N=100$). Jie mano, kad barimas – neveiksminga priemonė šalinant ikimokyklinukų elgesio problemoms po tėvų skyrybų. Tarp respondentų nurodytos pedagoginio darbo trukmės (15 – 20 metų) ir vaiko barimo už netinkamą elgesį yra statistiškai patikima priklausomybė ($\chi^2=43,670$, $df=8$, $p=0,000$, $N=100$). Pedagogai renkasi, kaip itin veiksmingą poveikio priemonę vaikų probleminiam elgesiui šalinti – naujų veiklos būdų, padedančių atsiskleisti ugdytinių gerosioms savybėms, paiešką (tarp nurodytos 15 – 20 metų darbo trukmės ir ieškojimo naujų veiklos būdų, padedančių atsiskleisti ugdytinių gerosioms savybėms, yra statistiškai patikima priklausomybė - $\chi^2=28,768$, $df=8$, $p=0,000$, $N=100$) (žr. 8 lentelę).

Pažymėtina, kad 21% pedagogių, turinčių aukštesnį ir 74% aukštąjį išsilavinimą, aiškinasi vaikų problematiško elgesio priežastis. Toks požiūris palankus bendradarbiavimo santykiams kurti sprendžiant ugdytinių problemas, iškilusias po šeimos iširimo. Pritaikius suderinamumo kriterijų χ^2 (Chi - kvadrata) nepavyko rasti statistiškai patikimos priklausomybės tarp pedagogų išsilavinimo ir poveikio priemonių vaiko probleminiam elgesiui šalinti.

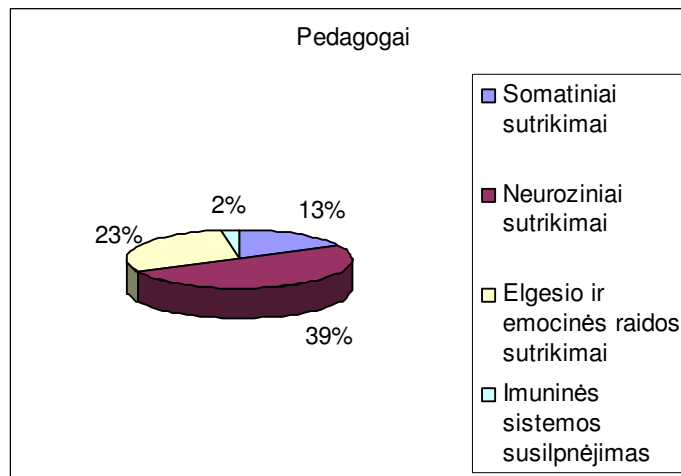
Pedagogų požiūris į poveikio priemonės vaiko probleminei elgesiui šalinti pagal jų kvalifikaciją, darbo trukmę ir išsilavinimą

Kvalifikacinė kategorija	Problematisko elgesio priežasčių aiškinimasis			Kalbėjimas su vaiku apie elgesį			Barimas			Priekaištavimas			Malonumų apribojimas			Naujų veiklos būdų paieška		
	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau
Auklėtoja	8		4	12				7	5		7	5	5	3	4	9		3
Vyresnioji auklėtoja	71**		1	72			14	52*	6	4	53	15	20	38	14	64	6	2
Metodininkė	16			16			6	10			16		8	8		16		
Darbo trukmė	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau
Iki 5 metų	5		4	9				4	5		4	5	2	3	4	5	1	3
Nuo 5 iki 10	9			9			4	5			5	4	2	5	2	7		2
Nuo 10 iki 15	14			14			2	10	2	1	11	2	5	6	3	13	1	
Nuo 15 iki 20	43**			43			2	38**	3		39	4	17	22	4	39**	4	
Daugiau kaip 20 metų	24		1	25			12	12	1	3	17	5	7	13	5	25		
Išsilavinimas	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau
Aukštesnysis	21		1	22			5	15	2	2	16	4	13	5	4	22		
Aukštasis	74		4	78			15	54	9	2	60	16	20	44	14	67	6	5

*Statistinio reikšmingumo lygmuo $p < 0,05$

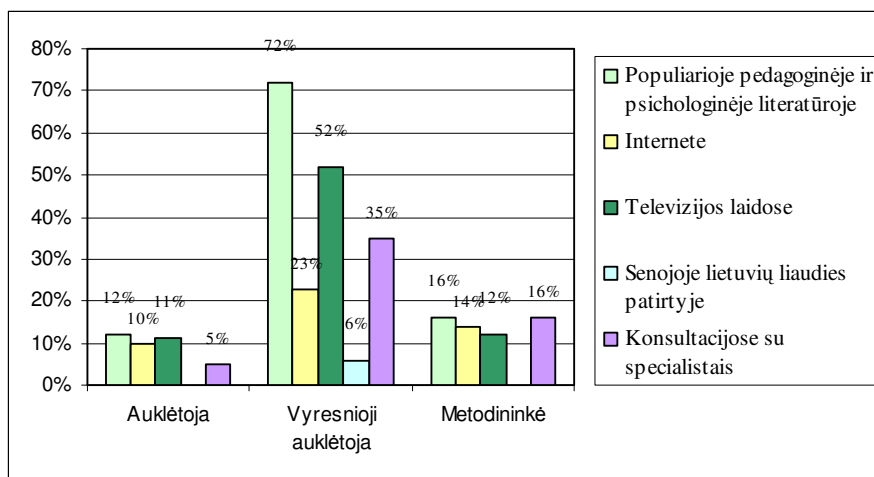
** Statistinio reikšmingumo lygmuo $p = 0,01$

Vaiko sveikatos problemos, išryškėjusios po tėvų skyrybų (septintasis klausimų blokas). Pedagogų požiūris į ikimokyklinuko sveikatos problemas po šeimos iširimo pateiktas 8 priede. 77% specialistų pabrėžia, kad po tėvų skyrybų ikimokyklinukams išryškėja sveikatos problemos (tai teigia 9% auklėtojų, 52% vyresniųjų auklėtojų, 16% metodininkių; 14% specialistų, turinčių aukštesnį ir 63% - aukštą išsilavinimą), o 23% mano, kad tėvų skyrybos neturi reikšmės vaikų sveikatos pokyčiams. Tarp didelę pedagoginę patirtį (15 – 20 metų) turinčių specialistų ir vaiko sveikatos problemų atsiradimo po tėvų skyrybų yra priklausomybė - $\chi^2=11,698$, $df=4$, $p=0,020$, $N=100$. Tyrimu atskleista, kad specialistai išskiria šias ikimokyklinio amžiaus vaikų sveikatos problemas, susijusias su šeimos iširimu: neurozinius sutrikimus, elgesio ir emocinės raidos sutrikimus, somatinius sutrikimus, imuninės sistemos susilpnėjimą (žr. 6 pav.).

6 pav. Pedagogų požiūris į vaiko sveikatos problemas po tėvų skyrybų

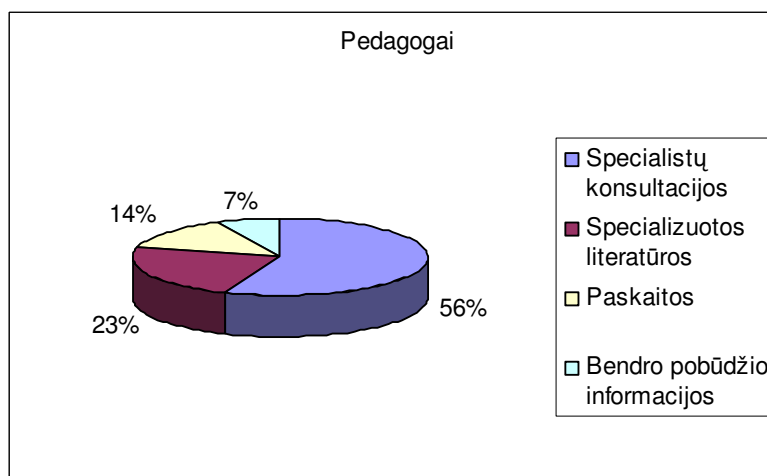
Informacijos reikalingos, sprendžiant vaiko problemas po tėvų skyrybų, paieškos būdai (aštuntasis klausimų blokas). Ikimokyklinių įstaigų pedagogai informacijos reikalingos, sprendžiant vaiko problemas po šeimos iširimo, ieško: populiarioje pedagoginėje – psichologinėje literatūroje, internete, televizijos laidose, senojoje lietuvių liaudies patirtyje, konsultacijose su specialistais (žr. 9 priedą). Tyrimu atskleista, kad vyresniosios auklėtojos informacijos neieško internete, bet mieliau konsultuojasi su specialistais. Statistiškai patikima priklausomybė yra tarp respondentų nurodytos vyresniosios auklėtojos kvalifikacinės kategorijos ir informacijos paieškos internete ($\chi^2=23,447$, $df=2$, $p=0,000$, $N=100$) ir tarp vyresniosios auklėtojos kvalifikacinės kategorijos bei informacijos paieškos specialistų konsultacijose ($\chi^2=15,167$, $df=2$, $p=0,001$, $N=100$). Tai rodo, kad didžioji dauguma vyresniosios auklėtojos kvalifikaciją turinčių pedagogų yra vyresnio amžiaus, ikimokyklinės įstaigos nepakankamai aprūpintos kompiuteriais, specialistų kompiuterinio raštingumo kompetencija žema, dėl to jie vengia šios informavimo priemonės. Informacijos reikalingos, sprendžiant vaiko problemas po tėvų skyrybų, paieškos būdai pagal specialistų turimą kvalifikacinę kategoriją pavaizduoti 7 paveiksle.

7 pav. Informacijos reikalingos, sprendžiant vaiko problemas po tėvų skyrybų, paieškos būdai pagal specialistų turimą kvalifikacinę kategoriją

Aukštąjį išsilavinimą turintys specialistai informacijos neieško senojoje lietuvių liaudies išmintyje (statistiškai patikima priklausomybė $\chi^2=13,993$, $df=1$, $p=0,000$, $N=100$), nes senosios vaikų auklėjimo tradicijos nebeatitinka šių dienų auklėjimo teorijų humanistinio požiūrio į ugdytinį. Tarp aukštąjį išsilavinimą turinčių pedagogų ir informacijos paieškos konsultacijose su specialistais yra priklausomybė - $\chi^2=6,694$, $df=1$, $p=0,010$, $N=100$ (žr. 9 lentelę). Pritaikius suderinamumo kriterijų χ^2 (Chi - kvadrata) nepavyko rasti statistiškai patikimos priklausomybės tarp pedagogų darbo trukmės ir informacijos reikalingos, sprendžiant vaiko problemas po tėvų skyrybų, paieškos būdų.

Ikimokyklinių įstaigų specialistai teigia, kad jie nėra pasirengę įveikti išsiskyrusių šeimų vaikų problemas, jiems reikalingos specialistų (psichologų, socialinių pedagogų) konsultacijos, specializuota literatūra, paskaitos, bendro pobūdžio informacija. Tyrimo rezultatai apie pedagogams reikalingą informaciją, siekiant spręsti ugdytinių, išgyvenančių psichologinę traumą, problemas pavaizduotas 8 paveiksle.

8 pav. Pedagogams reikalinga informacija

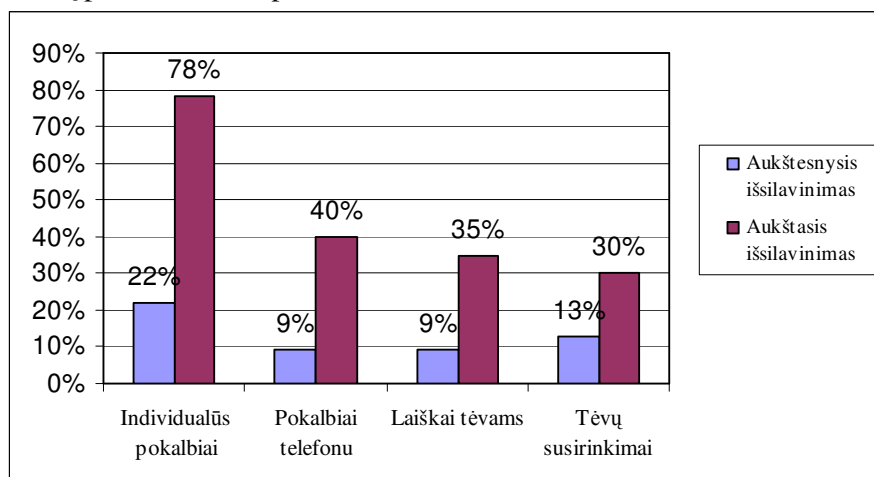
Pedagogų požiūris į informacijos paiešką pagal jų kvalifikaciją, darbo trukmę ir išsilavinimą

Kvalifikacinė kategorija	Populiari pedagoginė, psichologinė literatūra			Internetas			Televizijos laidos			Senoji lietuvių liaudies patirtis			Konsultacijos su specialistais			Kita		
	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau
Auklėtoja	12			10	2		11	1			12		5	7			12	
Vyresnioji auklėtoja	72			23	49*		52	20		6	66		37*	35			72	
Metodininkė	16			14	2		12	4			16		16				16	
Darbo trukmė	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau
Iki 5 metų	9			6	3		7	2			9		5	4			9	
Nuo 5 iki 10	9			3	6		5	4			9		2	7			9	
Nuo 10 iki 15	14			8	6		12	2		1	13		6	8			14	
Nuo 15 iki 20	43			20	23		30	13		1	42		27	16			43	
Daugiau kaip 20 metų	25			10	15		21	4		4	21		16	9			25	
Išsilavinimas	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau
Aukštesnysis	22			15	7		21	1		5	17		7	15			22	
Aukštasis	78			32	46		54	24		1	77**		49*	29			78	

*Statistinio reikšmingumo lygmuo $p < 0,05$

** Statistinio reikšmingumo lygmuo $p = 0,01$

Specialistų poreikis informuoti tėvus apie vaiko elgesio problemas (devintasis klausimų blokas). Specialistų poreikis informuoti tėvus apie ikimokyklinuko problemas pateiktas 10 priede. Tyrimu nustatyta, kad 9% auklėtojų, 70% vyresniųjų auklėtojų ir 16% metodininkių nuolat informuoja tėvus apie ugdytinių elgesio problemas. 4% auklėtojų, 45% vyresniųjų auklėtojų ir 12% metodininkių teigimu - tėvai per mažai domisi vaikų elgesiu ikimokyklinėje įstaigoje. Vyresniosios auklėtojos įsitikinusias, kad būtina informuoti tėvus apie vaiko problematišką elgesį (priklausomybė - $\chi^2=16,071$, $df=4$, $p=0,003$, $N=100$), nors tėvai ir ne itin domisi vaiko elgesiu darželyje (priklausomybė - $\chi^2=10,404$, $df=4$, $p=0,034$, $N=100$) (žr.10 lentelę). Vyresniosios auklėtojos teigia, kad netinkamos tėvų informavimo priemonės apie vaiko elgesio problemas yra pokalbiai telefonu (statistiškai patikima priklausomybė - $\chi^2=19,857$, $df=2$, $p=0,000$, $N=100$), laiškai tėvams (statistiškai patikima priklausomybė - $\chi^2=24,637$, $df=2$, $p=0,000$, $N=100$) ir tėvų susirinkimai (statistiškai patikima priklausomybė - $\chi^2=25,767$, $df=2$, $p=0,000$, $N=100$). Didelę darbo patirtį (15 – 20 metų) turintys pedagogai mano, kad būtina tuoj pat informuoti tėvus apie vaiko problematišką elgesį (tarp pedagogų 15 – 20 metų darbo trukmės ir tėvų informavimo poreikio apie vaiko problematišką elgesį yra priklausomybė - $\chi^2=26,692$, $df=8$, $p=0,001$, $N=100$). Tyrime išryškėjo, kad netinkamas būdas informuoti tėvus apie vaiko elgesio problemas telefonu (statistiškai patikima priklausomybė tarp respondentų nurodyto 15 – 20 metų darbo trukmės ir tėvų informavimo apie vaiko elgesio problemas telefonu - $\chi^2=33,514$, $df=4$, $p=0,000$, $N=100$), o pedagogai, dirbantys daugiau kaip 20 metų ikimokyklinėse įstaigose, pabrėžia, kad netinka tėvus informuoti apie vaiko problemas rašant laiškus (statistiškai patikima priklausomybė tarp didesnės nei 20 metų pedagoginio darbo trukmės ir nurodyto tėvų informavimo laiškais - $\chi^2=25,690$, $df=4$, $p=0,000$, $N=100$). Išaiškėjo, kad 22% pedagogų, turinčių aukštesnį išsilavinimą ir 73% - aukštąjį, pastoviai informuoja tėvus apie ugdytinių elgesio problemas. Ikimokyklinėse įstaigose dirbantys specialistai įsitikinę, kad tėvai nepakankamai domisi vaikų elgesiu darželyje (tai teigia 13% aukštesnį išsilavinimą turinčių pedagogų ir 48% - aukštąjį). Pritaikius suderinamumo kriterijų χ^2 (Chi - kvadrata) nepavyko rasti statistiškai patikimos priklausomybės tarp pedagogų išsilavinimo ir poreikio informuoti tėvus apie vaiko elgesio problemas. Specialistų poreikis informuoti tėvus pagal turimą išsilavinimą pavaizduotas 9 paveiksle.

9 pav. Specialistų poreikis informuoti tėvus pagal turimą išsilavinimą

Pedagogų požiūris į tėvų informavimo poreikį pagal jų kvalifikaciją, darbo trukmę ir išsilavinimą

Kvalifikacinė kategorija	Tėvų domėjimasis vaikų darželyje			Individualūs pokalbiai su tėvais			Pokalbiai telefonu			Laiškai tėvams			Tėvų susirinkimai			Kita			Tėvų informavimas apie vaiko problematišką elgesį		
	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X
Auklėtoja	5	4	3	12			5	7		5	7		5	7			12		9		3
Vyresnioji auklėtoja	10	45*	17	72			28	44**		23	49**		22	50**			72		70*	1	1
Metodininkė	4	12		16			16			16			16				16		16		
Darbo trukmė	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X
Iki 5 metų	4	2	3	9			3	6		2	7		3	6			9		6		3
Nuo 5 iki 10	3	4	2	9			1	8		1	8		2	7			9		9		
Nuo 10 iki 15	2	8	4	14			5	9		5	9		3	11			14		13		1
Nuo 15 iki 20	3	36	4	43			35*	8		31	12		25	18			43		43*		
Daugiau kaip 20 metų	7	11	7	25			5	20		5	20**		10	15			25		24	1	
Išsilavinimas	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X
Aukštesnysis	2	13	7	22			9	13		9	13		13	9			22		22		
Aukštasis	17	48	13	78			40	38		35	43		30	48			78		73	1	4

*Statistinio reikšmingumo lygmuo $p < 0,05$

** Statistinio reikšmingumo lygmuo $p = 0,01$

T - taip

N – ne

X – nežinau

Specialistų požiūris į ikimokyklinio amžiaus vaiko, išgyvenančio tėvų skyrybas, pedagogines psichologines charakteristikas ir pagalbos galimybes nevienareikšmiškas. Pažymėtinos kai kurios tendencijos ir **prielaidos**:

- Specialistai pripažįsta, kad po šeimos iširimo vaikų protestas prieš netinkamus tėvų tarpusavio santykius, pasireiškia elgesio pokyčiais – agresyvumu ($p=0,010$), irzlumu ($p=0,010$). Didelę pedagoginio darbo patirtį turintys pedagogai (15 – 20 metų), paneigia visuomenėje vyraujančią nuomonę, kad ikimokyklinukai, išgyvenantys skyrybų sukeltą psichologinę krizę, kalba netiesą ($p=0,000$). Specialistai pastebi, kad tėvų skyrybos ($p=0,002$) ir stiprūs išpūdžiai - konfliktai, barniai šeimoje ($p=0,013$) - tiesiogiai susiję su vaiko elgesio problemų atsiradimu.
- Specialistai paneigia nuomonę, kad ikimokyklinio amžiaus vaikai po tėvų skyrybų užsisklendžia savyje ($p=0,004$), vengia bendrauti su bendraamžiais ir suaugusiais ($p=0,000$), kad praranda savarankiškumą ir pasitikėjimą savo jėgomis ($p=0,000$).
- Ikimokyklinių įstaigų specialistai tolerantiški ugdytinių atžvilgiu: jie stengiasi nesusierzinti ($p=0,000$) ir neišsižeisti ($p=0,028$) dėl netinkamo vaikų elgesio. Toks požiūris palankus bendradarbiavimo santykiams kurti sprendžiant ugdytinių problemas, iškilusias po šeimos iširimo. Pedagogai aiškinasi ikimokyklinio amžiaus vaikų problematiško elgesio priežastis ($p=0,000$), daug kalba su vaikais apie elgesį (100%). Barimą atmeta ($p=0,000$), kaip netinkamą poveikio priemonę vaikų probleminiam elgesiui šalinti, ir renkasi naujų veiklos būdų paiešką ($p=0,000$), padedančią atsiskleisti ugdytinių gerosioms savybėms.
- Specialistai išskiria tokias ikimokyklinio amžiaus vaikų sveikatos problemas ($p=0,020$), jų nuomone, tiesiogiai susijusias su tėvų skyrybomis: neurozinius sutrikimus (39%), elgesio ir emocinės raidos sutrikimus (23%), somatinius sutrikimus (13%), imuninės sistemos susilpnėjimą (2%).
- Ikimokyklinių įstaigų specialistai nėra pakankamai pasirengę priimti šių dienų iššūki – prisidėti prie socialinės problemos sprendimo – šeimos iširimo pasekmių vaikui šalinimo. Norint padėti įveikti šeimų, gyvenančių ne santuokoje, vaikų problemas, pedagogams reikalingos specialistų (psichologų, socialinių pedagogų) konsultacijos (56%), specializuota literatūra (23%), paskaitos (14%), bendro pobūdžio informacija (7%). Specialistai mano, kad iširus šeimai tėvai ne itin domisi ikimokyklinuko elgesiu, bet jie jaučia pareigą informuoti tėvus ($p=0,001$) apie vaiko problematišką elgesį ikimokyklinėje įstaigoje.

2.4. Tėvų požiūris į vaiko elgesio kaitą, nulemtą šeimos iširimo

Respondentai buvo paprašyti apibūdinti savo **vaiko elgesį po skyrybų** (pirmasis klausimų blokas tėvams). Visi tėvams, gyvenantiems ne santuokoje, pateikti klausimai apie ikimokyklinukus, išgyvenančius tėvų skyrybų sukeltas problemas, nagrinėjami trimis lygmenimis: lyties, amžius ir išsilavinimo. Trečdalis tėvų teigia, kad vaikams po skyrybų išryškėja elgesio problemos, o ketvirtadalis mano, kad tėvų skyrybos neturi reikšmės ikimokyklinuko elgesio problemų atsiradimui (žr. 12 priedą). Tai rodo, kad tėvams trūksta pedagoginių – psichologinių žinių, leidžiančių geriau pažinti savo vaiką ir jį kamuojančias problemas. Vyrauja nuomonė, kad dauguma vyrų po skyrybų su savo vaikais mažai bendrauja, matosi tik epizodiškai, beveik nedalyvauja jų auklėjimo procese, tai leidžia daryti prielaidą, kad vyrai nemato savo vaikų problemų, iškilusių po šeimos iširimo. Pritaikius suderinamumo kriterijų χ^2 (Chi - kvadrata) nepavyko rasti statistiškai patikimos priklausomybės tarp tėvų lyties (vyras ar moteris) ir gebėjimo išvelgti vaiko elgesio problemas (žr.11 lentelę). Tyrime dalyvavusios mamos pabrėžia, kad jų vaikai nekalba netiesos ($\chi^2=13,459$, $df=2$, $p=0,001$, $N=94$) ir nėra agresyvūs ($\chi^2=7,084$, $df=2$, $p=0,029$, $N=94$). Tai rodo, kad motinos iširus šeimai stengiasi surasti laiko bendravimui su vaiku, nori jį pažinti, deja, tam trūksta socialinės patirties, pedagoginių – psichologinių žinių. 30 – 35 metų amžiaus tėvai išvelgia vaikų elgesio problemas, išryškėjusias po tėvų skyrybų (tarp respondentų nurodyto 30 – 35 metų amžiaus ir vaiko elgesio problemų yra priklausomybė - $\chi^2=19,770$, $df=6$, $p=0,003$, $N=94$). Šio amžiaus tėvai neigia, kad jų vaikai yra agresyvūs (priklausomybė $\chi^2=15,157$, $df=6$, $p=0,019$, $N=94$) ir irzlūs (priklausomybė $\chi^2=21,646$, $df=6$, $p=0,001$, $N=94$). Tėvai, kurių amžius iki 30 metų, pabrėžia, kad jų vaikai nekalba netiesos (priklausomybė $\chi^2=23,425$, $df=6$, $p=0,001$, $N=94$) ir nėra uždari (priklausomybė- $\chi^2=21,731$, $df=6$, $p=0,001$, $N=94$). Jauni tėvai (iki 30 metų) geba su savo vaikais bendrauti lyg su draugais, juos prakalbinti, sužinoti slaptus norus, troškimus, atskirti vaikiškas fantazijas nuo realių siekių. Tėvai, turintys aukštesnį ir aukštąjį išsilavinimą, geba išvelgti vaiko elgesio problemas, išryškėjusias po tėvų skyrybų (statistiškai patikima priklausomybė tarp tėvų išsilavinimo ir vaiko elgesio problemų - $\chi^2=40,522$, $df=8$, $p=0,000$, $N=94$). Tyrimu nustatyta, kad specialųjį vidurinį išsilavinimą turintys tėvai neigia, jog vaikams, išgyvenantiems tėvų skyrybų sukeltą psichologinę traumą, būdingos šios elgesio problemos: melavimas (statistiškai patikima priklausomybė $\chi^2=28,794$, $df=8$, $p=0,000$, $N=94$), agresyvumas (statistiškai patikima priklausomybė $\chi^2=31,440$, $df=8$, $p=0,000$, $N=94$), irzlumas (statistiškai patikima priklausomybė $\chi^2=29,930$, $df=8$, $p=0,000$, $N=94$), bailumas (statistiškai patikima priklausomybė $\chi^2=35,501$, $df=12$, $p=0,000$, $N=94$). Žemą (nebaigtą vidurinį, vidurinį, specialųjį vidurinį) išsilavinimą turintiems tėvams ypatingai trūksta pedagoginių, psichologinių žinių, kaip padėti vaikui įveikti patirtos psichologinės traumos – skyrybų - sukeltas problemas.

Tėvų požiūris į esamas vaikų elgesio problemas pagal jų lytį, amžių ir išsilavinimą

Tėvų lytis	Bendros elgesio problemos			Netiesos sakymas			Agresyvumas			Irzlumas			Bailumas			Neramumas			Uždarumas			Baimių turėjimas		
	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X
Moteris	26	19	34	19	26*	34	12	46*	21	25	28	26	12	44	23	8	45	26	7	58	14	12	30	37
Vyras	11	3	1	3	12		1	14		5	10		3	12		4	11		1	14		3	11	1
Amžius	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X
Iki 30 metų	15	18	15	5	18*	25	4	31*	13	20	16	12	12	23	13	4	31	13		40*	8	14	13	21
30 – 35 metų	19*	4	10	16	13	4	9	22	2	7	21*	5		27	6	4	22	7	8	21	4		22	11
35 - 40 metų	2		7	1	5	3		5	4	2	1	6	1	5	3	2	3	4		9		1	5	3
Daugiau kaip 40 metų	1		3		2	2		2	2	1		3	1	1	2	2		2		2	2		1	3
Išsilavinimas	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X
Nebaigtas vidurinis		4	1	4		1		4	1	4		1			5			5		4	1	4		1
Vidurinis		10	7		4	13		10	7	4	2	11	3	7	7	4	9	4		13	4	4	1	12
Specialusis vidurinis	14	7	17	8	20**	10	4	29**	5	8	25**	5	11	22**	5	5	28	5	3	32	3	7	18**	13
Aukštesnysis	13**	1	4	7	8	3	9	6	3	7	6	5		14	4	3	10	5	2	16			16**	2
Aukštasis	10**		6	3	6	7		11	5	7	5	4		13	3		9	7	3	7	6		6	10

*Statistinio reikšmingumo lygmuo $p < 0,05$ ** Statistinio reikšmingumo lygmuo $p = 0,01$

T - taip

N - ne

X – nežinau

Vaikų elgesio problemų atsiradimo laikas (antrasis klausimų blokas). Ikimokyklinukų tėvai, gyvenantys ne santuokoje, neturi tvirtos nuomonės, kas turi įtakos vaiko elgesio problemų atsiradimui: pusė tėvų mano, kad elgesio problemų atsiranda po skyrybų, o trečdalis įsitikinę, kad skyrybos neturėjo reikšmės vaiko elgesio problemų atsiradimui (žr. 13 priedą).

Pritaikius suderinamumo kriterijų χ^2 (Chi - kvadrata) nepavyko rasti statistiškai patikimos priklausomybės tarp tėvų lyties (vyras ar moteris) ir vaiko elgesio problemų atsiradimo laiko. Tyrimu atskleista, kad tėvai, turintys specialųjį vidurinį išsilavinimą, visiškai paneigia nuomonę, kad elgesio problemų atsiranda vaikui pradėjus lankyti darželį (statistiškai patikima priklausomybė tarp respondentų nurodyto išsilavinimo ir elgesio problemų atsiradimo pradėjus lankyti darželį - $\chi^2=32,042$, $df=4$, $p=0,000$, $N=94$) (žr.12 lentelę). Jauni tėvai, nuo 30 iki 35 metų, teigia, kad šeimos iširimasis turėjo reikšmės vaiko elgesio problemų atsiradimui ($\chi^2=18,192$, $df=9$, $p=0,033$, $N=94$). Specialųjį vidurinį, aukštesnįjį ir aukštąjį išsilavinimą turintys tėvai nesutinka su nuomone, kad ikimokyklinio amžiaus vaikams elgesio problemos išryškėja po persirgtos ligos (tarp tėvų specialiojo vidurinio išsilavinimo ir nurodytų elgesio problemų atsiradimo po vaiko persirgtos ligos yra statistiškai patikima priklausomybė - $\chi^2=31,523$, $df=4$, $p=0,000$, $N=94$) ar artimų šeimos narių ligos (tarp nurodyto tėvų specialiojo vidurinio išsilavinimo ir elgesio problemų atsiradimo po artimųjų ligos statistiškai patikima priklausomybė - $\chi^2=23,846$, $df=4$, $p=0,000$, $N=94$). Išaiškėjo, kad jauni tėvai, kurių amžius iki 30 metų, nepritaria nuomonei, jog elgesio problemos ikimokyklinukui išryškėja po vaiko artimų žmonių ligos (statistiškai patikima priklausomybė $\chi^2=18,406$, $df=3$, $p=0,000$, $N=94$) ir vaiko persirgtos ligos (statistiškai patikima priklausomybė $\chi^2=18,208$, $df=3$, $p=0,000$, $N=94$).

Tyrimu nustatyta, kad jauni tėvai, turintys specialųjį vidurinį ir aukštesnįjį išsilavinimą, mano, jog vaiko patirti stiprūs išpūdžiai (tame tarpe ir bėrimai, konfliktai šeimoje) neturi reikšmės elgesio problemų atsiradimui. Tai patvirtina ir statistiškai patikima priklausomybė tarp respondentų nurodyto išsilavinimo (specialiojo vidurinio) bei vaiko elgesio problemų atsiradimo po stiprių išpūdžių ($\chi^2=44,074$, $df=8$, $p=0,000$, $N=94$) ir tėvų amžiaus iki 30 metų bei elgesio problemų atsiradimo po stiprių išpūdžių ($\chi^2=15,739$, $df=6$, $p=0,015$, $N=94$). Galima daryti prielaidą, kad jauniems ir specialųjį vidurinį išsilavinimą turintiems tėvams trūksta psichologinių žinių, kad vaikas, augantis konfliktiškoje aplinkoje, jaučiasi nesaugus. Nesaugiai šeimoje besijaučiantys vaikai iš bendraamžių tarpo išsiskiria elgesio ir emocinės raidos pokyčiais, jiems būdingas agresyvumas.

Tėvų požiūris į vaiko problemų atsiradimo laiką pagal jų lytį, amžių ir išsilavinimą

	Darželio lankymas			Tėvų skyrybos			Artimųjų liga			Vaiko persirgta liga			Stiprūs išpūdžiai		
	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau
Tėvų lytis															
Moteris		53	26	31	30	18		62	17		66	13	11	54	14
Vyras		15		11	4			15			15		3	12	
Tėvų amžius	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau
Iki 30 metų		32	16	19	16	13		35**	13		39**	9	8	32*	8
30 - 35 metų		30	3	19*	11	3		32	1		32	1	6	25	2
35 - 40 metų		5	4	2	7			9			9			8	1
Daugiau kaip 40 metų		1	3	2		2		1	3		1	3		1	3
Išsilavinimas	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau
Nebaigtas vidurinis			5		1	4		1	4		1	4		1	4
Vidurinis		10	7	3	6	8		11	6		11	6		11	6
Specialusis vidurinis		33**	5	16	18	4		31**	7		35**	3	7	28**	3
Aukštesnysis		18		13*	4	1		18			18			18	
Aukštasis		7	9	10	5	1		16			16		7	8	1

*Statistinio reikšmingumo lygmuo $p < 0,05$ ** Statistinio reikšmingumo lygmuo $p = 0,01$

Vaiko bendravimo su bendraamžiais ypatumai (trečiasis klausimų blokas). Tyrimu atskleista, kad tėvai neturi pačių elementariausių žinių ir supratimo apie savo vaiko bendravimo su bendraamžiais ypatumus (žr. 14 priedą). Tėvai nežino, ar jų vaikas su bendraamžiais konfliktuoja (statistiškai patikima priklausomybė tarp lyties (moteris) ir vaiko konfliktų su bendraamžiais - $\chi^2=29,563$, $df=2$, $p=0,000$, $N=94$, taip pat statistiškai patikimas ryšys yra tarp tėvų išsilavinimo (specialiojo vidurinio) bei vaiko konfliktų su bendraamžiais $\chi^2=29,885$, $df=8$, $p=0,000$, $N=94$), ar pešasi (statistiškai patikima priklausomybė tarp moters lyties ir vaiko pešimosi su bendraamžiais - $\chi^2=19,827$, $df=2$, $p=0,000$, $N=94$ ir priklausomybė tarp nurodyto tėvų išsilavinimo (specialiojo vidurinio) bei vaikų peštynių su bendraamžiais yra statistiškai patikima - $\chi^2=42,167$, $df=8$, $p=0,000$, $N=94$) (žr. 13 lentelę). Tai pagrindžia ikimokyklinių įstaigų pedagogų nuomonę, kad tėvai iširus šeimai per mažai bendrauja su savo vaikais, nepakankamai domisi jų elgesiu, pomėgiais, įpročiais, neskiria reikiamo dėmesio jų auklėjimui. Šeimoms trūksta pedagoginių ir psichologinių žinių, kaip spręsti vaiko problemas. Tiriamojoje imtyje pastebima tendencija, kuri būdinga daugumai šiuolaikinių šeimų: tėvai, gyvenantys ne santuokoje, stengiasi vaikui duoti tai, kas jam nėra labai svarbu, - užtikrinti šeimos materialinę gerovę. Tėvai sutelkę visą dėmesį į materialias vertybes, užmiršta tai, kas labai svarbu ikimokykliniui – galimybė bendrauti su tėvais. Šiuolaikiniai tėvai žaloja savo vaikų fizinę ir psichinę sveikatą per mažai su jais bendraudami, nesidomėdami jų dvasiniu pasauliu. Tyrimu atskleista, kad jaunų tėvų iki 30 metų amžiaus vaikai turi draugų ne tik ikimokyklinėje įstaigoje, bet ir kieme (priklausomybė tarp nurodyto iki 30 metų amžiaus ir ikimokyklinio amžiaus vaiko draugų turėjimo kieme yra statistiškai patikima - $\chi^2=40,575$, $df=9$, $p=0,000$, $N=94$). Tai rodo, kad jauni tėvai leidžia vaikams žaisti kieme, taip skatindami jų bendravimą su bendraamžiais. Vaikai bendraudami su bendraamžiais mokosi draugauti, patys darosi geresni, pratinasi dalintis žaislais, labiau vertina ir gerbia draugus, bendraudami rengiasi gyvenimui (Litvinienė, 2002). Vyresnio amžiaus tėvai (30 – 35 metų) retai suranda laiko žaidimams su vaiku kieme, bet vieno ikimokyklinuko į kiemą neišleidžia, aiškindami, kad vaikas iš kiemo draugų perima blogus įpročius, negražią kalbą. Todėl 11,7% tėvų, turinčių 30 – 35 metus, teigia, kad vaikas neturi draugų kieme. Visų amžiaus grupių vieniši tėvai yra taip užimti profesine veikla, asmeninėmis problemomis, kad ne visuomet žino, kur ir su kuo vaikas žaidžia.

Tėvų požiūris į vaiko bendravimą su bendraamžiais pagal lytį, amžių ir išsilavinimą

Tėvų lytis	Turėjimas draugų ikimokyklinėje įstaigoje			Draugiškas bendravimas su bendraamžiais			Įsakinėjimas bendraamžiams			Konfliktai su bendraamžiais			Paklusimas bendraamžių valiai			Nesugebėjimas pritapti prie bendraamžių			Pešimasis su bendraamžiais			Turėjimas draugų kieme		
	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X
Moteris	66		13	32*	15	32	15	27*	37	27	17	35**	4	37	38		54	25	16	21	42**	46	12	21
Vyras	15			14	1		1	13	1	1	14		15			15		1	13	1	13	1	1	1
Tėvų amžius	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X
Iki 30 metų	41*		7	23	7	18	12	16	20	15	13	20	4	21	23		33	15	7	18	23	38**	1	9
30 - 35 metų	32		1	18	9	6	4	19	10	13	15	5		27	6		30	3	9	13	11	17	11	5
35 - 40 metų	6		3	3		6		3	6		2	7		2	7		5	4	1	2	6	3		6
Daugiau kaip 40 metų	2		2	2		2		2	2		1	3		2	2		1	3		1	3	1	1	2
Išsilavinimas	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X
Nebaigtas vidurinis	5			1		4			5			5			5		5		1		4	5		
Vidurinis	14		3	13		4	4	4	9	5		12	4	2	11		10	7	1	1	15	11	1	5
Specialusis vidurinis	35*		3	21**	7	10	8	20	10	9	20	9		30**	8		29*	9	6	23	9	24	5	9
Aukštesnysis	18			5	9	4	3	10	5	9	5	4		13	5		18		9	4	5	10	4	4
Aukštasis	9		7	6		10	1	6	9	5	6	5		7	9		7	9		6	10	9	3	4

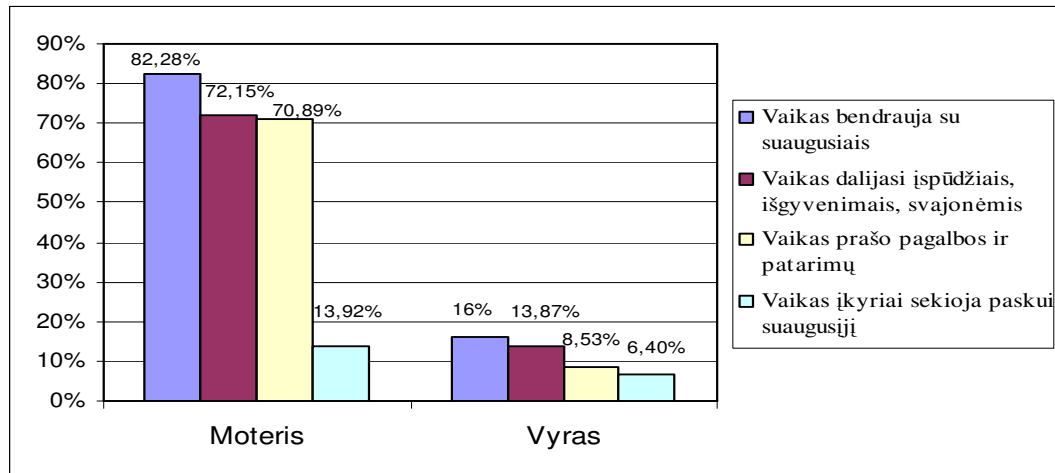
*Statistinio reikšmingumo lygmuo $p < 0,05$ ** Statistinio reikšmingumo lygmuo $p = 0,01$

T - taip

N - ne

X – nežinau

Tėvų požiūris į vaiko bendravimą su suaugusiais (ketvirtasis klausimų blokas). Tėvai, gyvenantys ne santuokoje, teigia, kad vaikai iširus šeimai nepraranda pasitikėjimo nei tėvais, nei suaugusiais: noriai su jais bendrauja, dalijasi išpūdžiais, išgyvenimais ir svajonėmis, prašo suaugusiųjų patarimų bei pagalbos (žr. 15 priedą). Tyrimu nustatyta, kad motinos artimiau bendrauja su vaikais nei tėvai: vaikai prašo mamų pagalbos ir patarimų (priklausomybė tarp moters lyties ir vaiko pagalbos bei patarimų prašymo yra statistiškai patikima - $\chi^2=22,824$, $df=2$, $p=0,000$, $N=94$). Moterų ir vyrų požiūris į ikimokyklinuko bendravimo ypatumus su suaugusiais po šeimos iširimo pavaizduotas 10 paveiksle.

10 pav. Moterų ir vyrų požiūris į ikimokyklinuko bendravimo ypatumus su suaugusiais

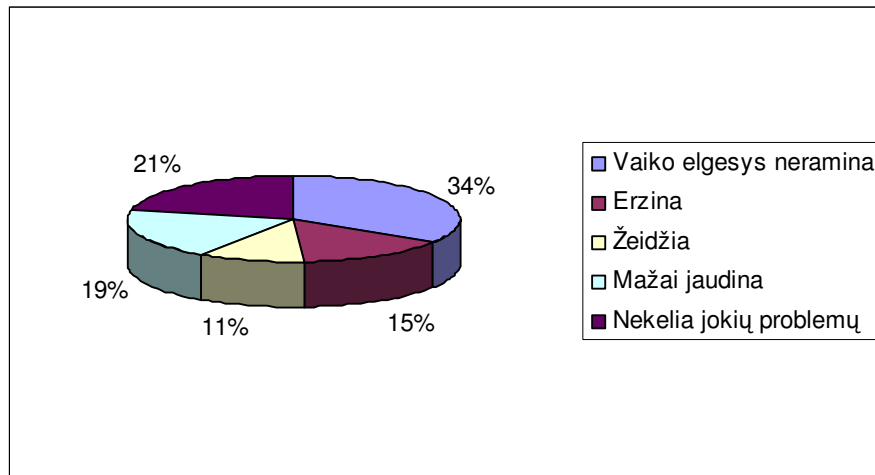
Jauni tėvai neigia, kad vaikas turi bendravimo problemų, egzistuoja statistiškai patikima priklausomybė tarp tėvų amžiaus (iki 30 metų) bei vaiko bendravimo problemų turėjimo ($\chi^2=32,061$, $df=6$, $p=0,000$, $N=94$). Tai rodo, kad jauni, užimti profesine veikla tėvai ne itin domisi vaiko bendravimo ypatumais. Aukštesnįjį išsilavinimą turintys tėvai pripažįsta, kad vaikai turi bendravimo problemų, priklausomybė tarp respondentų nurodyto aukštesniojo išsilavinimo ir vaiko bendravimo problemų turėjimo yra patikima - $\chi^2=38,489$, $df=8$, $p=0,000$, $N=94$ (žr. 14 lentelę). Aukštesnįjį išsilavinimą turinčių tėvų – platesnis akiratis, jie domisi pedagogine, psichologine literatūra, kaip vaikus auklėti, kaip jiems padėti įveikti bendravimo problemas. Tėvai visiškai paneigia visuomenėje vyraujančią nuomonę, kad vaikams, išgyvenantiems tėvų skyrybas, įsijungia gynybinės - regresinės jėgos (vaikai pasidaro nesavarankiški, nepasitikintys savo jėgomis) dėl to įkyriai sekioja paskui suaugusįjį (priklausomybė tarp moters lyties ir vaiko sekiojimo paskui suaugusįjį yra statistiškai patikima - $\chi^2=12,323$, $df=2$, $p=0,002$, $N=94$; yra priklausomybė tarp tėvų nurodyto 30 – 35 metų amžiaus ir vaiko sekiojimo paskui suaugusįjį - $\chi^2=37,214$, $df=6$, $p=0,000$, $N=94$ ir tarp tėvų, turinčių specialųjį vidurinį išsilavinimą bei vaiko sekiojimo paskui suaugusįjį - $\chi^2=51,469$, $df=8$, $p=0,000$, $N=94$).

Tėvų požiūris į vaiko bendravimą su suaugusiais pagal lytį, amžių ir išsilavinimą

Tėvų lytis	Vaiko noras bendrauti su suaugusiais			Dalijimasis išpūdžiais, išgyvenimais, svajonėmis			Prašymas suaugusiojo pagalbos ir patarimų			Įkyrus sekiojimas paskui suaugusįjį			Vengimas bendrauti su suaugusiais			Bendravimo problemų turėjimas		
	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau
Moteris	65	1	13	57	12	10	56**	4	19	11	33*	35		70	9	21	30	28
Vyras	15			13	2		8	7		6	9			15		11	3	1
Tėvų amžius	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau
Iki 30 metų	43		5	37	4	7	34	3	11	14	13	21		42	6	10	27**	11
30 - 35	29	1	3	21	10	2	22	8	3		28**	5		31	2	19	6	8
35 - 40	6		3	9			6		3	2	1	6		9		2		7
Daugiau kaip 40 metų	2		2	3		1	2		2	1		3		3	1	1		3
Išsilavinimas	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau
Nebaigtas vidurinis	5			5			5					5		5			5	
Vidurinis	14		3	14		3	11		6			17		10	7		11	6
Specialusis vidurinis	32		6	32	4	2	30	3	5	10	24**	4		37	1	13	14	11
11 Aukštesnysis	17	1		10	7	1	16	2		3	11	4		17	1	13**	2	3
Aukštasis	12		4	9	3	4	2	6	8	4	7	5		16		6	1	9

*Statistinio reikšmingumo lygmuo $p < 0,05$ ** Statistinio reikšmingumo lygmuo $p = 0,01$

Tėvų reakcija į vaiko elgseną (penktasis klausimų blokas). Tėvų, gyvenančių ne santuokoje, reakcija į ikimokyklinuko elgseną po šeimos iširimo – tai nerimas, susierzinimas, įsižeidimas, viltis, kad vaikas užaugs ir pasikeis (žr. 16 priede). Paaiškėjo, kad trečdalis tėvų nerimauja dėl ikimokyklinuko elgesio po tėvų skyrybų, o penktadaliui vaiko elgsenys jokių problemų nekelia (žr. 11 pav.).

11 pav. Tėvų reakcija į vaiko elgseną

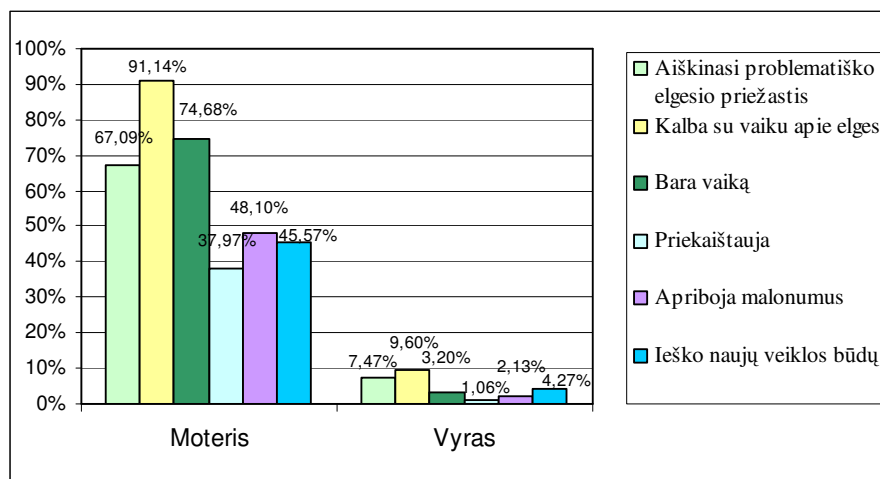
Tyrimu atskleista motinų reakcija į netinkamą vaiko elgesį: jos stengiasi į problematišką vaiko elgesį reaguoti tolerantiškai: nesuserzinti (priklausomybė - $\chi^2=8,059$, $df=2$, $p=0,018$, $N=94$), neišsižeisti (priklausomybė - $\chi^2=7,193$, $df=2$, $p=0,027$, $N=94$). Motinoms ikimokyklinukų elgsenys po skyrybų kelia rimtų problemų, jos nerimauja dėl vaikų (priklausomybė tarp motinos lyties ir nerimo dėl vaiko elgesio problemų yra patikima - $\chi^2=9,306$, $df=2$, $p=0,010$, $N=94$). Netinkamu elgesiu ikimokyklinukai maištauja prieš pokyčius namuose: pakitusius drausminimo būdus, tėvo išėjimą iš šeimos. Pritaikius suderinamumo kriterijų χ^2 (Chi - kvadrata) nepavyko rasti statistiškai patikimos priklausomybės tarp tėvų amžiaus ir jų reakcijos į vaiko elgseną (žr. 15 lentelę). Atskleista, kad aukštesnį išsilavinimą turintys tėvai, nerimauja dėl vaiko elgesio po skyrybų, nors puoselėja viltis, kad vaikas užaugs ir visos problemos dings. Statistiškai patikima priklausomybė yra tarp tėvų išsilavinimo (aukštesniojo) ir nerimo dėl vaiko problemų, išryškėjusių po tėvų skyrybų ($\chi^2=37,619$, $df=8$, $p=0,000$, $N=94$).

Tėvų reakcija į vaiko elgseną pagal jų lytį, amžių ir išsilavinimą

Tėvų lytis	Neramina			Erzina			Žeidžia			Mažai jaudina			Jokių problemų nekelia		
	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau
Moteris	27	18	34	12	40*	27	10	52*	17	19	42	18	8	39*	32
Vyras	5	9	1	2	13			15		6	9		3	12	
Tėvų amžius	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau
Iki 30 metų	15	16	17	7	26	15	7	34	7	17	22	9	7	24	17
30 - 35	13	11	9	7	23	3	3	28	2	6	25	2	3	24	6
35 - 40	2		7		2	7		3	6		3	6		2	7
Daugiau kaip 40 metų	2		2		2	2		2	2	2	1	1	1	1	2
Išsilavinimas	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau
Nebaigtas vidurinis			5		5			5				5	4	2	11
Vidurinis	8	2	7		11	6		11	6	11	3	3	7	24	7
Specialusis vidurinis	4	20	14	4	24	10	3	31	4	11	23	4		14	4
Aukštesnysis	13**	1	4	7	8	3	3	12	3		15	3		10	6
Aukštasis	7	4	5	3	5	8	4	8	4	3	10	3			

*Statistinio reikšmingumo lygmuo $p < 0,05$ ** Statistinio reikšmingumo lygmuo $p = 0,01$

Poveikio priemonės vaiko probleminiam elgesiui šalinti (šeštasis klausimų blokas). Tėvai, gyvenantys ne santuokoje, vaiko probleminiam elgesiui šalinti taiko tokias poveikio priemones: aiškina problematiško elgesio priežastis, kalba apie elgesį, bara vaiką, jam priekaištuoja, apriboja malonumus, baudžia ir ieško naujų veiklos būdų, padedančių atsiskleisti gerosioms ikimokyklinukų savybėms (žr. 17 priedą). Tyrimu atskleista, kad moterys po skyrybų bendraudamos su vaikais būna irzlesnės, nervingesnės, sunkiau išvengia konfliktų, vaikams ima taikyti daugiau apribojimų. Statistiškai patikima priklausomybė randama tarp respondentų lyties (moteris) ir šių požymių: vaiko barimo ($x^2=65,830$, $df=2$, $p=0,000$, $N=94$), malonumų apribojimo ($x^2=21,532$, $df=2$, $p=0,000$, $N=94$) ir baudimo už netinkamą elgesį ($x^2=40,262$, $df=2$, $p=0,000$, $N=94$). Tai leidžia daryti prielaidą, kad moterys vaiko probleminiam elgesiui šalinti taiko daugiau apribojimų. Taip pat tyrimu atskleista, kad moterys linkusios aiškintis vaiko problematiško elgesio priežastis ($x^2=14,712$, $df=2$, $p=0,010$, $N=94$), su jais kalbėti apie elgesį ($x^2=34,348$, $df=2$, $p=0,000$, $N=94$). Vyrai po skyrybų nelinkę rūpintis vaiko auklėjimu, bendravimas apsiriboja epizodiniais pasimatymais, malonių laiko praleidimu, dovanomis, o kartais paprasčiausiu vaiko užgaidų tenkinimu. Išaiškėjo, kad nedaugelis tyrime dalyvavusių vyrų po skyrybų rūpinasi savo vaiko auklėjimu (žr. 12 pav.).

12 pav. **Moterų ir vyrų poveikio priemonės vaiko probleminiam elgesiui šalinti**

Nustatyta, kad moterys probleminių vaiko elgesį šalina apribodamos ikimokyklinuko malonumus: uždraudamos žiūrėti vaiko mėgstamą filmuką, nepirkdamos saldumynų, ribodamos kompiuterinių žaidimų laiką ($x^2=21,532$, $df=2$, $p=0,000$, $N=94$) ir ieškodamos naujų veiklos būdų, padedančių atsiskleisti vaiko gerosioms savybėms ($x^2=13,027$, $df=2$, $p=0,001$, $N=94$) (žr. 16 lentelę). Jauni tėvai, iki 30 metų amžiaus, linkę problematišką ikimokyklinuko elgesį šalinti apribodami malonumus ($x^2=14,311$, $df=6$, $p=0,026$, $N=94$). Aukštesnį išsilavinimą turintys tėvai ieško vaiko problematiško elgesio priežasčių ($x^2=24,167$, $df=8$, $p=0,002$, $N=94$), specialųjį vidurinį ir vidurinį išsilavinimą įgiję tėvai vaiko probleminių elgesį šalina priekaištaudami ($x^2=30,525$, $df=8$, $p=0,000$, $N=94$) ir bausdami ($x^2=25,705$, $df=8$, $p=0,001$, $N=94$). Tai rodo, kad pedagogai turi didesnę dėmesį atkreipti į tėvų švietimą ir ieškoti šeimos bei specialistų bendradarbiavimo galimybių.

Tėvų požiūris į poveikio priemones vaiko probleminiam elgesiui šalinti pagal lytį, amžių ir išsilavinimą

	Problematiško elgesio priežasčių aiškinimasis			Kalbėjimas su vaiku apie elgesį			Barimas			Priekaištavimas			Malonumų apribojimas			Naujų veiklos būdų paieška			baudimas		
	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X	T	N	X
Tėvų lytis																					
Moteris	53*	7	19	72**		7	59**	1	19	30	19	30	38**	16	25	36*	17	26	39**	7	33
Vyras	7	7	1	9	6		3	12			1	14	2	12	1	4	10	1	3	12	
Tėvų amžius																					
Iki 30 metų	32	7	9	44		4	26	4	8	17	14	17	23*	16	9	24	8	16	22	7	19
30 - 35	20	7	6	28	3	2	23	6	4	11	16	6	15	9	9	10	16	7	17	9	7
35 - 40	6		3	7	2		1	2	6	1	2	6		2	7	4	2	3	1	2	6
Daugiau kaip 40 metų	2		2	2	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1
Išsilavinimas																					
Nebaigtas vidurinis	5			5			5					5	5			1		4	1		4
Vidurinis	14		3	14		3	14		3	7	4	6	9	5	3	9		8	8		9
Specialusis vidurinis	15	10	13	32	3	3	23	7	8	20	13**	5	10	14	14	13	14	11	20*	13	5
Aukštesnysis	17*	1			15	3	11	3	4	3	10**	5	8	6	4	10	7	1	10	3	5
Aukštasis	9	3	4	15		1	9	3	4	1	6	9	8	3	5	7	6	3	3	3	10

*Statistinio reikšmingumo lygmuo $p < 0,05$

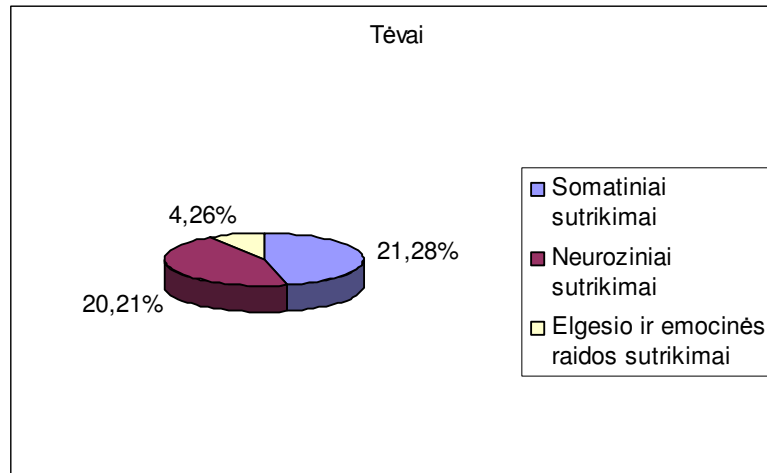
** Statistinio reikšmingumo lygmuo $p = 0,01$

T - taip

N - ne

X – nežinau

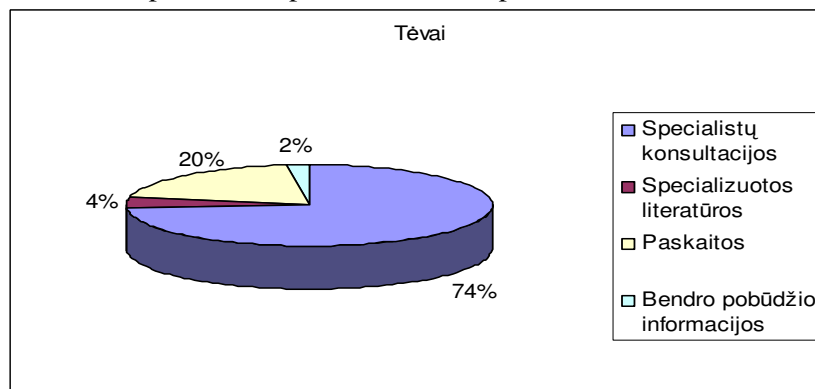
Vaiko sveikatos problemos, išryškėjusios po tėvų skyrybų (septintasis klausimų blokas). Tėvų požiūris į ikimokyklinuko sveikatos problemas po šeimos iširimo pateiktas 18 priede. 51% tėvų neigia, kad šeimos iširimas turėjo reikšmės vaikų sveikatai, o 43% pripažįsta, kad po skyrybų išryškėjo rimtos vaikų sveikatos problemos. Tyrimu nustatyta, kad tėvai pastebi šias ikimokyklinio amžiaus vaikų sveikatos problemas, išryškėjusias po šeimos iširimo: neurozinius, elgesio ir emocinės raidos bei somatinius sutrikimus (žr.13 pav.).

13 pav. Tėvų požiūris į vaiko sveikatos problemas po skyrybų

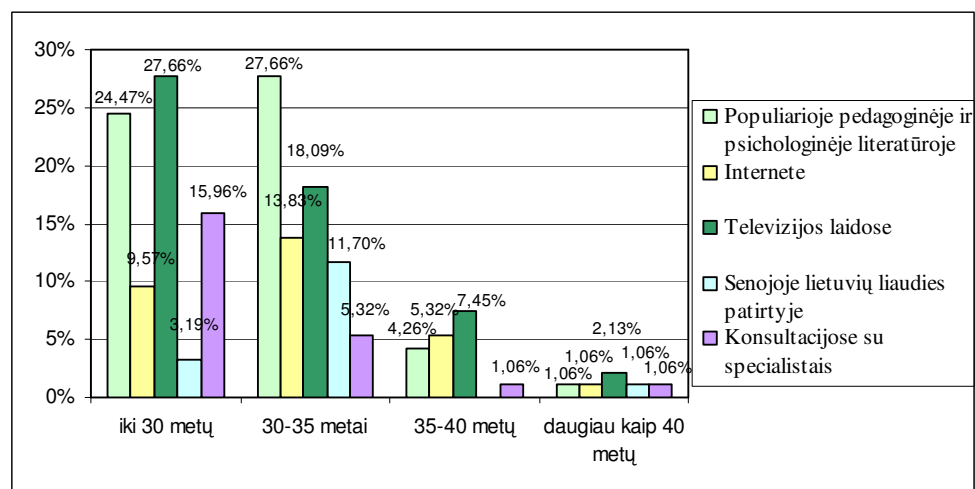
Pritaikius suderinamumo kriterijų χ^2 (Chi - kvadrata) nepavyko rasti statistiškai patikimos priklausomybės tarp vaiko sveikatos problemų, išryškėjusių po skyrybų, ir tėvų lyties (vyras ar moteris), amžiaus, išsilavinimo.

Informacija reikalinga tėvams, sprendžiant vaiko problemas (aštuntasis klausimų blokas). Tėvų požiūris į informacijos poreikį, sprendžiant vaiko problemas po šeimos iširimo, pateiktas 19 priede. Tyrimu nustatyta, kad tėvams, gyvenantiems ne santuokoje, reikalingos specialistų konsultacijos, jaučiamas specializuotos literatūros ir paskaitų trūkumas, bendro pobūdžio informacija. Tai rodo, kad tėvai neturėdami pedagoginio – psichologinio išsilavinimo, domisi pedagoginėmis problemomis ir nori sėkmingai spręsti vaiko sunkumus. Informacijos tėvams poreikis, sprendžiant vaiko problemas, pavaizduotas 14 paveiksle.

14 pav. Tėvams reikalinga informacija

Nustatyta, kad moterys vengia informacijos ieškoti internete ($\chi^2=11,607$, $df=1$, $p=0,001$, $N=94$), taip pat informacijos internete neieško žemą išsilavinimą (nebaigtą vidurinį, vidurinį ir specialųjį vidurinį) turintys asmenys (tarp tėvų specialiojo vidurinio išsilavinimo ir informacijos paieškos internete yra statistiškai patikima priklausomybė - $\chi^2=25,523$, $df=4$, $p=0,000$, $N=94$). Galima daryti prielaidą, kad moterys ir žemą išsilavinimą (nebaigtą vidurinį, vidurinį ir specialųjį vidurinį) turintys tėvai vengia informacijos ieškoti internete, nes jų žema kompiuterinio raštingumo kompetencija. Tyrimu atskleista, kad iki 30 metų amžiaus tėvai sprenddami ikimokyklinuko elgesio problemas ne itin pasitiki senąja lietuvių liaudies patirtimi ($\chi^2=12,755$, $df=3$, $p=0,005$, $N=94$), nes senosios auklėjimo tradicijos nebeatitinka šiandieninių tėvų požiūrio į vaiką. Paaiškėjo, kad moterys nenoriai konsultuojasi su specialistais ($\chi^2=5,454$, $df=1$, $p=0,020$, $N=94$), tyrime dalyvavę vyrai visiškai nesikonsultuoja su specialistais (žr. 17 lentelę). Problema būtų išspręsta, jeigu ikimokyklinėse ugdymo įstaigose dirbtų psichologas arba socialinis pedagogas: jie konsultuotų ikimokyklinukų tėvus, kaip padėti vaikui įveikti skyrybų sukeltą psichologinę traumą, pratintų tėvus ir specialistus bendradarbiauti, palengvintų visų netipinės situacijos dalyvių (vaiko, tėvų, specialistų) adaptacinius procesus, padėtų tausoti psichinę sveikatą bei spręsti gyvenimo kokybės klausimus, kurie šioje situacijoje tampa nestabilūs ir pažeidžiami. Didžioji dauguma 30 – 35 metų amžiaus tėvų informacijos, sprendžiant vaiko problemas iširus šeimai, ieško populiarioje pedagoginėje, psichologinėje literatūroje ($\chi^2=10,277$, $df=3$, $p=0,016$, $N=94$). Informacija reikalinga tėvams, sprendžiant vaiko problemas, pagal amžių pavaizduota 15 paveiksle.

15 pav. Informacija reikalinga tėvams, sprendžiant vaiko problemas, pagal amžių

Tėvų požiūris į informacijos paiešką pagal lytį, amžių ir išsilavinimą

	Populiari pedagoginė, psichologinė literatūra			Internetas			Televizijos laidos			Senoji lietuvių liaudies patirtis			Konsultacijos su specialistais			Kita		
	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau
Tėvų lytis																		
Moteris	48	31		18	61*		45	34		15	64		22	57*		1	78	
Vyras	6	9		10	5		7	8			15			15			15	
Tėvų amžius	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau
Iki 30 metų	23	25		9	39		26	22		3	45*		15	33			48	
30 - 35	26*	7		13	20		17	16		11	22		5	28			33	
35 - 40	4	5		5	4		7	2			9		1	8			9	
Daugiau kaip 40 metų	1	3		1	3		2	2		1	3		1	3		1	3	
Išsilavinimas	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau	Taip	Ne	Nežinau
Nebaigtas vidurinis	1	4			5*		5				5			5			5	
Vidurinis	8	9			17*		4	13		3	14		8	9		1	16	
Specialusis vidurinis	22	16		12	26*		19	19		8	30		5	33			38	
Aukštesnysis	11	7		4	14		13	5		3	15		4	14			18	
Aukštasis	12	4		12	4		11	5		1	15		5	11			16	

*Statistinio reikšmingumo lygmuo $p < 0,05$ ** Statistinio reikšmingumo lygmuo $p = 0,01$

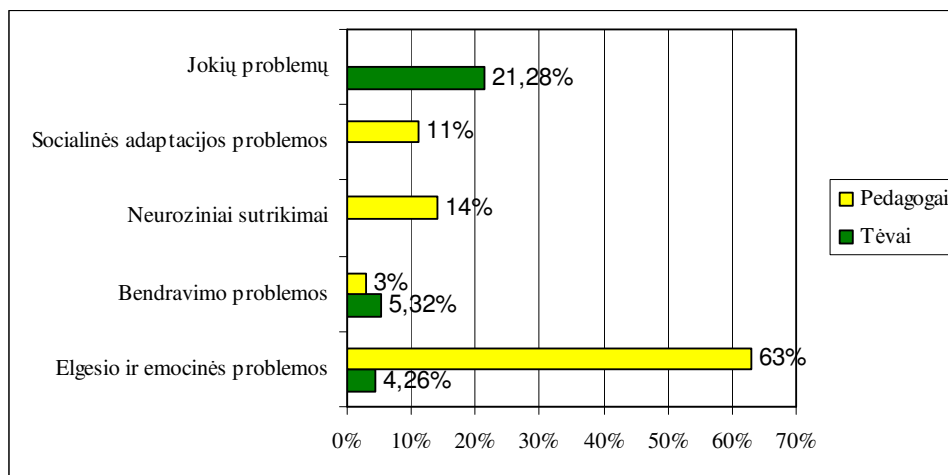
Išanalizavus tėvų požiūrį į vaiko raidos kaitą, nulemtą šeimos iširimo, galima daryti šias **prielaidas:**

- Aukštesnįjį ir aukštąjį išsilavinimą turintys tėvai geba išvelgti vaiko problemas iširus šeimai ($p=0,000$). Žemą (nebaigtą vidurinį, vidurinį, specialųjį vidurinį) išsilavinimą turintys tėvai nesugeba išvelgti ikimokyklinukus kamuojančių problemų: melavimo ($p=0,000$), agresyvumo ($p=0,000$), irzlumo ($p=0,000$), baimių ($p=0,000$). Tėvams trūksta pedagoginių, psichologinių žinių, kurios leistų geriau pažinti savo vaiką.
- Tėvai ikimokyklinio amžiaus vaiko elgesio problemų atsiradimo nesieja su ikimokykline įstaiga ($p=0,000$), sutinka, kad šeimos iširimas ($p=0,033$) skatina vaiką problematišku elgesiu protestuoti prieš netinkamus tėvų tarpusavio santykius.
- Tėvai, gyvenantys ne santuokoje, stengiasi užtikrinti šeimos materialinę gerovę ir per mažai bendrauja su vaiku ($p=0,000$). Jiems trūksta elementarių žinių apie vaiko bendravimo ypatumus su bendraamžiais ir suaugusiais.
- Tyrimu nustatyta, kad motinos artimiau bendrauja su vaikais nei tėvai: vaikai prašo jų pagalbos ir patarimų ($p=0,000$).
- Tėvai paneigia visuomenėje vyraujančią nuomonę, kad ikimokyklinio amžiaus vaikams, išgyvenantiems tėvų skyrybų sukeltą krizę, įsijungia gynybinės – regresinės jėgos (vaikai pasidaro nesavarankiški, nepasitikintys savo jėgomis) ($p=0,000$).
- Motinoms vaikų elgesys po skyrybų kelia rimtų problemų, jos nerimauja dėl juos kamuojančių problemų ($p=0,010$).
- Tėvai, nerimauja dėl savo vaiko ateities ($p=0,000$), nors puoselėja viltis, kad vaikas užaugs ir visos problemos dings.
- Motinos vaiko probleminį elgesį šalina barimu ($p=0,000$), apribodamos malonumus ($p=0,000$), bausdamos ($p=0,000$), o tėvai iširus šeimai dažniausiai nedalyvauja vaiko auklėjime.
- Aukštesnįjį ir aukštąjį išsilavinimą turintys tėvai linkę ieškoti vaiko problematiško elgesio priežasčių ($p=0,002$), o specialųjį vidurinį ar vidurinį išsilavinimą įgiję tėvai ikimokyklinuko probleminį elgesį šalina priekaištais ($p=0,000$) ir baudimu ($p=0,001$). Tai rodo būtinumą mokyti tėvus teigiamų sąveikos būdų su vaiku.
- Daugiau nei pusė tėvų neigia, kad šeimos iširimas turėjo reikšmės vaikų sveikatai, mažesnioji pusė pripažįsta, kad po skyrybų išryškėjo rimtos vaikų sveikatos problemos: neuroziniai (20,21%), elgesio ir emocinės raidos (4,26%), somatiniai sutrikimai (21,28%).
- Jauni, iki 30 metų amžiaus, tėvai neieško problemos sprendimo senojoje lietuvių liaudies patirtyje ($p=0,005$), nes senosios vaikų auklėjimo tradicijos nebeatitinka šiandieninių tėvų požiūrio į vaiką.
- Tėvai nori spręsti savo vaikų problemas, iškilusias po šeimos iširimo, tik jiems trūksta specialistų konsultacijų (psichologo, socialinio pedagogo) (74%), specializuotos literatūros (4%), paskaitų (20%), bendro pobūdžio informacijos (2%).

2.5. Galima tėvų ir specialistų sąveika, optimizuojant vaiko, išgyvenančio tėvų skyrybų procesą, psichopedagoginę situaciją

Atkūrus Lietuvoje nepriklausomybę, pradėta švietimo sistemos reforma. Keičiamas vaikų darželių ugdymo turinys ir pedagoginės veiklos formos, plečiami ikimokyklinės įstaigos bendruomenės tarpusavio santykiai ir ryšiai. Tėvus ir pedagogus jungia vienas bendras tikslas – vaikas, augantis žmogus, būsimas pilietis. Vaikas kryptingai ugdomas tik tada, kai darniai sutaria šeima ir ikimokyklinė įstaiga, kai vaikų ugdymas šeimoje ir darželyje vienas kitą papildo.

Tyrimu atskleista, kad tėvai, gyvenantys ne santuokoje, ir ikimokyklinių įstaigų specialistai išvelgia skirtingas vaikų problemas, išryškėjančias iširus šeimai (žr. 16 pav.).

16 pav. Tėvų ir specialistų požiūris į vaiko problemas po skyrybų

Mokslininkai (Plužek, 1996; Butvilas, 2004) pabrėžia, kad vaikai gali susidurti su krizėmis, kurios nulemia elgesio pokyčius, esant šioms situacijoms: tėvų skyrybos, artimo žmogaus netektis, paties vaiko ar jam artimo žmogaus liga, staigūs aplinkos pokyčiai (persikraustymas į naują butą, miestą, šalį, darželio pakeitimas ar jo lankymo pradžia). Išaiškėjo tėvų ir pedagogų požiūris į skyrybų pasekmes vaikui: 44,68% tėvų ir 81% pedagogų įsitikinę, kad ikimokyklinio amžiaus vaikų atsakas į šeimos iširimą – tai elgesio problemos. Vaikui, išgyvenančiam tėvų skyrybas, būdingi tokie elgesio pokyčiai: 13,83% tėvų ir 53% pedagogų išskiria agresyvumą; 31,91% tėvų ir 53% pedagogų pabrėžia irzlumą. Tyrimo kintamųjų ryšio stiprumas tikrintas Pearson koreliacija, atskleista, kad yra silpnas koreliacinis ryšys tarp vaiko elgesio problemų atsiradimo pradėjus lankyti darželį, tarp elgesio problemų atsiradimo po ikimokyklinuko persirgtos ligos, tarp elgesio problemų atsiradimo po vaikai artimų žmonių ligos. Koreliacinis ryšys stiprus tarp vaiko elgesio problemų atsiradimo po tėvų skyrybų ir elgesio problemų atsiradimo po stiprių išpūdžių – barnių, konfliktų šeimoje (žr. 18 lentelę). Tai rodo, kad tėvų tarpusavio konfliktai tiesiogiai susiję su vaiko elgesio pokyčiais: ikimokyklinukas gyvenantis nedarnioje šeimoje pasižymi irzlumu, agresyvumu,

konfliktišku bendravimu su bendraamžiais, pedagogais ir tėvais.

18 lentelė

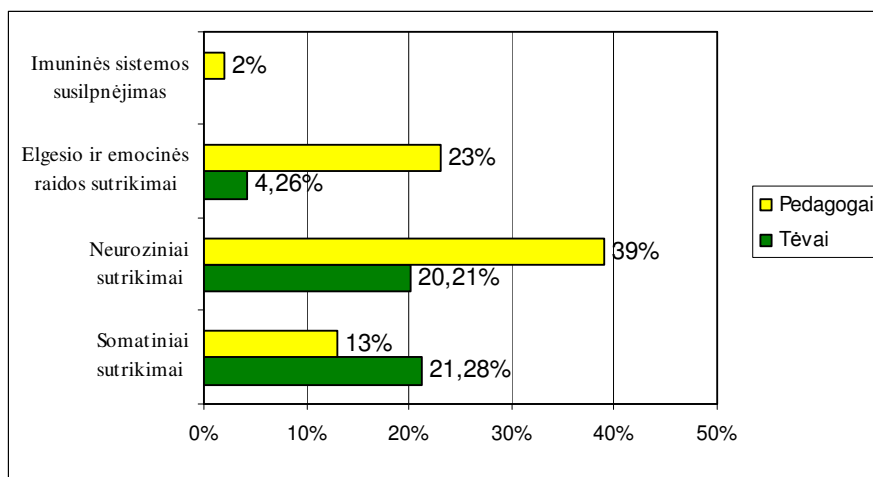
Tėvų ir specialistų požiūris į ikimokyklinuko elgesio problemų atsiradimo laiką

		Vaikas turi elgesio problemų	Elgesio problemų atsirado pradėjus lankyti darželį	Elgesio problemų atsirado po tėvų skyrybų	Elgesio problemų atsirado po artimųjų ligos	Elgesio problemų atsirado po vaiko persirgtos ligos	Elgesio problemų atsirado po stiprių išpūdžių
Tėvai	Koreliacijos koeficientas p-reiškė N	1 , 94	0,287* 0,005 94	0,513** 0,000 94	0,296* 0,004 94	0,186 0,073 94	0,490** 0,000 94
Pedagogai	Koreliacijos koeficientas p-reiškė N	1 , 100	0,353** 0,000 100	0,770** 0,000 100	0,198* 0,048 100	0,251* 0,012 100	0,394** 0,000 100

*Statistinio reikšmingumo lygmuo $p < 0,05$

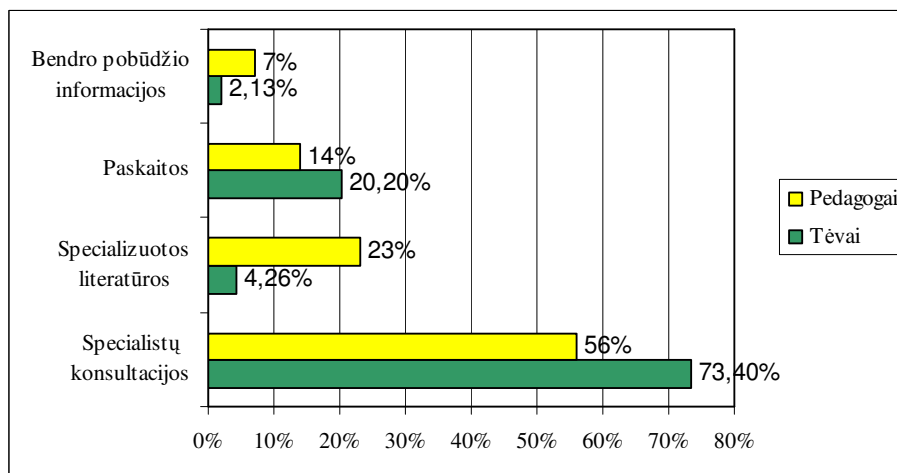
** Statistinio reikšmingumo lygmuo $p = 0,01$

Krizės atveju yra sutrikdoma ne viena, o keletas funkcionavimo sričių – pasikeičia ne tik vaiko elgesys, bendravimas su bendraamžiais ir suaugusiais, gebėjimas prisitaikyti prie pakitusių sąlygų, bet ir psichinė bei fizinė sveikata. Išaiškėjo, jog 77% specialistų ir 45,74% tėvų mano, kad skyrybos ikimokyklinio amžiaus vaikams sukelia rimtų sveikatos sutrikimų, o 23% pedagogų ir 54,26% tėvų nėra įsitikinę, kad šeimos iširimas turi įtakos vaiko sveikatai. Tyrimu atskleista, kad tėvai ir specialistai išskiria panašias ikimokyklinio amžiaus vaikų sveikatos problemas, susijusias su šeimos iširimu (žr. 17 pav.). Skiriasi tik tėvų ir pedagogų požiūris į sveikatos problemų dydį: tėvai išvelgia daugiau somatinių sutrikimų negu pedagogai, ugdytojams daugiau problemų kelia neuroziniai ir elgesio bei emocinės raidos pokyčiai, tėvai priešingai – neigia, kad šeimos iširimas turi įtakos vaiko emocinei raidai ir elgsenai, jie tikisi, kad vaikai „išsaug savo bėdas“, jos trumpalaikės ir nevertos suaugusiųjų susidomėjimo.

17 pav. Tėvų ir specialistų požiūris į vaiko sveikatos problemas po šeimos iširimo

Tėvai dažniausiai neturi specialaus pedagoginio – psichologinio išsilavinimo, bet remdamiesi intuicija, liaudies pedagogikos išmintimi, gyvenimiška patirtimi ir savo tėvų tradicijomis stengiasi sėkmingai auklėti vaikus. Tyrimu nustatyta, kad ne tik tėvams, bet ir profesionaliems ikimokyklinukų ugdytojams trūksta žinių, kaip padėti šeimoms spręsti šių dienų socialinę problemą – skyrybas. Akivaizdu, kad panašus tėvų ir pedagogų požiūris į informacijos poreikį sprendžiant ikimokyklinukų, išgyvenančių tėvų skyrybų sukeltą psichologinę traumą, problemas (žr. 18 pav.).

18 pav. Tėvų ir specialistų požiūris į informacijos poreikį

Ikimokyklinių įstaigų administracija turėtų susirūpinti, nes tyrimu atskleista, kad darželiuose dirba ugdytojai, nepakankamai pasirengę priimti šių dienų iššūkį – prisidėti prie socialinės problemos sprendimo – šeimos iširimo pasekmių vaikui šalinimo. Norint padėti įveikti išsiskyrusių šeimų vaikų problemas, pedagogams ne mažiau nei tėvams reikalingos specialistų (psichologų, socialinių pedagogų) konsultacijos, specializuota literatūra, paskaitos ir bendro pobūdžio

informacija. Tai turėtų skatinti ikimokyklinių įstaigų administraciją ieškoti lėšų socialinio pedagogo darbo vietai darželyje steigti. Socialinis pedagogas padėtų ikimokyklinukams įveikti įvairias problemas: prisitaikyti prie socialinės aplinkos, įveikti krizes, išspręsti elgesio ir emocinės raidos, bei kognityvines problemas. Skatintų tėvus ir pedagogus bendradarbiauti, padėtų spręsti pačių pedagogų problemas, nes didelę pedagoginę patirtį turintys specialistai (15 – 20 ir daugiau kaip 20 metų) yra dirglūs, perdėtai jautrūs. Socialinis pedagogas palengvintų visų netipinės situacijos dalyvių (vaiko, tėvų, specialistų) adaptacinius procesus, tausotų psichinę sveikatą bei padėtų spręsti gyvenimo kokybės klausimus, kurie šioje situacijoje tampa nestabilūs ir pažeidžiami.

Tyrimu nustatytas tėvų ir specialistų požiūris į poveikio priemones vaiko probleminiam elgesiui šalinti: 39,36% tėvų ir 80% pedagogų pabrėžia, kad vaikai išgyvenantys skrybų sukeltą psichologinę traumą, turi elgesio problemų, tai 34,04% tėvų ir 86% pedagogų kelia nerimą dėl vaikų ateities. 63,83% tėvų ir 95% pedagogų stengiasi išsiaiškinti vaiko problematiško elgesio priežastis, 86,17% tėvų ir visi apklausoje dalyvavę pedagogai (100%) kalba su ikimokyklinio amžiaus vaikais apie elgesį. 76% pedagogų ir 35,11% tėvų yra tolerantiški ir nepriekaištauja vaikui už netinkamą elgesį. 65,96% tėvų ir 20% pedagogų ikimokyklinuko problematišką elgesį bando spręsti barimu. Tyrimo kintamųjų ryšio stiprumas tikrintas Pearson koreliacija. Paaiškėjo, kad yra stiprus koreliacinis ryšys tarp vaiko elgesio problemų turėjimo ir suaugusiųjų nerimo dėl jų, vaiko elgesio problemų turėjimo ir problematiško elgesio priežasčių aiškinimosi. Silpnas statistinio reikšmingumo lygmuo tarp vaiko elgesio problemų turėjimo ir vaiko barimo už netinkamą elgesį, tarp vaiko elgesio problemų turėjimo ir priekaištų už netinkamą elgesį (žr. 19 lentelę).

19 lentelė

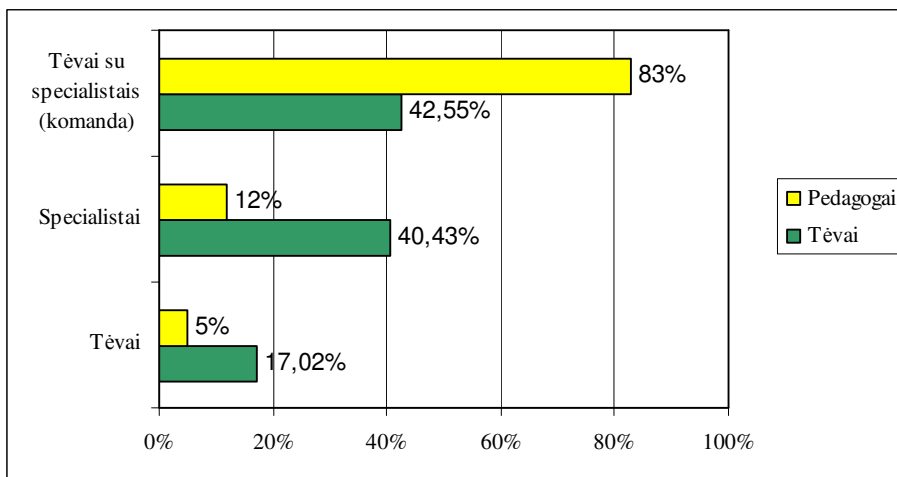
Tėvų ir pedagogų požiūris į poveikio priemones vaiko probleminiam elgesiui šalinti

		Vaikas turi elgesio problemų	Vaiko elgesys Jus neramina.	Aiškinatės vaiko problematiško elgesio priežastis	Barate vaiką už netinkamą elgesį.	Priekaištaujaite vaikui už netinkamą elgesį
Tėvai	Koreliacijos koeficientas	1	0,55**	0,367**	0,288*	0,262*
	p-reikšmė	,	0,000	0,000	0,005	0,011
	N	94	94	94	94	94
Pedagogai	Koreliacijos koeficientas	1	0,751**	0,494**	0,176	0,573**
	p-reikšmė	,	0,000	0,000	0,79	0,000
	N	100	100	100	100	100

*Statistinio reikšmingumo lygmuo $p < 0,05$

** Statistinio reikšmingumo lygmuo $p = 0,01$

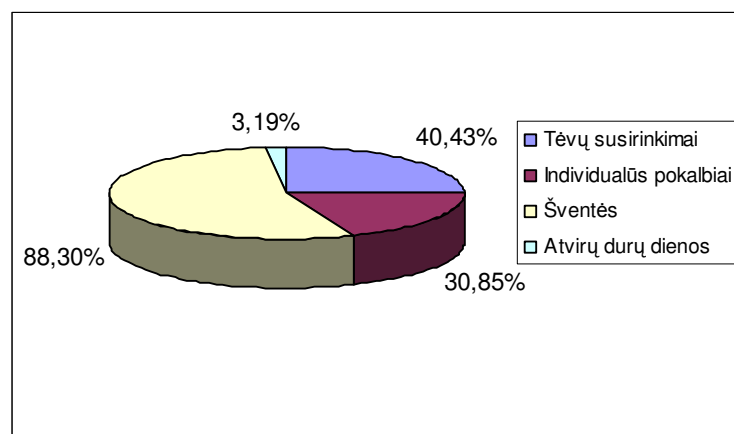
Tėvų ir pedagogų požiūris į šeimos ir ikimokyklinės įstaigos bendravimo ir bendradarbiavimo galimybes, sprendžiant ikimokyklinio amžiaus vaiko problemas po tėvų skyrybų, pavaizduotas 19 paveiksle. Tyrimu nustatyta, kad ne visi pedagogai jaučia pareigą padėti šeimai spręsti vaiko problemas po šeimos iširimo, jie atsakomybę už vaiką norėtų užkrauti pačiai šeimai (su vaiku likusiai motinai ar tėvui). Specialistai pabrėžia didelį darbo krūvį, pervargimą, žinių trūkumą, kaip padėti tėvams ir vaikui. Dauguma ikimokyklinių ugdymo įstaigų specialistų yra vyresnio amžiaus, mokslus seniai baigę, kai socialinių problemų sprendimas nebuvo laikomas pedagoginės veiklos sfera. Tai rodo, kad ne visi ugdytojai yra pasirengę spręsti šių dienų socialines problemas, šiuo atveju – šeimos iširimo. Ne visi išsituokę tėvai nori bendradarbiauti su specialistais, jie linkę patys spręsti skyrybų sukeltos psichologinės traumos pasekmes ikimokyklinio amžiaus vaikui, nes nepasitiki pašaliniais. Ikimokyklinėse įstaigose dirba ir tokių pedagogų, kurie linkę vieni, be tėvų pagalbos, spręsti vaiko problemas ir už tai prisiimti atsakomybę. Specialistai akcentuoja, kad tėvai yra pervargę ir pikti, nesupranta ikimokyklinuko problemų, jų žemas pedagoginis išprusimas, neturi bendradarbiavimo su ugdymo įstaiga įgūdžių. Beveik pusė tėvų norėtų, kad ikimokyklinė įstaiga ir joje dirbantys specialistai spręstų vaiko problemas, iškilusias po skyrybų, netrukdydami jų. Tėvai akcentuoja, kad jie pervargsta darbe, neturi pedagoginio, psichologinio pasirengimo, jiems trūksta kantrybės sprendžiant vaiko problemas. Didžioji dauguma specialistų ir maždaug pusė tėvų suvokia ugdymo įstaigos ir šeimos bendravimo bei bendradarbiavimo svarbą ir yra pasirengę dėl vaiko dirbti komandoje.

19 pav. Tėvų ir specialistų bendradarbiavimas sprendžiant ikimokyklinio amžiaus vaiko problemas po tėvų skyrybų

Išaiškėjo, kad tėvai, gyvenantys ne santuokoje, nenoriai dalyvauja vaiko ugdymo procese organizuojamame ikimokyklinėje įstaigoje. Teisinasi dideliu darbo krūviu, žinių ir sugebėjimų trūkumu, kantrybės stoka. Tėvai jaučia pareigą prisidėti prie kalendorinių švenčių (kalėdinės eglutės, Užgavėnių, Velykų) organizavimo ir šventimo, atvyksta į tėvų susirinkimus, individualiai

bendrauja su vaiko ugdytojais, įsijungia į atvirų durų dienas (žr. 20 pav.). Tyrimo duomenys verčia pedagogus susimąstyti apie darbo su tėvais kokybę ir sistemą, ieškoti naujų bendradarbiavimo formų: pamąstyti apie galimybę iširusių šeimų vaikus lankyti namuose, apsilankymų metu patarti vienišai mamai (tėvui), kaip spręsti iškilusias problemas, bendraudami, žaisdami su vaiku bei jo artimaisiais, mokyti tinkamų sąveikos būdų; didesnę dėmesį skirti konsultacijoms, pedagoginei – psichologinei literatūrai tėvams, kuri keltų šeimų pedagoginę kultūrą bei atsakomybę; įtraukti į laisvalaikio organizavimą, ne tik per kalendorines šventes, bet vakarų ir vakaronių, rytmečių ir popiečių organizavimą, filmų, spektaklių, parodų lankymą ir aptarimą, ekskursijas, turistinius žygius, išvykas bei keliones.

20 pav. Tėvų dalyvavimas ikimokyklinės įstaigos veikloje

Galimos tėvų ir specialistų sąveikos, optimizuojant vaiko, išgyvenančio tėvų skyrybų procesą, psichopedagoginės situacijos **prielaidos**:

- Tėvai, gyvenantys ne santuokoje, ir ikimokyklinių įstaigų specialistai išvelgia skirtingas vaikų problemas, išryškėjančias iširus šeimai: pedagogai pabrėžia bendravimo problemas su bendraamžiais ir suaugusiais (3%), elgesio ir emocinės raidos problemas (63%), neurozinius sutrikimus (14%), socialinės adaptacijos problemas, kylančias iširus šeimai (11%); tėvai - bendravimo problemas su bendraamžiais ir suaugusiais (5,32%), elgesio ir emocinės raidos problemas (4,26%), 21,28% tėvų neišvelgia jokių ikimokyklinuko problemų iširus šeimai.
- Labai svarbus tėvų ir pedagogų požiūris į vaiko elgesio problemų atsiradimą po tėvų skyrybų ($p=0,000$) ir po stiprių išpūdžių – barnių, konfliktų šeimoje ($p=0,000$).
- Paašškėjo tėvų ir specialistų požiūrio svarba į vaiko elgesio problemas ir suaugusiųjų nerimą ($p=0,000$) dėl ikimokyklinuko, bei problematiško elgesio priežasčių aiškinimosi ($p=0,000$).
- Ikimokyklinių įstaigų administracija nepasiruošusi ieškoti visuomeninių šaltinių,

organizuojančių seminarus, paskaitas ir specialistų konsultacijas profesionaliems ugdytojams, dirbantiems su ikimokyklinio amžiaus vaikais, išgyvenančiais šeimos iširimą, ir išsituokusiems tėvams.

- 5% pedagogų nėra pasirengę padėti šeimai spręsti vaiko problemų po tėvų skyrybų ir 17,02% tėvų, gyvenančių ne santuokoje, nepasiruošę bendradarbiauti su ikimokykline įstaiga sprendami vaiko problemas, susijusias su šeimos iširimu.
- 12% pedagogų norėtų vieni, be tėvų pagalbos, spręsti vaiko problemas ir už tai prisiimti atsakomybę. 40,43% tėvų sutiktų, kad ikimokyklinė įstaiga ir joje dirbantys specialistai spręstų vaiko problemas, netrukdydami jų.
- 83% specialistų ir 42,55% tėvų suvokia ugdymo įstaigos ir šeimos bendravimo ir bendradarbiavimo svarbą ir yra pasirengę bendradarbiauti dirbdami komandoje.
- Pedagogams (56%) ir tėvams (73,4%), gyvenantiems ne santuokoje, būtinos specialistų (psichologo, socialinio pedagogo) konsultacijos. Socialinis pedagogas būtinas ikimokyklinėms įstaigoms. Jis palengvintų visų netipinės situacijos dalyvių (vaiko, tėvų, specialistų) adaptacinius procesus, tausotų psichinę sveikatą bei padėtų spręsti gyvenimo kokybės klausimus.
- Tėvai domisi vaikų auklėjimu, pedagogai privalo ieškoti naujų bendradarbiavimo formų: didesnę dėmesį skirti konsultacijoms, pedagoginei – psichologinei literatūrai, kuri keltų tėvų pedagoginę kultūrą bei atsakomybę; įtraukti ugdytinių tėvus į laisvalaikio organizavimą, ne tik per kalendorines šventes, bet vakarų ir vakaronių, rytmečių ir popiečių organizavimą, filmų, spektaklių, parodų lankymą ir aptarimą, ekskursijas, turistinius žygius, išvykas bei keliones.

IŠVADOS

Mokslinėje literatūroje plačiai analizuojami psichologiniai vaiko, patyrusio tėvų skyrybas, pokyčiai. Pakankamai analizuota ir šeimos situacija skyrybų procese. Tačiau nepakanka mokslo studijų, atskleidžiančių vaiko, patyrusio tėvų skyrybas, ugdymo ypatumus ir galimas specialistų bei tėvų sąveikas ikimokyklinio amžiaus vaikų ugdymo įstaigose. Specialistų ir tėvų sąveikos būtinumą šioje situacijoje rodo emocijų ir elgesio pokyčiai, kurie ne tik trikdo ikimokyklinio amžiaus vaiko psichosocialinę raidą, bet ir veikia jo gebėjimą sėkmingai dalyvauti ugdymo procese.

Įvertinus tėvų ir pedagogų nuomones apie bendrą ikimokyklinio amžiaus vaiko problemų po šeimos iširimo sprendimą, matyti, kad dauguma tėvų nedalyvauja ugdymo procese organizuojamame ikimokyklinėje įstaigoje, nors ugdytojai teoriškai pripažįsta tėvų įtraukimo svarbą. Tai patvirtina tyrimo hipotezę, kad ikimokyklinio amžiaus vaikų reakcija į tėvų skyrybas būtų mažiau nepalanki, jei vyktų glaudesnis tėvų ir specialistų bendradarbiavimas.

- **Pedagogų apklausos rezultatai apie ikimokyklinio amžiaus vaiko, išgyvenančio tėvų skyrybas, pedagogines – psichologines charakteristikas ir pagalbos galimybes:**

1. Ikimokyklinio amžiaus vaikui, patyrusiam tėvų skyrybas, išryškėja elgesio problemos: agresyvumas ($p=0,010$), irzlumas ($p=0,010$). Paaiškėjo, kad vaikas, išgyvenantis psichologinę krizę, nekalba netiesos ($p=0,000$).
2. Elgesio problemų atsiradimą specialistai sieja su tėvų skyrybomis ($p=0,002$) ir stipriais įspūdžiais - barniais, konfliktais šeimoje ($p=0,013$).
3. Ikimokyklinio amžiaus vaiko bendravime su bendraamžiais po šeimos iširimo pastebimas: negebėjimas dalintis žaislais (31%), konfliktiškumas (36%). Nustatytas statistinis reikšmingumas, įrodantis, kad vaikai, išgyvenantys psichologinę traumą, neatsiriboja nuo bendraamžių ($p=0,000$).
4. Ikimokyklinio amžiaus vaiko bendravimui su suaugusiais būdinga: noras bendrauti ($p=0,000$), dalintis įspūdžiais, išgyvenimais, svajonėmis ($p=0,004$), pasitikėjimas savo jėgomis ($p=0,000$).
5. Atskleista pedagogų reakcija į probleminę vaiko elgseną: nustatytas statistinis reikšmingumas tarp specialistų gebėjimo nesusierzinti ($p=0,000$) ir neišsižeisti ($p=0,028$), bei neabejingumo ikimokyklinio amžiaus vaiko problemoms ($p=0,026$).
6. Nustatytas statistinis reikšmingumas siekiant išsiaiškinti pedagogų taikomas poveikio priemonės vaiko probleminiam elgesiui šalinti: elgesio priežasčių aiškinimasis ($p=0,000$), naujų veiklos būdų, padedančių atsiskleisti ugdytinio gerosioms savybėms paieška ($p=0,000$). Specialistai atmets barimą ($p=0,000$) kaip neveiksmingą priemonę elgesio problemoms šalinti.

7. Specialistai išskiria ikimokyklinio amžiaus vaikų sveikatos problemas, susijusias su šeimos iširimu: neurozinius (39%), elgesio ir emocinės raidos (23%), somatinius sutrikimus (13%), imuninės sistemos susilpnėjimą (2%).
8. Profesionalūs ugdytojai nepakankamai pasirengę priimti šių dienų iššūkį – prisidėti prie socialinės problemos – šeimos iširimo pasekmių vaikui šalinimo. Jiems nepakanka specialistų konsultacijų (56%), specializuotos literatūros (23%), paskaitų (14%), bendro pobūdžio informacijos (7%).
9. Specialistai mano, kad iširus šeimai tėvai nepakankamai domisi ikimokyklinio amžiaus vaiko elgesiu, bet jie jaučia pareigą informuoti tėvus apie vaiko problemas ikimokyklinėje įstaigoje ($p=0,001$). Efektyviausia informavimo priemone pedagogai laiko individualius pokalbius su tėvais (100%).

• **Tėvų požiūris į vaiko elgseną, nulemtą šeimos iširimo:**

1. Tėvų, gyvenančių ne santuokoje, apklausos rezultatai rodo tendenciją, kuri būdinga daugumai šiuolaikinių šeimų: tėvai stengiasi vaikui užtikrinti materialinę gerovę ir užmiršta poreikį bendrauti su ikimokyklinio amžiaus vaiku. Išsituokusiems tėvams trūksta pedagoginių – psichologinių žinių, leidžiančių geriau pažinti savo vaikus, išvelgti juos kamuojančias psichologines problemas, nes tik aukštesnįjį ir aukštąjį išsilavinimą turintys tėvai geba išvelgti vaiko emocinės raidos ir elgsenos problemas, išryškėjusias po šeimos iširimo ($p=0,000$). Žemą (nebaigtą vidurinį, vidurinį, specialųjį vidurinį) išsilavinimą turintys tėvai nepastebi ikimokyklinukus kamuojančių problemų: melavimo ($p=0,000$), agresyvumo ($p=0,000$), irzlumo ($p=0,000$), baimių ($p=0,000$).
2. Tėvai ikimokyklinio amžiaus vaiko elgesio problemų atsiradimo nesieja su ikimokykline įstaiga ($p=0,000$), sutinka, kad šeimos iširimas ($p=0,033$) skatina vaiką problematišku elgesiu protestuoti prieš netinkamus tėvų tarpusavio santykius.
3. Tyrimu nustatyta, kad moterys artimiau bendrauja su vaikais nei vyrai: vaikai prašo motinų pagalbos ir patarimų ($p=0,000$). Tėvai paneigia visuomenėje vyraujančią nuomonę, kad vaikams, išgyvenantiems skyrybų sukeltą krizę, įsijungia gynybinės – regresinės jėgos (vaikai pasidaro nesavarankiški, nepasitikintys savo jėgomis) ($p=0,000$). Tėvai, nerimauja dėl savo vaikų ateities ($p=0,000$), nors puoselėja viltis, kad vaikai užaugs ir visos problemos dings.
4. Moterys vaiko probleminį elgesį šalina barimu ($p=0,000$), apribodamos malonumus ($p=0,000$), bausdamos ($p=0,000$), o vyrai iširus šeimai dažniausiai nedalyvauja vaiko auklėjime.
5. Aukštesnįjį ir aukštąjį išsilavinimą turintys tėvai linkę ieškoti vaiko problematiško

elgesio priežasčių ($p=0,002$), o specialųjį vidurinį ar vidurinį išsilavinimą įgiję tėvai ikimokyklinio amžiaus vaiko probleminių elgesį šalina priekaištais ($p=0,000$) ir baudimu ($p=0,001$).

6. 54,25% tėvų neigia, kad šeimos iširimas turėjo reikšmės vaikų sveikatai, 45,75% pripažįsta, kad po skyrybų išryškėjo rimtos vaikų sveikatos problemos: neuroziniai (20,21%), elgesio ir emocinės raidos (4,26%), somatiniai sutrikimai (21,28%).
7. Jauni, iki 30 metų amžiaus, tėvai neieško vaiko emocinės raidos ir elgsenos problemos sprendimo senojoje lietuvių liaudies patirtyje ($p=0,005$), nes senosios vaikų auklėjimo tradicijos nebeatitinka šiandieninių tėvų požiūrio į vaiką.
8. Tėvai siekia spręsti savo vaikų problemas, iškilusias po šeimos iširimo, tik jiems trūksta specialistų konsultacijų (74%), specializuotos literatūros (4%), paskaitų (20%), bendro pobūdžio informacijos (2%).

- **Tėvų ir specialistų sąveika, optimizuojant vaiko, išgyvenančio tėvų skyrybų procesą, emocinę raidą ir elgseną:**

1. Atliktas tyrimas atskleidžia tėvų, gyvenančių ne santuokoje, ir ikimokyklinių įstaigų specialistų skirtingą požiūrį į vaikų problemas, išryškėjančias iširus šeimai: pedagogai pabrėžia bendravimo problemas su bendraamžiais ir suaugusiais (3%), elgesio ir emocinės raidos problemas (63%), neurozinius sutrikimus (14%), socialinės adaptacijos problemas (11%); tėvai - bendravimo problemas su bendraamžiais ir suaugusiais (5,32%), elgesio ir emocinės raidos problemas (4,26%), 21,28% tėvų neižvelgia jokių ikimokyklinuko problemų iširus šeimai. Nuomonių skirtumus sąlygoja visuomenėje paplitusi nuostata, kad vaikai „išaugs savo bėdas“, jos trumpalaikės ir nevertos didesnio susidomėjimo.
2. Labai svarbus vieningas tėvų ir pedagogų požiūris į vaiko elgesio problemų atsiradimą po tėvų skyrybų ($p=0,000$) ir po stiprių išpūdžių – barnių, konfliktų šeimoje ($p=0,000$), į vaiko elgesio problemas ir suaugusiųjų nerimą ($p=0,000$), bei poreikį aiškintis problematiško elgesio priežastis ($p=0,000$).
3. 5% pedagogų nėra pasirengę padėti šeimai spręsti vaiko problemų po tėvų skyrybų ir 17,02% tėvų, gyvenančių ne santuokoje, nepasiruošę bendradarbiauti su ikimokykline įstaiga sprendami vaiko problemas, susijusias su šeimos iširimu.
4. 12% pedagogų norėtų vieni, be tėvų pagalbos, spręsti vaiko problemas ir už tai prisiimti atsakomybę. 40,43% tėvų sutiktų, kad ikimokyklinė įstaiga ir joje dirbantys specialistai spręstų vaiko problemas, netrukdydami jų.
5. 83% specialistų ir 42,55% tėvų suvokia ugdymo įstaigos ir šeimos bendravimo ir bendradarbiavimo svarbą ir yra pasirengę bendradarbiauti dirbdami komandoje.

6. Tėvų, gyvenančių ne santuokoje, ir pedagogų apklausos rezultatai rodo, kad 56% pedagogų ir 73,4% tėvų būtinos specialistų (psichologo, socialinio pedagogo) konsultacijos. Tai rodo socialinio pedagogo ikimokyklinėms ugdymo įstaigoms būtinumą. Jis palengvintų visų netipinės situacijos dalyvių (vaiko, tėvų, specialistų) adaptacinius procesus, tausotų psichinę sveikatą bei padėtų spręsti gyvenimo kokybės klausimus.
7. Tyrimo duomenys verčia pedagogus susimąstyti apie darbo su tėvais kokybę ir sistemą, ieškoti naujų bendradarbiavimo formų, padedančių įtraukti išsituokusius tėvus į ikimokyklinukų ugdymo procesą, optimizuojantį emocinę raidą ir elgseną.
8. Situacijos analizė padeda suprasti, kad šiuo metu ikimokyklinėse įstaigose vyraujantis tėvų ir pedagogų bendradarbiavimo modelis nepalankus nei šeimai, nei ugdymo įstaigai, nes neskatina sąveikos dalyvių (specialistų, grupės pedagogų, tėvų, ikimokyklinės įstaigos administracijos) prisiimti tiesioginę atsakomybę už ikimokyklinuko, išgyvenančio tėvų skyrybų procesą, emocinės raidos ir elgsenos optimizavimą.

REKOMENDACIJOS

Profesionaliems ikimokyklinio amžiaus vaikų ugdytojams:

1. Sudaryti sąlygas stabiliai, gerai organizuotai, šiltai grupės aplinkai, kuri bent iš dalies kompensuotų vaikui, išgyvenančiam tėvų skyrybas, prarastos šeimos saugumą.
2. Pedagogų pareiga pastebėti, kad vaikas išgyvena krizę (iš pakitusio elgesio, bendravimo su bendraamžiais ir suaugusiais, ugdymosi problemų, atsiradusių sveikatos sutrikimų, emocijų ir jausmų pokyčių), aptarti su vaiko šeima, kas galėjo lemti šiuos pokyčius, ir pasirūpinti, kad vaikui būtų suteikta neatidėliotina pagalba.
3. Prisiimti tiesioginę atsakomybę už ikimokyklinio amžiaus ugdytinio, išgyvenančio tėvų skyrybų procesą, emocinės raidos ir elgsenos optimizavimą.
4. Pedagogų pareiga ieškoti naujų bendradarbiavimo formų su vaiko, išgyvenančio tėvų skyrybas, motina (tėvu):
 - Yrančių ir iširusių šeimų vaikus lankyti namuose, apsilankymų metu patarti vienišai mamai (tėvui), kaip spręsti iškilusias problemas, mokyti tinkamų sąveikos būdų su ikimokyklinuku.
 - Didesnį dėmesį skirti konsultacijoms, keliančioms tėvų pedagoginę kultūrą bei atsakomybę.
 - Vienišus ugdytinių tėvus įtraukti į laisvalaikio organizavimą darželyje (šventes, vakarus ir vakarones, rytmečius ir popietes, filmų, spektaklių, parodų lankymą ir aptarimą, ekskursijas, turistinius žygius, išvykas bei keliones).
 - Skatinti motiną (tėvą), gyvenantį ne santuokoje, įsijungti į vaiko ugdymo(si) procesą ikimokyklinėje įstaigoje.
5. Veiksmingos galėtų būti specialios į vaiką orientuotos programos, kurių tikslas – lavinti naujus įgūdžius, reikalingus pasikeitusioje situacijoje: padėti susigrąžinti pasitikėjimo savimi jausmą ir savivertę, mokyti kontroliuoti pyktį, tobulinti bendravimo ir bendradarbiavimo įgūdžius su bendraamžiais ir suaugusiais, sužadinti vidinės kontrolės įgūdžius. Galima remtis „Gyvenimo įgūdžių ugdymo programa“, parengta įgyvendinant Europos sveikatą stiprinančių mokyklų projektą, koordinuojamą Pasaulio sveikatos organizacijos Europos regiono biuro (PSO/EURO), Europos Tarybos bei Europos Komisijos, bendradarbiaujant su Jungtinių Tautų Vaikų fondu (UNICEF).
6. Ieškoti naujų veiklos būdų, padedančių atsiskleisti ugdytinių gerosioms savybėms. Padėti gali sensorinė ir gyvūnų terapija. Sensorinė terapija padeda sumažinti įtampą, nerimą, agresiją, sustiprina saugumo ir pasitikėjimo jausmus. Visos meno rūšys veikia vaiko emocijų pasaulį, jos padeda atsiverti, išsilaisvinti iš neigiamų emocijų. Gyvūnams vaikai

skiria tuos jausmus, kurie yra iš tikrųjų skirti tėvui ar motinai, ypač jeigu su jais bendravimas yra neįmanomas, ribotas ar skurdus.

Tėvams, gyvenantiems ne santuokoje:

1. Mokyti iš profesionalių ugdytojų tinkamų sąveikos būdų su vaiku: įsisąmoninti, kad pokalbiai su ikimokyklinuku vyks lengviau, kai su juo bus bendraujama suprantama žaislų ir žaidimo kalba. Ir apie pokyčius šeimoje (tėvų skyrybas) galima kalbėti pasitelkus lėles. Žaisdami su lėlėmis vaikai papasakos apie skaudžius išgyvenimus išsamiau ir spontaniškiau, negu klausinėjami tiesiogiai. Išmokus sumaniai žaisti, pavyks prakalbinti net ir labai užsisklendusius vaikus.
2. Stebėti vaiko elgesį, bendravimą su bendraamžiais ir suaugusiais, ugdytosi problemas, atsiradusius sveikatos sutrikimus, emocijų ir jausmų pokyčius, aptarti juos su profesionaliais ugdytojais ir pasirūpinti, kad vaikui būtų suteikta neatidėliotina pagalba.
3. Išsakyti ikimokyklinių įstaigų specialistams savo poreikius ir interesus, susijusius su vaiko ugdymu ir psichologinių problemų sprendimu, aktyviai dalyvauti veikloje, kuri yra ikimokyklinio amžiaus vaiko ugdymo dalis.
4. Prisiimti tiesioginę atsakomybę už vaiko, išgyvenančio tėvų skyrybų procesą, emocinės raidos ir elgsenos optimizavimą, suvokiant, kad laiku šios problemos neišsprendus, ji gali tapti asmenybės ir socialinės adaptacijos problema.

Tėvų ir specialistų sąveikai:

1. Ieškoti visuomeninių šaltinių ir specifinių išteklių, organizuojant seminarus, paskaitas ir specialistų konsultacijas profesionaliems ugdytojams, dirbantiems su ikimokyklinukais išgyvenančiais šeimos iširimą, ir išsituokusiems tėvams, kad ir tėvai, ir pedagogai išvelgtų elgesio ir emocinės raidos problemas, išryškėjusias po šeimos iširimo, bei suvoktų tų problemų optimizavimo būtinybę.
2. Ieškoti lėšų socialinių pedagogų darbo vietoms darželiuose steigti. Socialiniai pedagogai palengvintų visų netipinės situacijos dalyvių (vaiko, tėvų, specialistų) adaptacinius procesus, tausotų psichinę sveikatą bei padėtų spręsti gyvenimo kokybės klausimus.
3. Prisiimti tiesioginę atsakomybę už ikimokyklinuko, išgyvenančio tėvų skyrybų procesą, emocinės raidos ir elgsenos optimizavimą.
4. Ieškoti naujų bendradarbiavimo sąveikų (žaidimų, laisvalaikio organizavimo formų), optimizuojant ikimokyklinio amžiaus vaiko emocinę raidą ir elgseną.

LITERATŪRA

1. Ališauskienė, S. (2005). *Ankstyvoji intervencija vaikystėje*: monografija. Šiauliai.
2. Ališauskienė, S., Miltenienė, L. (2004). *Bendradarbiavimas tenkinant specialiuosius ugdymosi poreikius*. Šiauliai.
3. Bagdonas, A. (1982). *Ankstyvoji patirtis ir psichika*. Vilnius.
4. Bajoriūnas, Z. (1997). *Šeimos edukologija*. Vilnius.
5. Bikulčius, J. (1995). *Šeimyninio gyvenimo darna ir jos išsaugojimo paslaptys*. Panevėžys.
6. Bitinas, B. (2000). *Ugdymo filosofija*. Vilnius.
7. Butvilas, T. (2004). *Netekties išgyvenimų ir kai kurie socializacijos aspektai*. Vilnius.
8. Campbell, R. (2000). *Vaikai pavojuje: kaip padėti vaikui nugalėti pyktį*. Kaunas.
9. Charles, C. M. (1999). *Pedagoginio tyrimo įvadas*. Vilnius.
10. Čekanavičius, V., Murauskas, G. (2001). *Statistika ir jos taikymai*. Vilnius.
11. Degutis, M. (1999). *Socialinių tyrimų metodologija*. Kaunas.
12. Dovydaitienė, M. (2001a). *Tėvų skyrybas patyrusių vaikų pažeidžiamumas ir jo įtaka*. Daktaro disertacija. Vilnius.
13. Dovydaitienė, M. (2001b). Aštuonerių – dešimties metų vaikų požiūris į tėvų skyrybas // *Psichologija*, 23, p. 20 – 36.
14. Dovydaitienė, M. (2004). Tėvų skyrybos ir vaikas // *Priešmokyklinio ugdymo turinio įgyvendinimas: metodinės rekomendacijos: straipsnių rinkinys*. Vilnius. P. 43 – 49.
15. Gardner, R. (1990). Childhood Stress Due to Parental Divorce // J.D. Nospitz, R.D. Coddington (Eds.), *Stressors and the Adjustment Disorders*. New York.
16. Ginott, H. G. (1999). *Tarp tėvų ir vaiko*. Vilnius.
17. *Gyvenimo įgūdžių ugdymas (2004) / Redaktorių kolegija: L. Bulotaitė (sud. ir ats. red.) ir kt.* Vilnius.
18. Grigas, R. (1995). *Tautos likimas*. Vilnius.
19. Herm, S. (2004). „Sunkūs“ vaikai. *Praktiniai patarimai auklėtojams ir tėvams*. Vilnius.
20. Hetherington, E. M. (1979). Divorce: A Child's Perspective // *American Psychologist*, 34, p. 303 – 313.
21. Ignatavičienė, S., Žukauskienė, R. (1999). *Rizikos grupės vaikai: metodinės rekomendacijos pedagogams*. Vilnius.
22. Jovaiša, L. (2003). *Hodegetika*. Vilnius.
23. Juodaitytė, A. (2002). *Socializacija ir ugdymas vaikystėje*. Vilnius.
24. Juodraitis, A. (2004). *Asmenybės adaptacija: kintamųjų sąveika*. Šiauliai.
25. Justickis, V. (1993). *Akcentuotas nepilnametis nusikaltėlis*. Vilnius.

26. Kairienė, B. (2002). *Jaunuolių, patyrusių tėvų agresiją, psichosocialinė raida ir pedagoginės korekcijos galimybės*. Kaunas.
27. Kaffemanienė, I., Tereikienė, V. (2003). Ikimokyklinio amžiaus vaikų emocinės raidos ir elgesio sutrikimų korekcija // *Specialusis ugdymas*, 1(8), p. 15 – 30.
28. Kardelis, K. (2002). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Kaunas.
29. Kočiūnas, R. (1995). *Psichologinis konsultavimas*. Vilnius.
30. Kučinskas, V., Kučinskienė, R. (2000). *Socialinis darbas švietimo sistemoje*. Klaipėda.
31. Kurdek, L. A. (1981). An Integrative Perspective of Children's Divorce Adjustment // *American Psychologist*, 36, p. 856 – 866.
32. Kvieskienė, G. (2000). *Socializacijos pedagogika*. Vilnius.
33. Leliūgienė, I. (2002). *Socialinio pedagogo (darbuotojo) žinynas*. Kaunas.
34. Leonavičius, J. (1993). *Sociologijos žodynas*. Vilnius.
35. Lietuviškoji tarybinė enciklopedija. (1983). Vilnius.
36. Lietuviškoji tarybinė enciklopedija. (1984). Vilnius.
37. Lietuvių kalbos žodynas. (1962). Vilnius.
38. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. 2000 m. liepos 18 d. Nr. VIII - 1864. Vilnius.
39. Lietuvos Respublikos Konstitucija. (1992). Vilnius.
40. Lietuvos Respublikos santuokos ir šeimos kodeksas. (1990). Vilnius.
41. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas. 2003 m. birželio 17 d. Nr. IX – 1630. Vilnius.
42. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos įsakymas dėl pedagogų atestacijos nuostatų. 1998 m. vasario 19 d. Nr. 331. Vilnius.
43. Litvinienė, J. (1990). *Ikimokyklinių įstaigų darbo su tėvais turinys ir formos*. Vilnius.
44. Litvinienė, J. (2002). *Šeima – vaiko ugdymo institucija*. Klaipėda.
45. Matulienė, G. (1997). *Šeimos psichologija*. Kaunas.
46. Merkys, G. (1995). *Pedagoginio tyrimo metodologijos pradmenys*. Kaunas.
47. Miškinis, K. (1993). *Šeimos pedagogika*. Vilnius.
48. Miškinis, K. (2003). *Šeima žmogaus gyvenime*. Kaunas.
49. Myers, D. G. (2000). *Psichologija*. Kaunas.
50. Monkevičienė, O. (2001). *Ankstyvojo ugdymo vadovas*. Vilnius.
51. Nasvytienė, D. (2005). *Vaiko elgesio ir emocinės problemos*. Vilnius.
52. Navaitis, G. (1996). *Psichologinė parama šeimai*. Šiauliai.
53. Navaitis, G. (1997). *Psichologinė parama vaikui*. Šiauliai.
54. Navaitis, G. (1999). *Lietuvos šeima: psichoterapinis aspektas*. Vilnius.
55. Navaitis, G. (2002). *Psichologinis šeimos konsultavimas*. Vilnius.
56. Peters, R. (1999). *Nebijokime drausminti vaikų*. Vilnius.

57. Pileckaitė – Markovienė, M., Nasvytienė, D., Bumblytė, D. (2004). *Vystymosi psichologija: vaikystė*. Vilnius.
58. Plužek, Z. (1996). *Pastoracinė psichologija*. Vilnius.
59. Psichologijos žodynas. (1993). Vilnius.
60. Pukėnas, K. (2005). *Sportinių tyrimų duomenų analizė SPSS programa*. Kaunas.
61. Radzevičienė, L. (1997). *Ankstyvojo ir ikimokyklinio amžiaus vaikų emocijų ir elgesio sutrikimai, bei jų korekcija*. Šiauliai.
62. Rupšienė, L. (2001). *Šeimotyro įvadas*. Klaipėda.
63. Specialiojo ugdymo pagrindai: vadovėlis edukologijos specialybės studentams (2003) / Redaktorių kolegija: J. Ambrukaitis (sud. ir ats. red.) ir kt. Šiauliai.
64. Sutrikimų klasifikacija (1995) / Redaktorių kolegija: A. Bagdonas (sud. ir ats. red.) ir kt. Vilnius.
65. Tarptautinių žodžių žodynas (2004) / Ats. red. A. Bendorienė. Vilnius.
66. Trimakas, K. (2003). *Jaunimas apie tėvą ir motiną. II dalis. Santykiai su tėvais*. Kaunas.
67. Vaitkevičius, J. (1995). *Socialinės pedagogikos pagrindai*. Vilnius.
68. Wallerstein, J.S. (1983). Children of Divorce: Stress and Developmental Task // N. Garnezy and M. Rutter (Eds.), Stress, Coping, and Development in Children. New York.
69. Valickas, G. (1997). *Psichologinės asocialaus elgesio ištakos*. Vilnius.
70. Vitkauskaitė, D. (2001). *Teoriniai socialinio darbo modeliai*. Šiauliai.
71. Žibaitis, R. (1995). *Šeima ir asmenybės ugdymas*. Vilnius.
72. Žukauskienė, R. (2002). *Raidos psichologija*. Vilnius.

INFORMACINIAI ŠALTINIAI

73. Dėl specialiųjų poreikių asmenų sutrikimų ir jų laipsnių nustatymo ir specialiųjų poreikių asmenų priskyrimo specialiųjų ugdymosi poreikių grupei tvarkos. [žiūrėta: 2005 – 11 – 02]. Prieiga per internetą:
< <http://www3.lrs.lt/c-bin/eng/preps2?Condition1=180989&Condition2>>
74. Gyvūnų terapija ir jos perspektyvos medicinoje. [žiūrėta: 2006 – 03 – 11]. Prieiga per internetą:
<<http://www.geocities.com/delfinologija/58.html>>
75. Pakalkaitė, L. Ne skyrybose laimė. [žiūrėta: 2006 – 01 – 28]. Prieiga per internetą:
<<http://www.skyrybos.lt/main.php?menu=2&str=2>>
76. Skrinkas, R. G. Statistika: vedybos ir skyrybos. [žiūrėta: 2006 - 01 – 28]. Prieiga per internetą:
<<http://www3vdu.lt/life/pv/STsv.htm>>

SUMMARY

Vilma Pakalniškytė

PRE-SCHOOL AGED CHILD IN HIS/HER PARENTS' DIVORCE PROCESS: INTERACTION BETWEEN THE PARENTS AND THE SPECIALISTS IN ATYPICAL SITUATION MASTER'S WORK

Family disruption and parents' divorce hurts most painfully children. They experience huge grievance that they were left by their father or mother. Statistical studies show, that 69 % of divorced parents do not maintain any relationships with their children, and 31 % visit their children occasionally, however do not participate in process of education. Researches performed by scientists (Hetherington, 1979; Kurdek, 1981; Wallerstein, 1983; Gardner, 1990; Dovydaityienė, 2001 and etc.) about affect of divorce to children and peculiarities of their adaptation, allow making a conclusion that the children, who have undergone parents' divorce are more vulnerable emotionally. It is supposed, that the children's reaction to their parents' divorce, as to psychological crisis, is expressed through instability, changes of behaviour, tendency to offend, weakened processes of perception, changed relations with contemporaries and relatives. Thereby, divorce is construed as a disorder of communication, induced by stress, evoked by pain and suffering.

Divorce affects the child's psychical development: children of age 3-6 feel sense of blame and humiliation, 7-8 years old children feel anger and malice to one of the parents or both of them. More than one third of children begin ill-learning, and protesting against inappropriate relations of their parents they become rebellious, aggressive, start conflicting with their contemporaries. Some of the consequences of divorce become clear in the children not immediately, but after long years. It is noticeable, that individuals, who have experienced painfully their parent's divorce, avoid to undertake commitments in mature age, they are often unsuccessful in their careers, they hardly create strong family and they tend to divorce more oftentimes themselves. In the last decades, psychologists, psychiatrists and pedagogues noticed, that it is necessary to help to children, who experience their parent's divorce, to overcome their psychological trauma. The children should feel support of adults, they should conceive that they are not left to their fate, they should feel that they can talk about their fears and feelings of uncertainty, in such a way decreasing emotional pressure. Intercommunion determines family's lifestyle, however it is not always realised, that only a harmony of intercommunion is strategically significant to healthy development of child. Child's future depends on his or her relationships with his or her family members. Harmony in family is a sacred subject. For that cause it is necessary to refuse negative feelings, words or actions, which

could infringe a harmony in the family. Communication in the family is impossible without any conflicts. Conflicts are normal phenomena in family life, however they should be solved timely and wisely. Unsolved conflicts become the main reason of divorce.

Relevance and novelty of research. In the scientific literature larger attention is paid at the psychological changes of a child, experienced parents' divorce. Family situation in the divorce process is sufficiently analysed. However studies, disclosing peculiarities of a child, experienced parents' divorce and possible interaction of the specialists and the parents in the pre-school education establishments are lacking. Necessity of interaction between the specialists and the parents is shown by the emotional and behavioural changes both hindering psychosocial development of a pre-school-aged child and influencing his/her success in participation in the education process.

Completed research aims to reveal possibilities of effective interaction of specialists and parents, relieving psychological sequelae, induced by parents' divorce, which become obvious when child attends institution of preschool education. Prepared a model of effective interaction would relieve adaptation processes of all participants of atypical situation (child's, parents' and specialists'), would save psychical health as well as would help to solve issues on life quality, which become unstable and vulnerable in such situation.

Problem issues of the research:

1. Are specialists' and parents' attitudes to the changes of behaviour and emotions of the children, who have experienced their parents' divorce, identical?
2. Are there any possibilities of cooperation between specialists and parents solving behavioural and emotional problems of the children of preschool age, who have experienced their parents' divorce?

In the master's thesis "**Pre-School Aged Child In His/Her Parents' Divorce Process: Interaction Between The Parents And The Specialists In Atypical Situation**" the following problem is analysed: what kind of interaction should be between the parents and the specialists in optimizing behavioural and emotional development of the pre-school aged children, who experienced their parents' divorce.

Object of investigation: optimization of behavioural and emotional development of the pre-school aged children, who experienced their parents' divorce in the context of interaction between the parents and the specialists.

Aim of investigation: to find opportunities for optimization of behavioural and emotional development of the pre-school aged children, who experienced their parents' divorce in the context of interaction between the parents and the specialists.

Tasks of the research:

1. To detect emotional and behavioural problems of the children of pre-school age, living in incomplete families in the studies of scientific literature.
2. On the grounds of scientific studies, to prepare the instrument of the research, to evaluate approach of parents and specialists to the child, experiencing his or her parents' divorce.
3. To determine possibilities of interaction between the parents and specialists, optimising emotional development of the children, who have experienced their parents' divorce.
4. To propose conclusions of the completed study, reasoning possible effective cooperation of parents and specialists, aiming to appease behavioural and emotional problems of development, resultant after divorce of pupil's parents.
5. To prepare recommendations to pedagogues of preschool education institutions and parents, upbringing children in incomplete families.

Basing upon scientific literature analysis and practical work experience, the following **hypothesis is formed**: probably, reaction of the pre-school aged children to parents' divorce would be less unfavourable if co-operation between the parents and specialists was closer.

Methods of the research.

1. Theoretical methods of data collecting - analysis of scientific literature.
2. Empiric data of the research collected during quantitative research (questionnaire of partly closed type).
3. Statistical methods - processing of the research data applying methods of descriptive statistics (SPSS computer software). To examine the hypothesis of causality of variables, there was applied Chi-square test, which was refused on the level of significance $p \geq 0,05$. To evaluate linear, statistically significant link between features, there was used the method of correlation analysis. The intensity of links is evaluated by coefficient of correlation, which varies from +1 (link of direct correlation) to -1 (reverse functional link). In the research, there was calculated a coefficient of Pearson Correlation. Intensity of link is associated with a level of significance (P) of feature.

Investigational analysis of the selected issue was performed in February - May 2005. Empirical investigation data was collected by means of quantitative investigation (semi-closed-type questioning). 100 pedagogues from Siauliai pre-school establishments and 94 parents of the children attending different pre-school establishments, living not in marriage, participated in the quantitative questioning. Scientific literature analysis and results of the investigation performed let us disclose some of the trends:

- The investigation performed discloses different attitudes of the parents, living out of marriage, and pre-school establishment specialists towards children problems, becoming

distinct after family is ruined. Different opinions are predetermined by a publicly prevailing position that the children "will grow out of their troubles", that the troubles are short-term and not worth of a larger interest.

- After having estimated opinions of the teachers and the parents regarding joint solution of a pre-school-aged child's problems after the family is ruined, one can see that most of parents fail to participate in the upbringing process, arranged in the pre-school establishment, though the educators theoretically admit importance of drawing the parents in. This proves the hypothesis that response of pre-school aged children to their parents' divorce would be less unfavourable if the parents and the specialists co-operated closer. The prepared hypothetic efficient interaction model would make easier all adaptation processes of the situation participants (child, parents, and specialists), preserving mental health and assisting in solving the life quality issues.

PRIEDAI

Ką pedagogai mano apie ikimokyklinuką, išgyvenantį tėvų skyrybas

Apklausa

Prašau pedagogų dalyvauti apklausoje ir užpildyti anketą, nes Jūsų, specialistų, nuomonė **labai svarbi**.

Ką pedagogai mano apie ikimokyklinio amžiaus vaiką, išgyvenantį šeimos iširimą? Ar vaiko problemos kelia pedagogams nerimą? Kaip padėti ikimokyklinukui įveikti skyrybų sukeltą krizę?

Apklausa yra **ANONIMINĖ**, nei vardo, nei pavardės žymėti nereikia.

Anketą užpildykite iki galo, nepalikite neatsakytų klausimų.

Atsakykite į keletą klausimų apie save:

Jums tinkantį ATSAKYMĄ ŽYMĖKITE TAIP:☒

Jūsų kvalifikacinė kategorija:	Pedagoginio darbo trukmė:	Jūsų išsilavinimas:
☐ Auklėtoja ☐ Vyresnioji auklėtoja ☐ Metodininkė ☐ Ekspertė	☐ iki 5 metų ☐ nuo 5 iki 10 m. ☐ nuo 10 iki 15 m. ☐ nuo 15 iki 20 m. ☐ daugiau kaip 20 metų	☐ Aukštesnysis ☐ Aukštasis

Apklausą atlieka ŠU Specialiosios pedagogikos fakulteto socialinės pedagogikos magistratūros studentė Vilma Pakalniškytė. Iškilus klausimams skambinti tel.:868567098

IKIMOKYKLINIO AMŽIAUS VAIKO ELGESIO PROBLEMOS PO TĖVŲ
SKYRYBŲ

Apibraukite Jums tinkantį atsakymą. Atsakykite į kiekvieną klausimą.
PAVYZDYS:

Mėgstu žiūrėti televizorių	TAIP	NE	NEŽINAU
----------------------------	------	----	---------

Kiekvienoje eilutėje žymėkite tik vieną Jums tinkantį atsakymą.

Ar pritariate teiginiams:	TAIP	NE	NEŽINAU
Jūsų ugdytiniai turi elgesio problemų	TAIP	NE	NEŽINAU
Ugdytiniai meluoja	TAIP	NE	NEŽINAU
Ugdytiniai yra agresyvūs	TAIP	NE	NEŽINAU
Ugdytiniai - irzlūs	TAIP	NE	NEŽINAU
Ugdytiniai yra bailūs	TAIP	NE	NEŽINAU
Neramūs ugdytiniai	TAIP	NE	NEŽINAU
Uždari ugdytiniai	TAIP	NE	NEŽINAU
Ugdytiniai , turintys baimių	TAIP	NE	NEŽINAU

IKIMOKYKLINUKO ELGESIO PROBLEMŲ ATSIKIRADIMO LAIKAS

Ar pritariate teiginiams:	TAIP	NE	NEŽINAU
Elgesio problemų atsiranda vaikui pradėjus lankyti darželį.	TAIP	NE	NEŽINAU
Elgesio problemų atsiranda po tėvų skyrybų.	TAIP	NE	NEŽINAU
Elgesio problemų atsiranda po artimųjų ligos.	TAIP	NE	NEŽINAU
Elgesio problemų atsiranda po vaiko persirgtos ligos.	TAIP	NE	NEŽINAU
Elgesio problemų atsiranda po stiprių išpūdžių	TAIP	NE	NEŽINAU

IKIMOKYKLINUKO BENDRAVIMO SU BENDRAAMŽIAIS YPATUMAI

Ar pritariate teiginiams:	TAIP	NE	NEŽINAU
Ugdytiniai turi draugų ikimokyklinėje įstaigoje	TAIP	NE	NEŽINAU
Vaikai su bendraamžiais bendrauja draugiškai	TAIP	NE	NEŽINAU
Vaikai bendraamžiams įsakinėja	TAIP	NE	NEŽINAU
Ugdytiniai konfliktuoja su bendraamžiais	TAIP	NE	NEŽINAU
Vaikai paklūsta bendraamžių valiai	TAIP	NE	NEŽINAU
Vaikai nepritampa prie bendraamžių (jų vengia)	TAIP	NE	NEŽINAU
Ugdytiniai pešasi su bendraamžiais	TAIP	NE	NEŽINAU

VAIKO, PATYRUSIO TĖVŲ SKYRYBAS, BENDRAVIMAS SU

Ar pritariate teiginiams:	TAIP	NE	NEŽINAU
Ugdytiniai bendrauja su suaugusiais	TAIP	NE	NEŽINAU
Vaikai dalijasi išpūdžiais, išgyvenimais, svajonėmis su suaugusiais	TAIP	NE	NEŽINAU
Vaikai prašo suaugusiojo pagalbos ir patarimų	TAIP	NE	NEŽINAU
Vaikai įkyriai sekioja iš paskos suaugusiems	TAIP	NE	NEŽINAU
Vaikai vengia bendrauti su suaugusiais	TAIP	NE	NEŽINAU
Ugdytiniai turi bendravimo problemų	TAIP	NE	NEŽINAU

SUAUGUSIŲJŲ REAKCIJA Į VAIKO ELGSENĄ PO ŠEIMOS IŠIRIMO

Ar pritariate teiginiams:	TAIP	NE	NEŽINAU
Vaikų elgesys Jus neramina. Nerimaujate dėl ugdytinių ateities	TAIP	NE	NEŽINAU
Vaikų elgesys Jus erzina	TAIP	NE	NEŽINAU
Vaikų elgesys Jus žeidžia	TAIP	NE	NEŽINAU
Vaikų elgesys mažai Jus jaudina	TAIP	NE	NEŽINAU
Vaikų elgesys jokių problemų nekelia	TAIP	NE	NEŽINAU

POVEIKIO PRIEMONĖS VAIKO PROBLEMINIAM ELGESIUI ŠALINTI

Ar pritariate teiginiams:	TAIP	NE	NEŽINAU
Aiškinatės vaikų problematiško elgesio priežastis	TAIP	NE	NEŽINAU
Kalbate su vaikais apie elgesį	TAIP	NE	NEŽINAU
Barate vaikus už netinkamą elgesį	TAIP	NE	NEŽINAU
Priekaištaujaite vaikams už netinkamą elgesį	TAIP	NE	NEŽINAU
Apriojate vaikams malonumus	TAIP	NE	NEŽINAU
Ieškote naujų veiklos būdų, padedančių atsiskleisti ugdytinių gerosioms savybėms	TAIP	NE	NEŽINAU

IKIMOKYKLINUKO SVEIKATOS PROBLEMOS PO TĖVŲ SKYRYBŲ

Jums tinkantį atsakymą žymėkite taip:

Ar ugdytiniais po tėvų skyrybų išryškėja sveikatos problemos?	☐ Taip ☐ Ne
Jeigu pažymėjote, kad taip , pakomentuokite:	

INFORMACIJOS POREIKIS SPRENDŽIANT VAIKO PROBLEMAS IŠIRUS ŠEIMAI

Jums tinkantį atsakymą žymėkite taip:

Kur ieškote informacijos apie ikimokyklinukų problemas po tėvų skyrybų?	☐ Populiarioje pedagoginėje, psichologinėje literatūroje ir žurnaluose. ☐ Internetė. ☐ Televizijos laidose. ☐ Senojoje lietuvių liaudies patirtyje. ☐ Konsultuojatės su specialistais. ☐ Kita
Jei pažymėjote kita , tai pakomentuokite:	

Kokios informacijos Jums trūksta sprendžiant ikimokyklinio amžiaus vaiko problemas? Pakomentuokite:

POREIKIS INFORMUOTI TĖVUS APIE VAIKO PROBLEMAS PO ŠEIMOS IŠIRIMO

Ar pritariate teiginiams:	TAIP	NE	NEŽINAU
Apie netinkamą ugdytinių elgesį informuojate tėvus	TAIP	NE	NEŽINAU
Vieniši tėvai domisi vaikų elgesiu ikimokyklinėje įstaigoje	TAIP	NE	NEŽINAU

Jums tinkantį atsakymą žymėkite taip:

Kuri, Jūsų nuomone, informavimo priemonė apie vaikų problemas po tėvų skyrybų yra efektyviausia?	☐ Individualūs pokalbiai su tėvais
	☐ Pokalbiai telefonu
	☐ Laiškai tėvams
	☐ Tėvų susirinkimai
	☐ Kita
Jeigu pažymėjote kita , pakomentuokite:	

PAKOMENTUOKITE:

Kas ir kodėl, Jūsų manymu, turėtų užsiimti ikimokyklinuko problemomis iširus šeimai?

Kokios problemos išryškėjo ikimokyklinio amžiaus vaikui po tėvų skyrybų?

Ačiū už sugaištą laiką. Sėkmės.

2 priedas

Pedagogų nuomonė apie ikimokyklinio amžiaus vaiko, patyrusio tėvų skyrybas, elgesio problemas

Vaiko elgesio vertinimas		Taip	Ne	Nežinau	Iš viso
Ugdytiniai turi elgesio problemų	N	86	1	13	100
	%	86	1	13	100
Ugdytiniai meluoja	N	22	56	22	100
	%	22	56	22	100
Ugdytiniai yra agresyvūs	N	53	24	23	100
	%	53	24	23	100
Ugdytiniai yra irzlūs	N	53	27	20	100
	%	53	27	20	100
Ugdytiniai yra bailūs	N	17	66	17	100
	%	17	66	17	100
Uždari ugdytiniai	N	21	61	18	100
	%	21	61	18	100
Ugdytiniai, turintys baimių	N	18	60	22	100
	%	18	60	22	100
Neramūs ugdytiniai	N	32	54	14	100
	%	32	54	14	100

3 priedas

Pedagogų nuomonė apie elgesio problemų atsiradimo laiką

Elgesio problemų atsiradimas		Taip	Ne	Nežinau	Iš viso
Vaikui pradėjus lankyti darželį	N	5	76	19	100
	%	5	76	19	100
Po tėvų skyrybų	N	81	9	10	100
	%	81	9	10	100
Po artimų žmonių ligos	N	0	82	18	100
	%	0	82	18	100
Po vaiko persirgtos ligos	N	16	67	17	100
	%	16	67	17	100
Po stiprių išpūdžių	N	46	33	21	100
	%	46	33	21	100

4 priedas

Pedagogų nuomonė apie ikimokyklinio amžiaus vaiko, patyrusio tėvų skyrybas, bendravimą su bendraamžiais

Bendravimo su bendraamžiais ypatumai		Taip	Ne	Nežinau	Iš viso
Ikimokyklinukai turi draugų darželyje	N	91	6	3	100
	%	91	6	3	100
Vaikai su bendraamžiais bendrauja draugiškai	N	28	49	23	100
	%	28	49	23	100
Vaikai bendraamžiams įsakinėja	N	44	33	23	100
	%	44	33	23	100
Vaikai konfliktuoja su bendraamžiais	N	60	20	20	100
	%	60	20	20	100
Vaikai paklūsta bendraamžių valiai	N	9	62	29	100
	%	9	62	29	100
Vaikai nepritampa prie bendraamžių (jų vengia)	N	15	69	16	100
	%	15	69	16	100
Vaikai pešasi su bendraamžiais	N	67	20	13	100
	%	67	20	13	100

5 priedas

Pedagogų nuomonė apie vaikų bendravimą su suaugusiais

Bendravimo su suaugusiais ypatumai		Taip	Ne	Nežinau	Iš viso
Vaikai noriai bendrauja su suaugusiais	N	81	12	7	100
	%	81	12	7	100
Dalijasi išpūdžiais, išgyvenimais, svajonėmis su suaugusiais	N	61	30	9	100
	%	61	30	9	100
Prašo suaugusiojo pagalbos ir patarimų	N	69	24	7	100
	%	69	24	7	100
Įkyriai sekioja paskui suaugusius	N	24	60	16	100
	%	24	60	16	100
Vengia bendrauti su suaugusiais	N	12	75	13	100
	%	12	75	13	100
Vaikai turi bendravimo problemų	N	80	3	17	100
	%	80	3	17	100

Pedagogų reakcija į vaiko elgseną

Reakcija į vaiko elgseną		Taip	Ne	Nežinau	Iš viso
Neramina	N	86	2	12	100
	%	86	2	12	100
Erzina	N	15	66	19	100
	%	15	66	19	100
Žeidžia	N	0	85	15	100
	%	0	85	15	100
Mažai jaudina	N	2	92	6	100
	%	2	92	6	100
Nekelia jokių problemų	N	2	87	11	100
	%	2	87	11	100

Pedagogų požiūris į poveikio priemonės vaiko probleminiam elgesiui šalinti

Priemonės vaiko probleminiam elgesiui šalinti		Taip	Ne	Nežinau	Iš viso
Problematiško elgesio priežasčių aiškinimasis	N	95	0	5	100
	%	95	0	5	100
Kalbėjimas su vaikais apie elgesį	N	100	0	0	100
	%	100	0	0	100
Barimas	N	20	69	11	100
	%	20	69	11	100
Priekaištavimas	N	4	76	20	100
	%	4	76	20	100
Malonumų apribojimas	N	33	49	18	100
	%	33	49	18	100
Naujų veiklos būdų paieška	N	89	6	5	100
	%	89	6	5	100

8 priedas

Pedagogų požiūris į ikimokyklinio amžiaus vaiko sveikatos problemas po šeimos iširimo

Ikimokyklinuko sveikatos problemos		Taip	Ne	Iš viso
Sveikatos problemų turėjimas po šeimos iširimo	N	77	23	100
	%	77%	23%	100%
Somatiniai sutrikimai	N	13	87	100
	%	13%	87%	100%
Neuroziniai sutrikimai	N	39	61	100
	%	39%	61%	100%
Elgesio ir emocinės raidos sutrikimai	N	23	77	100
	%	23%	77%	100%
Imuninės sistemos susilpnėjimas	N	2	98	100
	%	2%	98%	100%

9 priedas

Pedagogams reikalingos informacijos paieška

Informacijos paieška		Taip	Ne	Iš viso
Internete	N	47	53	100
	%	47	53	100
Populiarioje pedagoginėje, psichologinėje literatūroje	N	100	0	100
	%	100	0	100
Televizijos laidose	N	75	25	100
	%	75	25	100
Senajoje lietuvių liaudies patirtyje	N	6	94	100
	%	6	94	100
Konsultacijose su specialistais	N	56	44	100
	%	56	44	100

Poreikis informuoti tėvus apie vaiko problemas

Tėvų informavimas		Taip	Ne	Nežinau	Iš viso
Poreikis apie netinkamą ugdytinių elgesį informuoti tėvus	N	95	1	4	100
	%	95	1	4	100
Tėvai domisi vaikų elgesiu ikimokyklinėje įstaigoje	N	19	61	20	100
	%	19	61	20	100
Individualūs pokalbiai su tėvais	N	100	0	0	100
	%	100	0	0	100
Pokalbiai telefonu	N	49	51	0	100
	%	49	51	0	100
Laiškai tėvams	N	44	56	0	100
	%	44	56	0	100
Tėvų susirinkimai	N	43	57	0	100
	%	43	57	0	100

Ką mamos ir tėčiai mano apie ikimokyklinuką, išgyvenantį tėvų skyrybas Apklausa

Prašau ikimokyklinukų mamas ir tėčius dalyvauti apklausoje ir užpildyti anketą, nes Jūsų nuomonė **labai svarbi**.

Ką mamos ir tėčiai mano apie ikimokyklinio amžiaus vaiką, išgyvenantį šeimos iširimą? Ar vaiko problemos kelia tėvams nerimą? Kaip padėti ikimokyklinukui įveikti skyrybų sukeltą krizę?

Apklausa yra **ANONIMINĖ**, nei vardo, nei pavardės žymėti nereikia.

Anketą užpildykite iki galo, nepalikite neatsakytų klausimų.

Atsakykite į keletą klausimų apie save:

Jums tinkantį ATSAKYMĄ ŽYMĖKITE TAIP: ☒

Jūsų lytis:
☐ moteris
☐ vyras

Jūsų šeima yra:
☐ pilna
☐ nepilna

Jūsų amžius:
☐ iki 30 metų
☐ nuo 30 iki 35m.
☐ nuo 35 iki 40 m.
☐ daugiau kaip 40 m.

Jūsų išsilavinimas:
☐ nebaigtas vidurinis
☐ vidurinis
☐ specialusis vidurinis
☐ aukštesnysis
☐ aukštasis

IKIMOKYKLINIO AMŽIAUS VAIKO ELGESIO PROBLEMOS PO TĖVŲ
SKYRYBŲ

Apibraukite Jums tinkantį atsakymą. Atsakykite į kiekvieną klausimą.
PAVYZDYS:

Mėgstu žiūrėti televizorių	TAIP	NE	NEŽINAU
----------------------------	------	----	---------

Kiekvienoje eilutėje žymėkite tik vieną Jums tinkantį atsakymą.

Ar pritariate teiginiams:	TAIP	NE	NEŽINAU
Jūsų vaikas turi elgesio problemų	TAIP	NE	NEŽINAU
Vaikas meluoja	TAIP	NE	NEŽINAU
Vaikas yra agresyvus	TAIP	NE	NEŽINAU
Vaikas irzlus	TAIP	NE	NEŽINAU
Vaikas yra bailus	TAIP	NE	NEŽINAU
Neramus vaikas	TAIP	NE	NEŽINAU
Uždaras vaikas	TAIP	NE	NEŽINAU
Vaikas, turintis baimių	TAIP	NE	NEŽINAU

IKIMOKYKLINUKO ELGESIO PROBLEMŲ ATSIKADIMO LAIKAS

Ar pritariate teiginiams:	TAIP	NE	NEŽINAU
Elgesio problemų atsirado vaikui pradėjus lankyti darželį	TAIP	NE	NEŽINAU
Elgesio problemų atsirado po tėvų skyrybų	TAIP	NE	NEŽINAU
Elgesio problemų atsirado po artimųjų ligos	TAIP	NE	NEŽINAU
Elgesio problemų atsirado po vaiko persirgtos ligos	TAIP	NE	NEŽINAU
Elgesio problemų atsirado po stiprių įspūdžių	TAIP	NE	NEŽINAU

IKIMOKYKLINUKO BENDRAVIMO SU BENDRAAMŽIAIS YPATUMAI

Ar pritariate teiginiams:	TAIP	NE	NEŽINAU
Jūsų vaikas turi bendraamžių draugų	TAIP	NE	NEŽINAU
Jūsų vaikas turi draugų kieme	TAIP	NE	NEŽINAU
Vaikas su bendraamžiais bendrauja draugiškai	TAIP	NE	NEŽINAU
Vaikas bendraamžiams įsakinėja	TAIP	NE	NEŽINAU
Konfliktuoja su bendraamžiais	TAIP	NE	NEŽINAU
Jūsų vaikas paklūsta bendraamžių valiai	TAIP	NE	NEŽINAU

Vaikas nepritampa prie bendraamžių (jų vengia)	TAIP	NE	NEŽINAU
Jūsų vaikas pešasi su bendraamžiais	TAIP	NE	NEŽINAU

**VAIKO, PATYRUSIO TĖVŲ SKYRYBAS, BENDRAVIMAS SU
SUAUGUSIAIS**

Ar pritariate teiginiams:	TAIP	NE	NEŽINAU
Jūsų vaikas bendrauja su suaugusiais	TAIP	NE	NEŽINAU
Vaikas dalijasi išpūdžiais, išgyvenimais, svajonėmis su suaugusiais	TAIP	NE	NEŽINAU
Vaikas prašo suaugusiojo pagalbos ir patarimų	TAIP	NE	NEŽINAU
Vaikas įkyriai sekioja iš paskos suaugusiems	TAIP	NE	NEŽINAU
Vaikas vengia bendrauti su suaugusiais	TAIP	NE	NEŽINAU
Jūsų vaikas turi bendravimo problemų	TAIP	NE	NEŽINAU

SUAUGUSIŲJŲ REAKCIJA Į VAIKO ELGSENĄ PO ŠEIMOS IŠIRIMO

Ar pritariate teiginiams:	TAIP	NE	NEŽINAU
Vaiko elgesys Jus neramina. Nerimaujate dėl jo ateities	TAIP	NE	NEŽINAU
Vaiko elgesys Jus erzina	TAIP	NE	NEŽINAU
Vaiko elgesys Jus žeidžia	TAIP	NE	NEŽINAU
Vaiko elgesys mažai Jus jaudina, užaugo - pasikeis	TAIP	NE	NEŽINAU
Vaiko elgesys jokių problemų nekelia	TAIP	NE	NEŽINAU

POVEIKIO PRIEMONĖS VAIKO PROBLEMINIAM ELGESIUI ŠALINTI

Ar pritariate teiginiams:	TAIP	NE	NEŽINAU
Aiškinatės vaiko problematiško elgesio priežastis	TAIP	NE	NEŽINAU
Kalbate su vaiku apie elgesį	TAIP	NE	NEŽINAU
Barate vaiką už netinkamą elgesį	TAIP	NE	NEŽINAU
Priekaištaujaite vaikui už netinkamą elgesį	TAIP	NE	NEŽINAU
Apribojate vaikui malonumus (pvz., neleidžiate žiūrėti mėgstamo multfilmo)	TAIP	NE	NEŽINAU
Ieškote naujų veiklos būdų, padedančių atsiskleisti vaiko gerosioms savybėms	TAIP	NE	NEŽINAU

Baudžiate vaiką už netinkamą elgesį	TAIP	NE	NEŽINAU
-------------------------------------	------	----	---------

IKIMOKYKLINUKO SVEIKATOS PROBLEMOS PO TĖVŲ SKYRYBŲ

Jums tinkantį atsakymą žymėkite taip:

Ar Jūsų vaikui išryškėjo sveikatos problemos po šeimos iširimo?	☐ Taip
	☐ Ne
Jeigu pažymėjote, kad taip , pakomentuokite:	

INFORMACIJOS POREIKIS SPRENDŽIANT VAIKO PROBLEMAS IŠIRUS
ŠEIMAI

Jums tinkantį atsakymą žymėkite taip:

Kur ieškote informacijos apie vaiko problemas, kylančias po tėvų skyrybų?	☐ Populiarioje pedagoginėje, psichologinėje literatūroje ir žurnaluose.
	☐ Internete.
	☐ Televizijos laidose.
	☐ Senojoje lietuvių liaudies patirtyje.
	☐ Konsultuojatės su specialistais.
	☐ Kita
Jei pažymėjote kita , tai pakomentuokite:	

Kokios informacijos Jums trūksta sprendžiant ikimokyklinio amžiaus vaiko problemas? Pakomentuokite:

**TĖVŲ POREIKIS DALYVAUTI VAIKO UGDYMO PROCESSE
ORGANIZUOJAMAME IKIMOKYKLINĖJE ĮSTAIGOJE**

Jums tinkantį atsakymą žymėkite taip:

Kokioje ugdomojoje veikloje, organizuojamoje ikimokyklinėje įstaigoje, dalyvaujate ?	☐ Kalendorinėse šventėse ☐ Vakaruose ir vakaronėse ☐ Rytmečiuose ir popietėse ☐ Filmų, spektaklių, parodų lankyme ir aptarime ☐ Ekskursijose, turistiniuose žygiuose, išvykose ir kelionėse ☐ Atvirų durų dienose ☐ Tėvų susirinkimuose ☐ Kita
Jeį pažymėjote kita , tai pakomentuokite:	

Ar noriai dalyvaujate darželyje organizuojamoje ugdomojoje veikloje? Pakomentuokite kodėl:

PAKOMENTUOKITE:

Kas ir kodėl, Jūsų manymu, turėtų užsiimti vaiko problemomis po tėvų skyrybų?

Kokios problemos išryškėjo ikimokyklinio amžiaus vaikui po tėvų skyrybų?

Ačiū už sugaištą laiką. Sėkmės.

Tėvų požiūris į ikimokyklinio amžiaus vaiko, patyrusio tėvų skyrybas, elgesio problemas

Vaiko elgsenos vertinimas		Taip	Ne	Nežinau	Neatsakė	Iš viso
Vaikas turi elgesio problemų	N	37	22	35	0	94
	%	39,36	23,4	37,24	0	100
Vaikas meluoja	N	22	38	34	0	94
	%	23,4	40,43	36,17	0	100
Vaikas yra agresyvus	N	13	60	21	0	94
	%	13,83	63,83	22,34	0	100
Vaikas yra irzlus	N	30	38	26	0	94
	%	31,91	40,43	27,66	0	100
Vaikas yra bailus	N	15	56	23	0	94
	%	15,96	59,57	24,47	0	100
Neramus vaikas	N	12	56	26	0	94
	%	12,77	59,57	27,66	0	100
Vaikas yra užduras	N	8	72	14	0	94
	%	8,51	76,6	14,89	0	100
Vaikas, turintis baimių	N	15	41	36	2	94
	%	15,96	43,62	38,3	2,13	100

Tėvų požiūris į ikimokyklinio amžiaus vaiko elgesio problemų atsiradimo laiką

Elgesio problemų atsiradimas		Taip	Ne	Nežinau	Neatsakė	Iš viso
Vaikui pradėjus lankyti darželį	N	0	68	26	0	94
	%	0	72,34	27,66	0	100
Po tėvų skyrybų	N	42	34	14	4	94
	%	44,68	36,17	14,89	4,26	100
Po artimų žmonių ligos	N	0	77	17	0	94
	%	0	81,91	18,09	0	100
Po vaiko persirgtos ligos	N	0	81	13	0	94
	%	0	86,17	13,83	0	100
Po stiprių išpūdžių	N	14	66	14	0	94
	%	14,89	70,21	14,89	0	100

Tėvų požiūris apie vaiko bendravimo su bendraamžiais ypatumus

Bendravimo su bendraamžiais ypatumai		Taip	Ne	Nežinau	Neatsakė	Iš viso
Vaikas turi bendraamžių draugų	N	81	0	13	0	94
	%	86,17	0	13,83	0	100
Vaikas turi draugų kieme	N	59	13	19	3	94
	%	62,77	13,83	20,21	3,19	100
Vaikas su bendraamžiais bendrauja draugiškai	N	46	16	32	0	94
	%	48,94	17,02	34,04	0	100
Vaikas bendraamžiams įsakinėja	N	16	40	38	0	94
	%	17,02	42,55	40,43	0	100
Konfliktuoja su bendraamžiais	N	28	31	35	0	94
	%	29,79	32,98	37,23	0	100
Vaikas paklūsta bendraamžių valiai	N	4	52	37	1	94
	%	4,26	55,32	39,36	1,06	100
Vaikas nepritampa prie bendraamžių (jų vengia)	N	0	69	25	0	94
	%	0	73,4	26,6	0	100
Vaikas pešasi su bendraamžiais	N	17	34	43	0	94
	%	18,09	36,17	45,74	0	100

Tėvų nuomonė apie vaiko bendravimą su suaugusiais

Bendravimo su suaugusiais ypatumai		Taip	Ne	Nežinau	Iš viso
Vaikas noriai bendrauja su suaugusiais	N	80	1	13	94
	%	85,11	1,06	13,83	100
Dalijasi išpūdžiais, išgyvenimais, svajonėmis su suaugusiais	N	70	14	10	94
	%	74,47	14,89	10,64	100
Prašo suaugusiojo pagalbos ir patarimų	N	64	11	19	94
	%	68,09	11,7	20,21	100
Įkyriai sekioja paskui suaugusįjį	N	17	42	35	94
	%	18,09	44,68	37,23	100
Vengia bendrauti su suaugusiais	N	0	85	9	94
	%	0	90,43	9,57	100
Vaikas turi bendravimo problemų	N	32	33	29	94
	%	34,04	35,11	30,85	100

Tėvų reakcija į vaiko elgseną po skyrybų

Reakcija į vaiko elgseną		Taip	Ne	Nežinau	Iš viso
Neramina	N	32	27	35	94
	%	34,04	28,72	37,23	100
Erzina	N	14	53	27	94
	%	14,89	56,38	28,72	100
Žeidžia	N	10	67	17	94
	%	10,64	71,27	18,09	100
Mažai jaudina, užaugo - pasikeis	N	25	51	18	94
	%	26,6	54,26	19,15	100
Nekelia jokių problemų	N	11	51	32	94
	%	21,23	54,26	24,51	100

Tėvų požiūris į poveikio priemones vaiko probleminiam elgesiui šalinti

Priemonės vaiko probleminiam elgesiui šalinti		Taip	Ne	Nežinau	Iš viso
Problematiško elgesio priežasčių aiškinimasis	N	60	14	20	94
	%	63,83	14,89	21,28	100
Kalbėjimas su vaiku apie elgesį	N	81	6	7	94
	%	86,17	6,38	7,45	100
Barimas	N	62	13	19	94
	%	65,96	13,83	20,21	100
Priekaištai	N	31	33	30	94
	%	32,98	35,11	31,91	100
Malonumų apribojimas	N	40	28	26	94
	%	42,55	29,79	27,66	100
Naujų veiklos būdų paieška	N	40	27	27	94
	%	42,55	28,72	28,72	100
Baudimas	N	42	19	33	94
	%	44,68	20,21	35,11	100

Tėvų požiūris į ikimokyklinio amžiaus vaiko sveikatos problemas po šeimos iširimo

Ikimokyklinuko sveikatos problemos		Taip	Ne	Iš viso
Sveikatos problemų turėjimas po šeimos iširimo	N	43	51	94
	%	45,75%	54,25%	100%
Somatiniai sutrikimai	N	20	74	94
	%	21,28%	78,72%	100%
Neuroziniai sutrikimai	N	19	75	94
	%	20,21%	79,79%	100%
Elgesio ir emocinės raidos sutrikimai	N	4	90	94
	%	4,26%	95,74%	100%

Informacija reikalinga tėvams, sprendžiant vaiko problemas

Informacijos paieška		Taip	Ne	Iš viso
Populiarioje pedagoginėje, psichologinėje literatūroje	N	54	40	94
	%	57,45	42,55	100
Internete	N	28	66	94
	%	29,79	70,21	100
Televizijos laidose	N	52	42	94
	%	55,32	44,68	100
Senajoje lietuvių liaudies patirtyje	N	15	79	94
	%	15,96	84,04	100
Konsultacijose su specialistais	N	22	72	94
	%	23,4	76,6	100

Tėvų dalyvavimas ikimokyklinio amžiaus vaiko ugdomojoje veikloje, organizuojamoje ikimokyklinėje įstaigoje

Dalyvavimas vaiko ugdymo procese		Taip	Ne	Iš viso
Kalendorinėse šventėse	N	83	11	94
	%	88,30	11,70	100
Vakaruose ir vakaronėse	N	0	94	94
	%	0	100	100
Rytmečiuose ir popietėse	N	0	94	94
	%	0	100	100
Filmų, spektaklių, parodų lankyme ir aptarime	N	0	94	94
	%	0	100	100
Ekskursijose, turistiniuose žygiuose, išvykose ir kelionėse	N	0	94	94
	%	0	100	100
Atvirų durų dienose	N	3	91	94
	%	3,19	96,81	100
Tėvų susirinkimuose	N	38	56	94
	%	40,43	59,57	100
Individualus bendravimas su vaiką ugdančiu pedagogu	N	29	65	94
	%	30,85	69,15	100